

A
Duna
védelmében

a hágai döntés után

BATTHYÁNY LAJOS ALAPÍTVÁNY

A Duna védelmében
a hágai döntés után

**A
Duna
védelmében**

a hágai döntés után

BATTHYÁNY LAJOS ALAPÍTVÁNY

A tanulmányok többsége megjelent a Magyar Szemle 1998. évi 1-2. számában, illetve elhangzott 1998. március 1-jén a Magyar Szemle, a Batthyány Lajos Alapítvány és a Polgári Kör által szervezett konferencián

© Batthyány Lajos Alapítvány
© Magyar Szemle

Batthyány Lajos Alapítvány
Felelős kiadó Tar Pál
Felelős szerkesztő Mátis Lívia
Szedte és tördelte a Windor Bt.
Nyomta a Press + Print Kft.
Felelős vezető Tóth Imre

ISBN 963 85238 7 5

TARTALOM

Mádl Ferenc
Bős-Nagymaros tegnap és ma
7

Vida Gábor
A Bős-Nagymarosi Vízlépcső és az ökológia
42

Rabár Ferenc
Bős-Nagymaros gazdasági szempontból
54

Nagy Boldizsár
Ördögárok
62

Herczegh Géza
*Ellenvélemény a Hágai Nemzetközi Bíróság
1997. szeptember 25-i ítéletéhez*
83

Kiss Sándor
*Megjegyzések az 1998. február 27-i
szlovák-magyar megállapodástervezet ügyében*
128

Nemcsók Kontra Hágai Nemzetközi Bíróság
137

ifjú Bauer Károly
Magyarázom a bizonyítványom
142

BŐS-NAGYMAROS TEGNAP ÉS MA

1. Amiért és amiről ez az írás készült

Nem volna igaz – mert nem volna teljes – a válasz, hogy azért írtam meg, mert a Magyar Szemle főszerkesztője felkért rá. Magam is készültem, hogy egyszer megírjam, hogyan láttam és látom a Bős-Nagymarosi Vízlépcsőrendszer (BNV) ügyét. Ez az írás lett belőle. Jelentős része (a 12. pontig bezárólag) már 1993 februárjában készült és a *Bős-Nagymaros – három év kormányzati cselekvés vagy credo a Dunáért a nézetek harcában* címet viselte. A miniszterelnöknek szólt. Sajátos kormányzati „akta”. Igazában tanulmány – egyfajta lelkiismeret-vizsgálat – lett arról, hogy mit miért tettünk és jól cselekedtük-e. Úgynevezett immissilis (el nem küldött) és kiadatlan levél maradt, feltehetően művelődési és közoktatási miniszterre történő kinevezésem (1993. február 22.) folytán keletkezett más dolgaim és nem tudom még milyen okok miatt. Talán jó, hogy így történt. A BNV-történet első felvonása után most – a hágai döntésben – legalább a második felvonást is látni lehet. Az, hogy mi lesz, az ítélet után most bontakozó harmadik felvonásban dől el.

A kormány 1993. január 28-i ülésén felkért, készítsék átfogó összegzést arról, hogy mik voltak a Bős-Nagymarosi Vízlépcsőrendszer történetének, a BNV-re vonatkozó kormányzati cselekvés, nézetek és ellennézetek főbb lényeges elemei, az adott helyzetben a főbb összefüggésekben milyen cselekvési lehetőségek, ill. teendők voltak.

A felkérés kézenfekvő indítéka az volt, hogy közel három évig miniszterként és kormány meghatalmazottként jelentős szerepet-felelősséget viseltem a BNV ügyében, a magyar pozíció alakításában (környezetvédelmi-ökológiai kutatások szervezésében és kormányzati állásfoglalásban való prezentálásában, nemzetközi tárgyalások vitelében, ill. előkészítésében, a politikai és kormányzati szervek BNV-feladatainak koordinálásában stb.) Az összegző számvetés és a látható teendők jelzése annál is inkább indokolt, mert a kormány meghatalmazotti funkció az 1977. évi BNV-szerződés megszüntetésével megszűnt, és az 1993. január 28-i kormányülés említett határozata értelmében az előbb jelzett feladataimat a tárgy szerint illetékes tárca miniszterek (a környezetvédelmi miniszter, a külügyminiszter és a közlekedési-hírközlési-vízügyi miniszter) vették át.

Egy mondat a számvetés jellegéről-műfajáról: Nem események és kronológiájuk epikus leírására törekedtem (ezt tartalmazták „A Bős-Nagymarosi Vízlépcsőrendszer megvalósítására kötött 1977. évi államközi szerződés megszüntetésével összefüggő dokumentumok és a szerződés megszűnését követő helyzetben keletkezett okmányok” címen egyidejűleg elkészült kötetek). A cél a BNV mint gondolati folyamat – a történeti és logikai meghatározottság útján való – bemutatása annak, ahogy ez a folyamat idáig eljutott és ahogy további útja, amennyire lehet, ma belátható.

2. Amit a tudomány mond: a természet legyőzésétől Szent-Györgyi Albert Zsoltárjáig „A Föld”-ről

A BNV-vel kapcsolatos nézetek vívódása olyan dráma, amely az ember és természeti létfeltételeinek, az erre vonatkozó történetfilozófiai és tudományfilozófiai felismerések

és érték kategóriák színpadán játszódik. Bár a szereplők Brüsszelben, Pozsonyban vagy Budapesten – és az emberek az utcán – mondjuk, a hajózás hogyanjáról, árvízvédelemről, az évi vízszennyeződés milliányi tonnairól, az algásodásról, halpusztulásról, a kutak kiszáradásáról, a csodálatos nagymarosi táj fenyegetettségéről, Hágai Bírósági eljárásról, mindenféle költségek számításáról, vagy geofizikai és földrengéstani „esélyekről” vitáznak, tehát a sokrétű gond és teendők éppen napirenden lévő elemeit tárgyalják, a tárgyalók tudatában mindig ott feszül ennek a színpadnak a törvénye. Az ti., hogy a szereplők ennek kereteiből lépnek ki az ilyen vagy olyan konkrét mai jelenhez, majd pedig egyszer ennek kell elszámolniuk, az egész dráma rendezésében ennek kell megfelelniük. A kormánynak, hogy milyen szerződést köt. A szigetközi földművesnek, hogy mit tegyen, ha kútjának vize, tehenének teje elapad, földje kertje kiszárad. Az ember hová fusson, ha netán a gát szakad. Miért van vagy lehet ma minden másképp, mint volt?

Bár a múlt a megváltoztathatatlanságba dermed, a válaszáért a történelemhez is el kell menni. A dráma történelemfilozófiai és tudományfilozófiai értékei és parancsai ui. szükségképpen a történetiségben jelennek meg. Ebben leljük meg ezek lényegét, meg azt, hogy hol tévesztettünk utat, hol, miben kereshető megváltás magunk vagy elődeink bűneitől, mit kell most tennünk. Imígyen az ember és a természet viszonyáról való etikus és tudományos gondolkodásban a múlt, a jelen és a jövő egymásra hatva munkál bennünk, legmaibb cselekvésünkben is.

Mindez különösen így van a tudomány, a technika és a politikai gondolkodás, egyáltalán az emberi fejlődés és környezeti kölcsönhatásainak nagy ügyeinél és csomópontjainál. Ezeknél különösen látszik a döntések kockázata, a jó irányvétel felelőssége.

Miről is van közelebről szó? A főbb összefüggéseket és állomásokat jelezve bizonyára a következőkről.

Az emberiség – a tudomány és technika rövidlátó haszonelvű alkalmazása folytán – ma oda jutott, hogy saját jövőjét veszélyezteti, ha nem tud érdemi fordulatot venni. Az igaz, hogy a Genézisben (1:28.) ott a kozmikus útravaló: „töltsétek be és hajtsátok uralmatok alá a földet”. Az ember és tudománya – egzisztenciájának és exigenciájának belső nyomására – az Írásból máig csak ezt olvasta, csak ezt hallotta ki. Pedig néhány szakasszal odább (2: 15.) ott van az a figyelmeztetés is, hogy „műveljétek és őrizzétek azt”. Az aquinói „doctor angelicus” által továbbvitt arisztotelészi világképben a világ szép egységben jelenik meg, amelyben minden jó elrendeltségben működik, s a tudomány ennek szakrális ihletettséggű értelmezése.

Az ember tudományos-technikai fejlődésének – egészen a 20. század közepéig – nem is látszott olyan zavara vagy etikai határa, amely az emberiségben negatív egzisztencia-félelmeket kelthetett volna. Ellenkezőleg, a felfelé ívelő távlatok egyre meghatározóbbakká váltak. Különösen az újkor nagy századai voltak azok, amelyek az alapkutatások nagy természettudományos és természetfilozófiai fényével (Kopernikusz, Kepler, Galilei, Bacon, Huygens, Newton, Descartes, Pascal, Leibniz stb.) megvilágították a későbbi idők „alkalmazott tudományát”, amely hamarosan a technológiai-műszaki-gazdasági hasznosítás forradalmává vált. Newton és Leibniz ugyan jelezték, hogy Descartes abszolutizáló nézeteivel ésszerűtlen következtetésekre is jutott (l. Simonyi: A fizika kultúrtörténete, 3.7.5.), amikor az univerzumot – az ember és természeti környezetének organikus egységéről megfeledkezve – uralom alá hajtható, mechanikus alrendszerékké „fogalmazta”, az embert értelmi önmagává izolálta; mégis hallatlan érdemei voltak az alrendszerek, az egyes tudományos diszciplínák fontosságának felismerésében, mert az egyes felfedezések, a tudomány fejlődése elsősorban ezek keretei között törték előre. Ennek tudományfilozófiai és tudománytörté-

neti értékei ezért nem is váltak kérdésessé. Ellenkezőleg, elindítójává és forrásává váltak a későbbi századok tudományos-technikai fejlődésének, annak, amit ma indusztrializmusnak és posztindusztrializmusnak hívunk. A tudomány és technika a maga diszciplinárisan differenciált és atomizált fejlődésében – a gazdasági ösztönzők csábítása-hívása mellett – így jutott a mai drámai csúcshoz, ami sok helyütt a „természet legyőzésének” hangzatos ígérétévé, valójában kihívó arroganciájává fajult.

Lapidária: a tudomány az emberi javak és boldogulás, az ember kommunikációjának és mozgásainak csodáit hozta (most mellőzzük, hogy eredményeit közben sok háborús és más borzalmakra is használták). Innen is az előbbi hitek és tévhitek. Bizonyára lapidária az is, hogy a tudományok fejlődése a maga öntörvényszerűsége szerint nem áll meg. A dráma azonban ma abban van, hogy egyfajta kozmikus határhoz érkezett. Nemcsak áldást, de az ember és emberi környezet pusztulását is valóságközelbe hozta. Nem a tudomány, hanem annak „etikátlan” alkalmazása, ill. ezt megelőzően a társadalmi és környezeti összhatásokra érzéketlen diszciplináris bezárkózottsága és közönye. Ez odáig jutott, hogy – először a tudomány történetében – a tudomány is keresi a határokat, küzd saját maga alkalmazásának veszélyei ellen. Felelőssé kezdett válni saját teremtményéért. Nem kis dolgokban vannak erre drámai példák és erőfeszítések.

Dürrenmatt a „Fizikusok”-ban megírta az atomfizika és az atomenergia veszélyeinek drámáját. Égi mását azoknak a felelős erőfeszítéseknek, amiket Einstein, Szilárd Leó és a többiek tettek, hogy megvédjék az emberiséget a nukleáris katasztrófától az után, hogy Rooseveltnak javasolták a Manhattan-tervet egy másik katasztrófa elhárítása végett. Neumann János – példátlan addig az amerikai jogalkotás történetében, hogy a természettudós döntő szavát kérjék –, az első amerikai atomtörvény megalkotásánál szenátusi

Az emberiség – a tudomány és technika rövidlátó haszonelvű alkalmazása folytán – ma oda jutott, hogy saját jövőjét veszélyezteti, ha nem tud érdemi fordulatot venni. Az igaz, hogy a Genézisben (1:28.) ott a kozmikus útravaló: „töltsétek be és hajtsátok uralmatok alá a földet”. Az ember és tudománya – egzisztenciájának és exigenciájának belső nyomására – az Írásból máig csak ezt olvasta, csak ezt hallotta ki. Pedig néhány szakasszal odább (2: 15.) ott van az a figyelmeztetés is, hogy „műveljétek és őrizzétek azt”. Az aquinói „doctor angelicus” által továbbvitt arisztotelészi világképben a világ szép egységben jelenik meg, amelyben minden jó elrendeltségben működik, s a tudomány ennek szakrális ihletettséggű értelmezése.

Az ember tudományos-technikai fejlődésének – egészen a 20. század közepéig – nem is látszott olyan zavara vagy etikai határa, amely az emberiségben negatív egzisztencia-félelmeket kelthetett volna. Ellenkezőleg, a felfelé ívelő távlatok egyre meghatározóbbakká váltak. Különösen az újkor nagy századai voltak azok, amelyek az alap kutatások nagy természettudományos és természetfilozófiai fényével (Kopernikusz, Kepler, Galilei, Bacon, Huygens, Newton, Descartes, Pascal, Leibniz stb.) megvilágították a későbbi idők „alkalmazott tudományát”, amely hamarosan a technológiai-műszaki-gazdasági hasznosítás forradalmává vált. Newton és Leibniz ugyan jelezték, hogy Descartes abszolutizáló nézeteivel ésszerűtlen következtetésekre is jutott (l. Simonyi: A fizika kultúrtörténete, 3.7.5.), amikor az univerzumot – az ember és természeti környezetének organikus egységéről megfeledkezve – uralom alá hajtható, mechanikus alrendszerékké „fogalmazta”, az embert értelmi önmagává izolálta; mégis hallatlan érdemei voltak az alrendszerek, az egyes tudományos diszciplínák fontosságának felismerésében, mert az egyes felfedezések, a tudomány fejlődése elsősorban ezek keretei között törték előre. Ennek tudományfilozófiai és tudománytörté-

neti értékei ezért nem is váltak kérdésessé. Ellenkezőleg, elindítójává és forrásává váltak a későbbi századok tudományos-technikai fejlődésének, annak, amit ma indusztrializmusnak és posztindusztrializmusnak hívunk. A tudomány és technika a maga diszciplinárisan differenciált és atomizált fejlődésében – a gazdasági ösztönzők csábítása-hívása mellett – így jutott a mai drámai csúcshoz, ami sok helyütt a „természet legyőzésének” hangzatos ígéretévé, valójában kihívó arroganciájává fajult.

Lapidária: a tudomány az emberi javak és boldogulás, az ember kommunikációjának és mozgásainak csodáit hozta (most mellőzzük, hogy eredményeit közben sok háborús és más borzalmakra is használták). Innen is az előbbi hitek és tévhitek. Bizonyára lapidária az is, hogy a tudományok fejlődése a maga öntörvényszerűsége szerint nem áll meg. A dráma azonban ma abban van, hogy egyfajta kozmikus határhoz érkezett. Nemcsak áldást, de az ember és emberi környezet pusztulását is valóságközelbe hozta. Nem a tudomány, hanem annak „etikátlan” alkalmazása, ill. ezt megelőzően a társadalmi és környezeti összhatásokra érzéketlen diszciplináris bezárkózottsága és közönye. Ez odáig jutott, hogy – először a tudomány történetében – a tudomány is keresi a határokat, küzd saját maga alkalmazásának veszélyei ellen. Felelőssé kezdett válni saját teremtményéért. Nem kis dolgokban vannak erre drámai példák és erőfeszítések.

Dürrenmatt a „Fizikusok”-ban megírta az atomfizika és az atomenergia veszélyeinek drámáját. Égi mását azoknak a felelős erőfeszítéseknek, amiket Einstein, Szilárd Leó és a többiek tettek, hogy megvédjék az emberiséget a nukleáris katasztrófától az után, hogy Rooseveltnak javasolták a Manhattan-tervet egy másik katasztrófa elhárítása végett. Neumann János – példátlan addig az amerikai jogalkotás történetében, hogy a természettudós döntő szavát kérjék –, az első amerikai atomtörvény megalkotásánál szenátusi

meghallgatása során figyelmeztetett: az atomenergiával olyan termelőeszköz került az ember birtokába, amit nem lehet a magántulajdon és a piac uralmára bízni, az államnak felelős szerepére és korlátozó-szabályozó tevékenységére van szükség. Így lett. A tulajdoni korlátokat később oldották, de az állami korlátozó-szabályozó szerep megmaradt.

A biológiának és a genetikának is etikai kérdésévé vált saját fejlődése, hogy ti. genetikai és tudati mivoltában mesterségesen alakítani tudja magát az embert is. Tudósok ebben nagyobb veszély lehetőségét látják, mint a nukleáris energia nem szabályozott alkalmazásában; valahol tehát korlátok kellenek, mert az ember maga ellen fordulhat.

De ezek csak kiragadott példák a tudományos-technikai fejlődés folytán létrejött általánosabb határhelyzet-jelenségből. Abból ti., hogy a világ óriásivá szaporodott embertömege jobb sorsra tör (autót, tévét, jobb házat, globális méretű utazást, több energiát, komputert, repülőt, választékos fogyasztást, több kényelmet kíván), s ezt a modern technika lehetővé is teszi, de közben kimeríti és pusztítja a fogyasztási igények forrásait és feltételeit, a vizeket, a zöld növényzetet, a levegőt, az ózonpajzsot, megbontja a természet és az ember harmóniáját, félelmes ökológiai válságot idéz (het) elő. Nyugaton az elmúlt évtizedek „fogyasztói társadalmá”-nak korlátatlansága, a volt szocialista rendszerekben a „természet legyőzésének” megalomániája, ill. ezek hatása – mára elvezetett a veszély felismeréséig, a büntudatig, a helyi, a nemzeti és a globális cselekvés szükségességéig, hogy ezt a veszélyes folyamatot az ember megállítsa és a jövő generációkra élhető földet hagyjon.

Bizonytal nem kis dolog, hogy a tudomány olyan óriása, mint Szent-Györgyi Albert figyelmeztető meghagyásként zsoldárt írni kényszerült: „Kiástuk a kincset, hogy elherdáljuk, – Hogy megalkossuk a pusztulás iszonyú gé-

pezetét, – hogy most az pusztítja; mit mások építettek, – hogy majd ellenem fordul, elpusztít engem s gyermekeim. – Uram, legyünk társak az alkotásban. – Dolgozzunk tovább műved nyomán, – Hogy bolygónk a bőség, a boldogság – És az összhang erős otthona legyen” (Szent-Györgyi Albert, Ötödik zsoltár: A Föld).

Hogyan s mi lesz tovább általában? – már messze visz jelen írás feladatától. Amit – mintegy átvezetésként a BNV ügyéhez – itt még mondani kell, az ismert tények és fejlemények megidézése. Az emberi környezet védelmének általános tudatosulása és a védelemre irányuló erőfeszítések az elmúlt húsz évben, különösen az utóbbi években felerősödtek, sőt – legalábbis deklaráltan – szinte általános preferenciát kaptak. Megjelent és megjelenik ez a tudomány világában, a zöld mozgalmakban, majd a politikában általában, a nemzeti és nemzetközi jogalkotásban, állami cselekvésben és például az ENSZ 1982. évi Környezetvédelmi Világ Chartájában, az 1992. évi Környezetvédelmi Világkonferencián, sőt felelős vállalatok és emberek növekvő sokaságainak egyéni magatartásában-cselekvésében is. Nem ide tartozik most azon filozofálni, hogy mindez hogyan és mikor ér(het) el megfelelő intenzitást. Annyi azonban bizonyos, hogy a természet alakítását-rombolását súlyosan veszélyeztető nagy létesítményeknél áll és elismert a tétel: mindenkor alaposan vizsgálni kell a „cost-benefit” egyenletet, miközben az egyenlet bal oldalán nemcsak az anyagi ráfordításokat, hanem a környezeti terheket is számításba kell venni; az egyenlet jobb oldalán várható előnyöket a társadalom csak akkor vállalhatja, ha azok társadalmilag szükségesek, másként nem érhetők el, és elérik vagy jelentős mértékben meghaladják, ezáltal indokolhatják a szükséges anyagi és mégiscsak jelentkező környezeti terheket.

Gyakorlati vonzatok dolgában ez azt jelenti – miként belső és nemzetközi normák (pl. az említett Környezetvédelmi Világ Charta) is rendelkeznek –, hogy nem szabad

vállalni olyan nagy létesítmények építését, amelyek beláthatatlan környezeti károsodással fenyegetnek. Bizonyítani ilyen következmények kizárhatóságát annak kell – ha mégis ilyen létesítményt kezdeményeznek –, aki ilyet működtetni tervez.

Komoly kérdés persze, hogy hogyan lehet, lehet-e egyáltalán behatárolni és értékelni – mondjuk a fenti egyenletben – a távlati környezeti következményeket, és azok visszafordíthatatlan jellegét. A válasz erre általános jelleggel az igen: a veszély nagyságát nagy biztonsággal felmérhetjük. Ugyancsak általános vélemény, hogy ha egy létesítmény nagy veszélyeire nézve „csak” a bizonytalanságig lehet eljutni, az építést akkor sem szabad vállalni. Okkal idézik Pascal híres üdvösség-kárhozat elméletét. Ennek lényege, hogy ha bármilyen kis ezreléknyi is a katasztrófa (az üdvösség elmaradásának ill. a kárhozat) bekövetkezésének valószínűsége, de nem zárható ki, akkor – ha a katasztrófa nagy lehet – ezt az eshetőséget sem logikailag, sem az etikai, politikai és jogi felelősség elvei mellett nem szabad vállalni.

3. A veszély felismerése és a félig készek

A probléma külön fejezetét azok a vitatott létesítmények alkotják – és ez a mi esetünk a BNV-vel –, amelyeket félig kész állapotban „talált” a fentiek szerinti környezetvédelmi szemlélet megjelenése és általános tudatosulása. Mi legyen azokkal a félig kész létesítményekkel, amelyekben az új credo szerint az ember és a természet harmóniája megbomlik, az említett egyenlet egyensúlya teljesen felborul, a befejezés és működtetés beláthatatlan ökológiai következményekkel fenyeget, de a működtetéséhez fűződő érdekek is súlyosak, ti. a sok beruházott pénz, a várt „olcsó” energia, a szakmai-politikai elkötelezettség?

Az ismert példák gyötrelmes szakmai-politikai, belső és nemzetközi vívódások és harcok után általában leállítással végződtek. A szibériai folyók elterelését a volt Szovjetunióban feladták, Ausztriában a hainburgi dunai vízlépcső és erőmű építését a munkák megkezdése után abba hagyták, s most osztrák részről is harc folyik a Bécshez közeli szlovák atomerőmű építése ellen. Csak jogilag volt kész a Prágában 1957-ben aláírt csehszlovák–osztrák egyezmény a wolfsthal-bratislavai folyami vízlépcső megépítéséről, amit Ausztria később környezetvédelmi okokra hivatkozva lemondott. Ausztriában a kész atomerőművet üzembe helyezés előtt „becsomagolták”, milliárdokba került és most súlyos milliókért kell így őrizni. 1998. évi hír: *A német Bundesverfassungs-Gericht (Szövetségi Közigazgatási Bíróság) leállította a Mülheim-Kärlichben hétmilliárd márka (kb. 700 milliárd Ft) összköltségen felépített 1300 megatonnás óriás atomerőmű működését, mert belga és német tudósok szerint a biztonsági tényezők tisztázása során nem vették megfelelően figyelembe a vidéket fenyegető földrengés lehetőségét, mert – úgy mond – „a Richter-skálán mérhető minimális eltolódás is azonnal a romboló hatás ugrásszerű növekedését eredményezheti”.* A Jordán folyónál a jordán–izraeli jogvitának az *ultima ratio regis* útján vetettek véget. Nagyságrendjét, történetét és vitáját illetően a BNV-vitához hasonlatos az ún. Garrison Diversion Unit kanadai–amerikai jogvita: a század eleje óta tervezett, majd az 1950-es évektől a 70-es évekig Észak-Dakotában a Missourin épített Garrison-gát és kapcsolt létesítményrendszer sok ezer négyzetkilométeren fenyegette és fenyegeti a határos Kanadát is érintő Hudson vízgyűjtőmedence ökoszisztémáját; államközi tárgyalások, kemény diplomáciai jegyzékváltások és más erőfeszítések után – több nemzetközi egyezmény és belső környezetvédelmi törvény keretei között, ezek sérelmére hivatkozva – Kanada és az USA az ügyet végül az 1909. évi határegyezményben létrehozott vegyesbizottság (International Joint Commission) eljárására bízta.

4. A BNV előtörténete: előtérben az energia

A polgári fejlődés század eleji szakaszában Magyarországon is nőtt a gazdaság és a lakosság villamosenergia-igénye. Ez természetesen szükségessé tette az erőforrások növelését, így a vízerőkészlet felmérését és erőmű-fejlesztési tervek kidolgozását. A tudomány és az ipar szakemberei előtt világos volt, hogy síkvidéki erőműveknek a Dunán való létesítése költségesebb és fajlagosan kisebb hatásfokú, mint a völgyzárógátas megoldás. Csakhogy a Duna méretei és víztömege miatt mégiscsak a legerősebb erőforrásnak számított. A figyelem ezért – érthetően – egyre inkább a Dunára terelődött.

A második világháború után ez konkrétan a BNV mai térségére irányult. A hozzáértők előtt világos volt, hogy a fajlagos beruházás dunai erőmű esetében jóval nagyobb, mint a hőerőműveknél. Felmerültek – halkan – környezeti aggályok is. De hát az „olcsó és tiszta energia” vonzása az érdekelt szférákban egyre csak nőtt. A „szocialista” iparosítás, az energiafalu „vas és acél országa”, az energiatakarékos jövő és az ökológiai veszélyek előrelátásának hiánya, az érdekelt iparágak és lobbyk nyomása, a gigantikus nagy szovjet vízi erőművek példájának kemény érvei, a szovjet–magyar és KGST-n belüli „szocialista integráció megvalósítása”, miként a BNV-szerződés preambuluma szól, valamint a hajózás és az árvízvédelem szempontjai arra vezettek, hogy 1977. szeptember 16-án Budapesten – szélesebb szakmai és közéleti figyelem és kontroll nélkül – a csehszlovák és a magyar kormány aláírta a „Gabčíkovo–Nagymarosi Vízlépcsőrendszer megvalósításáról és üzemeltetéséről” szóló szerződést.

A BNV-szerződés – a költségek közös viselése a főbb létesítményeket illetően közös tulajdon mellett, közös hasznosítás és az áramtermelésből egyenlő részesedés mellett – fő célként az energiatermelést, a hajózás és az ár-

vízvédelem feltételeinek javítását irányozta elő. A főbb létesítmények: a duzzasztás célját szolgáló dunakiliti–hrusovi nagytározó, a dunakiliti duzzasztómű, üzemvízcsatorna, vízlépcső az üzemvízcsatornán 720 MW beépített teljesítményű erőművel, a nagymarosi vízlépcső tározóval és 158 MW beépített teljesítményű erőművel.

Mindezekről és a kapcsolódó kérdésekről a szerződés természetesen részletesen rendelkezik. A természetvédelemről összesen két mondat szól, hogy ti.: „a felmerülő természetvédelmi követelmények kielégítéséről” a felek közös egyezményes tervben gondoskodnak, „a halászati érdekek védelmére – nemzeti beruházások keretében – megfelelő intézkedéseket tesznek” (19–20. cikk).

5. Az ökológia ébredése és a BNV

A szerződéseket – a kormányok, a beruházók, a kivitelezők – megkötötték, a „mű forog”, lehetett hinni. Csakhogy – miként a fenti 2–3. pontban is említettük – nemcsak megjelent, hanem közben sodró erejűvé vált a világban az ember természeti létfeltételeinek veszélyeztetettségét felismerő és kiállni kész környezetvédelem. Ez a BNV-re is kiterjedt, és az itthon felerősödő nézetek, aggályok és ellenzések a BNV további létjogosultságát is megkérdőjelezték.

Mik voltak az így megjelenő külföldi és főleg hazai tudományos (pl. a Magyar Tudományos Akadémia) szakmai és környezetvédelmi nézetek, vélemények lényegesebb elemei? Röviden fogalmazva a következők:

A dunakiliti–hrusovi óriás víztömegű tározóban megjelenő évi több millió tonnányi szenny elszennyeződéssel fenyegeti az adott nagyobb térség alatti édesvízkészleteket és ezáltal több millió ember ivóvizét; a térség földrengésérzékeny zóna, és erre nem készült megnyugtató vizsgálat;

a Duna mint határfolyó nagy részben „külföldre” kerülne; vitatható a BNV gazdaságossága; a Szigetköz ökoszisztémáját súlyos károsodás fenyegeti; a nagymarosi táj nemzeti érték s ez ipari tájjá válna. Ezek és további más aggályok lettek részletesen kibontott formában a későbbi kormányközi tárgyalásokon a magyar érvelés főbb elemei, ahogy ezt az alábbi 7–9. pontokban foglaljuk össze.

6. A BNV politika lesz

A rendszerváltozás utáni csehszlovák–magyar kormányközi BNV-tárgyalások kapcsán gyakran ért bennünket a túloldalról az a kritika, hogy politikai ügyé tettük a BNV-t, merthogy a nagy átalakulás Magyarországon igazában a BNV elleni politikai-környezetvédelmi mozgalmak és küzdelmek jegyében kezdődött. A magyar közvéleményben meg sokan a túloldal elutasító állhatatosságát arra vezették vissza, hogy nekik a BNV nemzeti presztízs, tehát szintén politikai kérdés. *Érdemes itt a mából közbevetni, hogy a politikailag eléggé elfogult mai magyar tárgyaló államtitkár is azt hangoztatja, hogy a bős-nagymarosi ügyet el kell választani a politikától és szakértők kezébe kell adni.*

Ez azonban farizeus álobjektivitás. A politika klasszikus értelemben – igazában ma is – a köz, a kisebb és nagyobb közösségek és az állam ügyeinek vitelét jelenti. Az, hogy egyre többen s végül az állam is felismerte, s imígyen a politika tárgyává tette a BNV-nek az ország millióit érintő ügyét, természetes. Az ellenkezője volna érthetetlen. Hisz a BNV államközi szerződés, a sok vele összefüggő magyar és (cseh)szlovák országgyűlési és más állami aktus tárgya, mi volna mindez más, mint a politika része. Az, mert a nép ügye, amit már csak ezek miatt a közjogi „formaságok” miatt sem lehet csak szakértői szinten elintézni. Olyan ez, mint amit az ismert aforizma bölcsessége mond, hogy a há-

ború és béke sokkal komolyabb dolog, semhogy azt csak a tábornokokra lehetne bízni.

Ami fontos és amit látni kell: a BNV azért lett politikai ügy is, mert a politikum a fenti szakmai-tudományos nézetek okán meggyőződött arról, hogy ezek valóság, hogy ezért ezek jegyében kell az emberek javára és a nemzeti érdekek jegyében cselekednie. Ezért politikai, igen, fontos politikai kérdés a BNV és nem azért, mert a BNV-t a politikum a maga játéka számára kitalálta.

Az a körülmény, hogy a BNV-vel kapcsolatos környezetvédelmi erőfeszítések Magyarországon a társadalom szélesebb köreit is megmozgatták és pl. a Duna-kör tüntetéseire is vezettek, csak annak a jele, hogy a diktatúra utolsó napjaiban a civil társadalom fokozatosan magához tért és kezdett élni emberi-állampolgári jogaival, és fellépett az őt érintő ökológiai veszélyekkel szemben. Ez a veszélyek objektivitásán nem változtat. Ezen csak az változtatna, és a politikum elleni kritika csak akkor állna, ha nem nagy ügyről volna szó és a veszélyek nem léteznének, azok a politika kitalált fantomjai volnának.

Az megint más dolog, hogy ilyen komoly nemzeti ügyből nem szabad esendő pártpolitikai, ill. rövid távú kormányzati propagandaügyet csinálni, mint ahogy ez ma gyakran történik.

7. Tárgyalások – halasztás – felfüggesztés a szabad választások előtt

Számos motívum mellett az első komoly gondot a beruházás finanszírozásának nehézségei jelentették. A mindkét országban jelentkező gazdasági nehézségek miatt a felek 1981-ben tárgyalásokat kezdtek a beruházás elhalasztásáról, ill. esetleges elhagyásáról. Aztán az 1983. október 1-jén kelt jegyzőkönyvvel módosították az államközi szerződést és öt évvel kitolták a kezdés, ill. üzembe helyezés idejét.

Magyarország anyagi erők hiányában a jövőjét adósította el: sokmilliárdos főleg osztrák (a Donaukraftwerke) hitelezéssel és kivitelezéssel folytatta a rá eső építkezést, aminek terhét már az utódoknak kell viselniük.

Az építkezés időszakának (1983–1989) megkezdése után egyre inkább felerősödött a BNV ökológiai veszélyének tudata. Így – a fenti 5–6. pontokban vázoltak szerint – felerősödött a szakmai, környezetvédelmi, politikai ellenzés is. Ez a kormányt kormányközi tárgyalásokra készítette. A magyar fél – miközben 1989 februárjában még a munkák gyorsításáról állapodott meg a csehszlovák kormánnyal – 1989. május 13-án felfüggesztette a nagymarosi építkezést és a tárgyalásokon alapos közös hatásvizsgálatokat, alternatívákat javasolt, a lehetséges megoldások között magyar részről szerepelt a BNV végleges elhagyása is.

A csehszlovák kormányfő 1989. augusztus 31-én kelt levelében vitatta a veszélyek súlyosságát, elutasította a magyar javaslatokat és már ekkor (!) kilátásba helyezte az ún. „C” variáns megépítését. A magyar Országgyűlés – a káros következményeket is tárgyaló kormány-előterjesztés szerint – 1989. október 31-én a nagymarosi erőmű végleges elhagyása mellett döntött.

8. A szabad választások után: az új kormány tárgyalási pozíciójának kialakítása

A szabad választások után az új politikai és társadalmi erőkre, mindenekeelőtt az Országgyűlésre és a kormányra, és természetesen változatlanul a szakmai-tudományos körökre hárult a BNV-örökség gondja.

A kormány az illetékes miniszter mint kormány meghatalmazott mellett, ill. a Magyar Tudományos Akadémia keretében működő tudományos-szakértői testület véleménye alapján, a korábbi kormányzati és országgyűlési

felfüggesztő állásfoglalások figyelembevételével alakította ki a további cselekvés stratégiáját. Az alkotmányos és demokratikus eljárás jegyében mindig minden lényeges kérdésben és tárgyalási szakaszban tájékoztatta a parlamenti pártok vezetőit, az Országgyűlés Környezetvédelmi Bizottságát, magát az Országgyűlést, és a nyilvánosságot. A kormány a lényeges döntésekhez kikérte az illetékes parlamenti erők és intézmények véleményét; a BNV-szerződést érintő kérdésekben mindenkor az Országgyűlés határozata szerint cselekedett. A kormány tehát mindenkor törekedett arra, hogy a BNV-t az ország és a politikai intézmények is össznemzeti ügyként kezeljék.

A kulcskérdés természetesen továbbra is az ökológiai veszély súlya és a gazdaságos áramtermelés dilemmája volt. Ez a dilemma egyre antagonisztikusabbá vált. Avégből, hogy jól látható legyen ez az antagonizmusba hajló dilemma, itt kicsit kibontottabban is le kell írni ennek főbb elemeit. Ezek természetesen számos tanulmányban, összegező szakértői-tudományos írásban szolgálták a kormányzati és parlamenti állásfoglalás kialakítását. Hosszú sorukat itt nehéz volna számba venni, jellemzésükre csak egy angol nyelvű kiadványra utalok, amely egyik utóbbi kötetbe szerkesztett gyűjteménye az MTA szakértői bizottságában több akadémikus közreműködésével létrejött kutatási eredményeknek: Expert Group of the Hungarian Academy of Science (Chairman István Láng): Environmental Risks and Impact Associated with the Gabčíkovo–Nagymaros Project Summary of the Main Results of the Environmental Research Activities, Budapest, 1994.

A dilemma aggályokat jelentő elemeinek vázolásához természetesen előre kell bocsátani, hogy sem általában, sem különösen a kormány véleményében nem a magyar vízépítők mérnöki-műszaki tudományos szakértelmével szemben fogalmazódtak meg kételyek. Ezek kompetenciáját a kormányzati szférában is elismerés övezte. Csak

hogy itt egy másik dimenzióról, a vízlépcső és erőművek természeti-környezeti hatásairól van szó, amit számos tudomány interdiszciplináris komplexitásában lehet csak megítélni. *Sajnálatos, hogy ma – a „mai jó széllel” élve – tudós is akad, aki a műszaki oldalról ezt a környezetvédelmi tudományosságot („hamisjátékosok” „gonosztettének” is nevezve) méltatlan demagógiával illeti, ill. hogy a miniszterelnök – miközben legalábbis külső magatartásában egyetért minden korábbi lényeges lépéssel, kifelé mint kormányfő is támogatta hágai pozíciókat, sőt a Németh-kormány által elrendelt felfüggesztés idejében külügyminiszter volt – most azt mondja a Parlamentben, hogy „szerinte(m) nem hogy a Dunához, még a fürdőkádlhoz engedni őket is kockázatos”. Szomorú ez a feledékenység és arrogancia, amikor nemcsak a magyar környezetvédő tudományosság, hanem sok külföldi tudós aggály is megszólalt a Dunáért; utalok pl. csak arra a beszámolóra, miszerint a legendás Cousteau kapitány, aki 1991-ben végigrepült a Duna felett, „amikor elé tárult a bősi sokk, ilyenre egyáltalán nem számított, szinte rosszulletet váltott ki belőle az építkezés látványa, a véget nem érő betontömeg”.*

A kormány a szakértői-tudományos vélemények alapján a következő környezetvédelmi és más megfontolásokat mondta el a parlamenti pártoknak, a Környezetvédelmi Bizottság, a Külügyi Bizottság vezetőinek, az Országgyűlésnek és a nyilvánosságnak:

a) A nagy tározó alatt helyezkedik el az a nagy kiterjedésű, több száz méter vastagságú kavicságy, amelyet a Duna évmilliók alatt épített. Ez tele van a kavicságy által szűrt tiszta vízzel, amely a föld alatt mozogva a régió (főleg Magyarország) millióinak ivóvizét jelenti. A duzzasztáshoz, ill. csúcsrajáratáshoz szükséges óriási víztömegű tározóban évente több millió tonna szenny lebeg és infiltálódik a kavicságyba. Lassított kútmérgezés ez, ahogy sokan nevezik, ami az évek során a föld alatti vízkészleteket elszennyezi, miután a Duna és mellékfolyóinak megtisztítására egyelőre kevés esély van. A Duna szabad folyása

esetén ez a szennyezett víz továbbfolyik, ill. csak a kavicsréteg jól alkalmazkodó szűrőképessége szerint táplálja a kavicságy víztömegét.

b) A BNV tározó földgátjainak földrengéstűrő képessége nem tudna ellenállni olyan földrengéseknek, amilyenek a környékre 1759-ben, 1783-ban és a múlt században is iszonyatos pusztítást hoztak. Sok halott volt és több száz épület dőlt romba, Komáromnál a Duna mentén nagy homok- és iszapkitörések voltak. A tározó gátszakadása fokozottabb pusztítással járhatna. A tudomány nem tudja kizárni ilyen katasztrófa bekövetkezését, mert ez a régió szeizmográfiailag veszélyeztetett területe hazánkban. Megbízható szeizmográfiai vizsgálatra a tervezés során nem került sor.

c) Az ország területi integritását sérti az a tény, hogy a Duna érintett szakaszának hajózhatósága megszűnik (a hajózás átkerül az üzemvízcsatornába), ezáltal kérdésessé válik az országhatár, amit a békeszerződések a Dunán hajózási fővonalonban jelöltek meg.

d) A BNV bekerülési és működtetési költségei és az okozott más negatívumok (károk) együtt gazdaságilag olyan magas áramarra vezetnek, ami jóval meghaladja más áramforrások költségeit. Arról nem beszélve, hogy az energiatakarékos technológiák – szakértők szerint – hovatovább kevesebb árammal nagyobb gazdasági outputra lesznek képesek. *Úgy mondják, hogy Ausztria is pénzt és nem áramot kér azokért a munkáiért, amiket Magyarország javára a BNV építkezéseinek végzett és amiért megfelelő szerződés szerint neki áramot kell szállítanunk.* Szakértők azt is mondják, hogy a még egy-egy Csehszlovákia BNV áramrészesedése nálunk az országos árammérték kb. 5%-a, míg nálunk a fenyegetett ivóvízkészlet az ország vízfogyasztásának 50%-a felett van!

e) A hajózás és árvízvédelem jobb feltételeinek kialakításához a BNV-nél jobb és gazdaságosabb úton is el lehet jutni, kotrással, a meder sérüléseinek gondozásával.

f) A fenti makromegfontolások mellett súlyos „mikro”-gond (és ellenérv) a BNV és az egész környék, a Szigetköz ökoszisztémájának veszélyeztetettsége, ill. fokozatos romlása, lepusztulása, mindenekelőtt a Duna vízmennyiségének katasztrofális csökkenése, az oldalágak és a környezet általános állapotának romlása folytán.

g) A nagymarosi táj, a Dunakanyar annyira része a magyar nemzeti identitástudatnak, táji-esztétikai értékünknek – az egyes emberé és az országé, sőt a világé –, hogy azt ipari tájjá rontani megengedhetetlen. Egy nagymarosi duzzasztó és erőmű után a medermélyülés a fent a) alatt mondottakhoz képest további veszéllyel növelné – a parti szűrési kutak vízellátásának romlása, hozamának csökkenése folytán – Budapest ivóvízellátását.

Az Országgyűlés a fenti körülményekre figyelemmel 1991. április 16-án határozatot hozott, amelyben felhívta és felhatalmazta a kormányt, hogy a csehszlovák féllel folytatandó tárgyalások útján az 1977. évi BNV-szerződést a felek közös megegyezéssel szüntessék meg, egyben a kormány kezdeményezze új államközi szerződés megkötését, amelyben rendelkeznek „a) a térség ökológiai-tervezési értékeinek helyreállítása, ill. fenntartása, mindegyik az ivóvízkészletek megőrzése; b) az árvíz elleni védekezés; c) a térség természeti viszonyaihoz illeszkedő hajózás kialakítása” iránt.

9. Új kormányközi tárgyalások és javaslatok

Az Országgyűlés útravalójával több kormányközi tárgyalásra (Budapest 1991. április 22., Pozsony 1991. július 22., Pozsony 1991. december 2.), jegyzékváltásra és kormányfői levélváltásra került sor.

Ezek során a magyar fél – a fent vázolt érvek és megfontolások előterjesztése, az ezeket alátámasztó szakértői-

tudományos anyagok átadása mellett – javasolta ezek megvitatását és elfogadását; kifejeztük készségünket egy olyan energetikai (Szlovákiában más erőművek létesítésére irányuló) együttműködés megvalósítására, amelyben a BNV elmaradásának áramkiesése pótolható; javasoltuk a térség közös nagy természeti ill. üdülőkörébe fejlesztését is.

Részünkről nem retorika volt, amikor az első budapesti tárgyaláson hangsúlyoztuk, hogy „a magyar fél az emberek és közösségek természeti életfeltételeinek védelméből és a két nép természetes kapcsolatainak, barátságának és együttműködésének értékéből és őrzéséből indul ki”. Hangsúlyoztuk természetesen azt is, hogy a BNV ökológiai veszélyei Szlovákia, különösen a Csallóköz népét is fenyegetik. Valamennyiünk ügyéről és felelősségéről van szó.

A csehszlovák fél nem látta ilyen jelentősnek az ökológiai veszélyeket, ill. víztisztítással és megfelelő műszaki póttintézkedésekkel bekövetkezésüket elháríthatónak vélte; hangsúlyozta azt is, hogy a beruházás nagy anyagi és szellemi ráfordítás nyomán előrehaladott állapotba került, a munkák folynak, az áramra szükség van.

Az ügy így jelentős feszültség forrása lett. A görcs oldására – nyilván mindkét oldalon a hazai közvéleményre is tekintettel – egyik fél sem tudott lényeges engedményt tenni. Ebben a helyzetben állapotok meg a felek abban, hogy létrehoznának háromoldalú – EK, csehszlovák és magyar – bizottságot. Ez beható vizsgálatokat végezne a felek által feladott BNV-kérdésekre nézve. A bizottság hat hónap alatt összegezné, hogy a feleknek milyen kiutat, ill. megoldást javasol, és a két fél ennek megfelelően hozna létre megállapodást a helyzet feloldására, a BNV helyzetének rendezésére. Ez a bizottsági ajánlás feltehetően mindkét oldalra nézve az optimum alatt maradna. A feszültség oldására, az értelmes rendezés végett és a két fél Európa-konform együttműködése érdekében azonban ezt a megoldást mindkét oldalon vállalni kellene,

amely ilyenként otthon a közvélemény számára is elfogadható lenne. A magyar fél ehhez azt a természetes kérést, ill. feltételt fűzte, hogy a bizottság hat hónapra tervezett mandátuma alatt a csehszlovák fél is függessze fel azokat az építési munkálatokat, amelyek kész tényekként majd gátjai lehetnének az ajánlások megvalósításának.

10. A csehszlovák fél a „C” változattal válaszol

A csehszlovák fél a budapesti 1991. december 2-i tárgyaláson még tíz nap haladékot kért a – korábbi tárgyaláson is ellenzett – magyar javaslatra adandó végleges válaszhoz. 1991. december 12-én a csehszlovák kormány azonban úgy határozott, hogy 1992 őszén üzembe helyezi az erőművet és ehhez jóváhagyja a Duna egyoldalú elterelésével járó „C” változat munkálatainak megkezdését.

A magyar kormány az Országgyűlés 12/1992. sz., március 24-én elfogadott határozatának jegyében – látva, hogy a tárgyalódelegáció eddig nem tudta a másik felet kiútkereső tárgyalásokra készíteni – előbb kormányfői szinten kérte a másik felet, hogy hagyjon fel ezzel a lépéssel. A magyar fél okkal hangsúlyozta, hogy a Duna eltéréssel már Magyarország területi integritásának és számos nemzetközi szerződésnek – így pl. a trianoni és párizsi békeszerződés – a sérelme fenyeget, hogy az 1977. évi BNV-szerződés sem ismer ilyen egyoldalú szerződésellenes magatartást, hogy ez Magyarországot a szerződés felmondásának – megszüntetésének – kényszerhelyzetébe hozná, ártana a BNV ésszerű rendezésének, a két nép jószomszédságának és az európai együttműködésnek, hogy ehelyett egy új szerződés keretében a háromoldalú bizottság kész tényekkel nem zavart ajánlásai szerint mindkét fél számára elfogadható megoldásra kellene törekedni. A válasz sajnos elutasító volt.

A magyar kormány külföldi kormányokhoz és az Európai Közösséghez is fordult, kéri a csehszlovák kormányt, hogy az általa is helyeselt háromoldalú – EK–csehszlovák–magyar – szakértői bizottság mandátumának ideje alatt ne végezzen C-változatos munkálatokat. Mégis több mint barátságtalan volna, hogy miközben a tárgyalóasztalnál ilyen magas szintű, a jószomszédi együttműködésért tárgyalások folynak, a kertek alatt elviszik a Dunát. Andriessen, az EK Bizottságának külügyi alelnöke az EK közreműködésének készsége mellett 1992. április 13-i levelében mindkét kormánynak jelezte, hogy „a Bizottság bekapcsolódása végett egyebek között az szükséges, hogy a háromoldalú bizottság munkája alatt egyik kormány se tegyen olyan lépést, amely befolyásolná azokat az elképzelhető intézkedéseket, amelyeket a jelentés megállapításai alapján kellene megtenni”.

A magyar félnek vázolt küzdelme nem vezetett eredményre. A „C”-változat építése megindult és folyt.

11. Magyarország kényszerlépése: a BNV-szerződés megszüntetése

A kialakult feszült helyzetben – hogy ti. nem tudjuk vállalni a BNV túl nagy negatív szaldóját, védenünk kell az ország területi integritását, hogy ugyanekkor kerülni akarjuk a feszültséget, jószomszédi viszonyt akarunk Csehszlovákiával, hogy európai békét és együttműködést akarunk –, ebben az ellentmondásos helyzetben a kormányban különösen megnőtt a felelős és lelkiismeretes cselekvés súlya. Valamiféle jó kompromisszumos kiútkeresés is felmerült, más szinteken is. Csakhogy elfogadható kompromisszumot az adott helyzetben senki sem tudott megfogalmazni, lényegében a következők miatt: a másik fél a teljes győzelemre törekedett, a teljes BNV-felépítésen kívül másra

nézve a tárgyalókészséget is megtagadta; milliók ivóvizének és az ország integritásának védelmében már a megálázkodásig menően kértük a tárgyalásoknak a fent mondottak jegyében való folytatását; pozícióink és érveink feladása komolyan megkérdőjelezhetné volna mindazt, amit eddig a parlament, a kormány, a parlamenti pártok, az ökológiai tudományosság, az általános közvélemény és az EK is vallott és akart; elveszíthettük volna annak esélyét, hogy jobb helyzetben – pl. a jogvitának a Hágai Nemzetközi Bíróság elé vitelével – kedvezőbb megoldáshoz juthassunk, mint amit az építkezésnek az 1977. évi BNV-szerződés szerinti vállalása jelent; és elveszíthettük volna annak esélyét is, hogy a veszélyek bekövetkezéséért és a sok ráfordított érték – végül is a társadalom sok milliárdnyi adóforintjának – kockáztatásáért ne magunkat kelljen majd hibáztatni.

Mindezek miatt mind a kormányban, mind az Országgyűlésben, mind a parlamenti pártok körében az a meggyőződés vált egyértelművé, hogy Csehszlovákia Magyarországot az 1977. évi BNV-szerződés megszüntetésének kényszerhelyzetébe hozta. A hazai és nemzetközi tudományosságnak a vázolt kockázatokra és a káros következményekre vonatkozó nézetei, valamint elismert jogi szakértők véleménye jegyében, hogy ti. az adott feltételek mellett a szerződés megszüntetése jogszerűnek tekinthető, és vitája a Hágai Nemzetközi Bíróság elé vihető és védhető lesz, Magyarország a szerződés megszüntetését kezdeményezte.

Az Országgyűlés 12/1992. sz. 1992. május 24-én elfogadott határozatában felhatalmazta a kormányt, hogy amennyiben erőfeszítései továbbra sem vezetnek eredményre és a csehszlovák fél 1992. április 30-ig nem állítja le a két országra vonatkozó békeszerződésekkel és a BNV-szerződéssel is ellentétes, a Duna elterelését is magába foglaló munkálatokat, a kormány szüntesse meg a BNV-re vo-

natkozó 1977. évi államközi szerződést, és kezdeményezze a helyzetnek új államközi szerződésben való rendezését. A kormány erőfeszítései sajnos továbbra sem vezettek sikerre, a „C” változat építését folytatták. Ezekre tekintettel a magyar kormány 1992. május 16-án kelt és a Cseh- és Szlovák Köztársaság Nagykövetségének 1992. május 19-én átadott Nyilatkozatával megszüntette az 1977. szeptember 16-án kelt BNV-szerződést. A közel félszáz oldalas Nyilatkozat átfogó elemzést nyújt a BNV-szerződés keletkezésének, a BNV létrehozásának és működtetésének, a felmerült ökológiai és más aggályoknak és megfontolásoknak, a megszüntetés jogellenességét kizáró jogi és más érvek minden lényeges kérdéséről (ökológiai szűkséghelyzetről, a megváltozott körülmények miatt a *rebus sic stantibus* elvének érvényesüléséről a *pacta sunt servanda* mellett, hogy a másik fél elmulasztotta a BNV-szerződésből folyó természetvédelmi és vízminőségi kötelezettségeinek teljesítését, hogy a Duna elterelése Magyarország területi integritásának és a BNV-szerződés súlyos megsértése stb. A Nyilatkozat kifejezi azt a természetes elvárást is, hogy a kormányok haladéktalanul kezdjenek tárgyalásokat új államközi szerződés iránt, és ebben rendezzék a BNV közös ügyét.

A dolgok állása és logikája folytán a további szükség-szerű kényszerlépés Magyarország részéről az volt, hogy a kormány javaslatára az Országgyűlés 1992. június 9-i ülésnapján – egy ellenszavazattal igazában egyhangúan! – az 1992. évi XL. törvényben hatályon kívül helyezte az 1977. évi BNV-szerződést kihirdető 1978. évi 17., valamint a szerződést módosító 1983. évi Jegyzőkönyvet kihirdető 1984. évi 6. törvényerejű rendeletet.

Mindezen folyamatok és lépések mögött Magyarországon a felelős fórumokon és az emberek nagy többségében végső érvként és megfontolásként az a nagyfokú bizonyosság fogalmazódott meg, hogy igaz ügy és jogos érdekek törvényes védelméről, a hágai út járhatóságáról és

arról van szó, hogy egy hágai ítéletben Magyarország biztosan jobb helyzetbe jut, mint amilyent – miután a csehszlovák fél másról nem volt hajlandó tárgyalni – az 1977. évi BNV-szerződés megvalósítása jelentene, hiszen – mint a fenti példák mutatják (3. pont) – másutt is visszacsináltak részben vagy egészben egyszer elrontott dolgokat.

12. Csehszlovák területre terelik a Dunát – Hágához és az EK-hoz fordulunk

A csehszlovák kormány elzárkózott bármiféle új államközi szerződéstől, jogellenesnek minősítette az 1977. évi szerződésnek magyar részről való megszüntetését. Közölte, hogy a szerződés hatályának fennállása jegyében cselekszik és folytatja az „ideiglenes megoldás”, a Duna elterelésével járó „C”-változat építését. A magyar kormány sok erőfeszítése, hogy ez a súlyosan jogsértő helyzet ne következzen be, ill. hogy a vita feloldásáig szüneteltessek ezeket a munkálatokat, kudarcot vallott. 1992. október 24–25-én a szlovák vízépítők a Dunát, Közép-Európa legnagyobb folyóját Dunacsúnynál elrekesztették és 40 km hosszan Csehszlovákiába – a betonból és aszfaltból készült csatorna gátjai közé – terelték. Bekövetkezett Magyarország területi integritásának súlyos sérelme. Ettől kezdve a Duna vizének csak 10–20%-át engedték az eredeti mederbe, ami súlyos károkkal fenyegette a régió ökoszisztémáját.

Mindez természetesen tarthatatlan állapotra vezetett. A magyar kormány diplomáciai erőfeszítései ezek után döntően két dologra irányultak. Egyrészt arra, hogy – a régió ökoszisztémájának védelmében – a Duna eredeti medrében megkapjuk a szükséges vizet. Másrészt arra, hogy a BNV-jogvitát a Hágai Nemzetközi Bíróság elé vigyük. Ehhez kértük az EK és tagjai kormányainak támogatását is. Az Országgyűlés 1993. március 5-én kelt ha-

tározatában az ENSZ tagországainak törvényhozásaihoz fordult támogatásért.

A Cseh és Szlovák Köztársaság 1993. január 1-jével szétvált, és megalakult az önálló Cseh Köztársaság és az önálló Szlovák Köztársaság. A perben is tárgyalt jogutódlás vitáját itt mellőzve, ebből csak annyit kell rögzíteni, hogy a BNV-vita a továbbiakban Szlovákia és Magyarország között folyt.

Ami az ideiglenes vízmegosztást illeti, az EK szakértőivel bővült, így már háromoldalú tárgyalások és későbbi bilaterális megállapodások sosem tudták a térség természeti környezetének romlását megfelelően orvosolni. Egyebek között azért sem, mert a másik fél sokszor a részleges eredményekre „méretezett” ígéreteket sem tartotta be.

A Duna tényleges elterelésével egyidejűleg a magyar kormány haladéktalanul a Hágai Nemzetközi Bírósághoz fordult a jogvita rendezése végett, a szlovák fél perbe bocsátkozását feltételezve („Application of the Republic of Hungary v. the Czech and Slovak Republic on the Diversion of the Danube River, 22, October 1992”).

Hosszas tárgyalások eredményeként 1993. április 7-én a kormányok képviselői aláírták az ún. Külön Megállapodást, amelyben most már együtt, közös alávetéssel kérték a Bíróság döntését a BNV-jogvitában.

13. A hágai ítélet

Az ítélet 1997. szeptember 25-én született meg a Hágai Béke Palotában (hivatalos kiadása: International Court of Justice, Year 1997, 25 September 1997, General List No.92: Case Concerning the Gabčíkovo-Nagymaros Project, Hungary-Slovakia; magyar nyelvű nem hivatalos kiadásban, a különvélemények nélkül I. „A hágai döntés”, Enciklopédia Kiadó, Budapest 1997).

Csábító volna a per – a felek több kötetre rúgó beadványainak, a szóbeli meghallgatásoknak és a közel 150 sűrűn nyomtatott nagy oldalra terjedő ítélet – részletes bemutatásába, az érvek és ellenérvek elemzésébe bocsátkozni, és ezáltal erről a bizonynyal általában is nagy fontosságú ítéletről valamiféle, az ügghöz méltó teljesebb képet nyújtani. Ez azonban külön nagyobb tanulmányt igényel. Jelen írás gondolatmenetének folytatásához a főbb érveket és ellenérveket fentebb láthattuk.

1. Itt most az egyik fő kérdés, hogy érdemi tartalmában mit hozott az ítélet a magyar pozíció javára az 1977. évi szerződés szerinti teljes BNV-képhez viszonyítva. Az általánosítható fő tétel úgy fogalmazható meg, hogy az eredeti tervek szerinti vízlépcsőrendszert nem kell felépíteni. Főbb elemeiben ez a következőket jelenti.

a) A nagyymarosi létesítmények megépítése nem ítéleti követelmény, sőt a Bíróság szerint „miután gyakorlatilag mindkét fél elvetette a csúcsenergia-termelő üzemmódot, felépítésének nincs többé semmi értelme” (l. az Ítélet 134., továbbá 128., 138. és 150. pontját).

b) A „C”-változat működtetését a Bíróság jogellenesnek mondta ki, „amihez Csehszlovákiának nem volt joga” (Ítélet, rendelkező rész 1/c).

c) Nem ítéleti követelmény a csúcsrajáratásos üzemmód és a nagyobb tározó, amik a nagyobb környezeti veszélyek lehetőségét hordozzák. A Bíróság szerint „1997-ben az igazságszolgáltatással való visszaélés lenne, ha eltekintene attól a tényről, hogy a bósi erőmű a Dunacsúnynál létesített duzzasztó révén lényegesen kisebb tározóból kapja a vizet és hogy az eredeti elképzelésektől eltérően nem csúcsrajáratásos üzemmódban működik” (Ítélet 134. pont). (Kiemelés itt és a továbbiakban tőlem. – M. F.)

d) A szerződés szerinti célokat illetően a Bíróság kiemeli, hogy a villanyáram-termelésnek nincs prioritása a többi céllal, így a természeti környezet védelmével szemben (Ítélet 135.

pont), sőt „a környezetvédelem kulcskérdés” (140. pont). „A környezetvédelem (...) kárai gyakran visszafordíthatatlanok, illetve a helyreállítás lehetőségei korlátozottak. Az emberiség a történelem során (...) folyamatosan beavatkozott a természet rendjébe. Ez a múltban nemegyszer a természetre gyakorolt hatások figyelmen kívül hagyásával történt. Az új tudományos ismereteknek köszönhetően és mivel az emberiség egyre jobban tudatára ébred az őt – a jelenlegi és a jövő generációkat – fenyegető veszélyeknek (...), új normák alakultak ki, amelyeket az elmúlt két évtizedben nagyszámú okmányba foglaltak. Ezeket a normákat nemcsak akkor kell figyelembe venni (...), amikor az államok új tevékenységet mérlegelnek, hanem a múltban megkezdett tevékenységek folytatása során is. A gazdasági fejlődés és környezetvédelem összeegyeztetésének szükségességét találóan fejezi ki a fenntartható fejlődés fogalma. Az ügy szempontjából ez azt jelenti, hogy a feleknek közösen újból tanulmányozniuk kell a bósi erőmű működésével kapcsolatos környezeti hatásokat” (Ítélet 140. pont.) Itt – a fenti a)-ra tekintettel érthetően – a nagyymarosi erőműről nincs is szó!

e) A magyar fél környezetvédelmi okokból jogosult a megfelelő vízmegosztásra, „a feleknek kielégítő megoldást kell találniuk a Duna régi medrébe és a folyó mindkét oldalán lévő mellékágakba bocsátandó vízmennyiségét illetően” (Ítélet 140. pont).

f) Nem ítéleti követelmény a dunakiliti létesítmény üzembe helyezése, sem a dunacsúnyi létesítmények lebontása. E két létesítmény mikénti megítélésében az egész ügy részeként „először és elsősorban a feleknek kell dönteniük”. „A gyakorlatban mindkét fél elismerte, hogy a szerződésben rögzített feltételeket hajlandók újratárgyalni” (Ítélet 136–138. pont).

g) A kártérítési igényeket illetően az ítélet a „0”-szaldós megoldást, azaz azt tartja kívánatosnak, „ha átfogó rendezés keretében mindkét fél lemondana pénzügyi követel-

seiről és ellenköveteléseiről” (Ítélet rendelkező rész, 2, D, ill. 153. pont).

h) a Bíróság ajánlja – amire a magyar fél annyiszor törekedett –, hogy a szükséges további tárgyalásokhoz, a jó-hiszemőség tanúsítása végett is, *vegyék igénybe harmadik fél segítségét és szakismeretét*; az ítélet e tekintetben az EK Bizottságára utal (Ítélet 143. pont).

2. *A másik fő kérdés, hogy mi az, ami a másik fél javára szól az ítéletben.*

a) A Bíróság az 1977. évi BNV-szerződés hatályát általában fenntartotta, ill. szótöbbséggel megállapította, hogy „Magyarországnak az az 1992. május 19-i bejelentése, miszerint az 1977. szeptember 16-i szerződést és kapcsolódó dokumentumait érvényteleníti, nem járt azzal a jogi következménnyel, hogy ezek érvényüket veszítették” (Ítélet rendelkező rész, 1/A, D). Mindazonáltal „nem lehet nem figyelembe venni az 1989 óta bekövetkezett ténybeli változásokat”, mert „ez 1997-ben az igazságszolgáltatással való visszaélés volna”, „mert a rendellenes állapot, amely azért van, mert egyik fél sem tett eleget szerződéses kötelezettségének, csak így orvosolható” (Ítélet 133–134. pont). „A Bíróság nem tekinthet el attól a tényről, hogy a szerződésben foglaltakat éveken át egyik fél sem hajtotta végre teljes mértékben... *A tényleges helyzetet – vagy a belőle adódó gyakorlatilag megvalósítható és megvalósíthatatlan lehetőségeket – sem hagyhatja figyelmen kívül*, amikor dönt a felek jövőbeni magatartásának jogi követelményeiről” (Ítélet 133. pont).

Főleg ezek azok az ítéleti ajánlások ill. állásfoglalások, amelyek a fenti 1. alatt olvashatók. Ezek kezdődnek az Ítélet 131. pontjában úgy, hogy „a feltárt tények alapján a bíróság most azt határozza meg, milyen magatartást kell a feleknek a jövőben tanúsítaniuk”.

b) Az 1992 előtti együttműködésben, ill. a magyar felüggesztő-megszüntető lépések előtt megépített létesít-

mények (erőmű, oldalsatorna) működtetéséhez „*az eredetileg Dunakilitinek szánt szerepet a dunacsuni duzzasztógát vette át, ennél fogva hasonló státusba került. A bíróság megállapította, hogy a „C” variánst, amelynek üzemeltetési módját a szerződésben foglaltakkal összeegyeztethetetlennek ítéli, úgy kell üzemeltetni, hogy az megfeleljen a szerződés előírásainak (...)* A C-variáns úgy működtethető, hogy mind az áramtermelő rendszer gazdaságos működésének, mind az alapvető környezetvédelmi követelményeknek eleget tegyen” (Ítélet 145–146. pont). A felek megállapodásával, ha „Magyarország félként bekapcsolódik működtetésébe, irányításába és előnyeiből is részesül, a C-variáns a jelenlegi *de facto* státusból szerződéses alapú üzemeltetési rendszerbe került át”.

c) A felek a közös létesítmények működtetése, a szerződési céloknak az adott kialakult viszonyok mellett történő megvalósítása, a vízminőség és a környezetvédelem érdekében „integrált és konszolidált programot kötelesek kialakítani” (Ítélet 136–137. pont).

d) „A bíróság rá kíván mutatni arra, hogy a kártérítési ügytől független a létesítmények építésével kapcsolatos elszámolás, amelyet az 1977. évi szerződés, illetve a kapcsolódó megállapodások alapján kell rendezni. Ha Magyarország osztozni fog a dunacsuni komplexum működtetésében és hasznában, *az építés és üzemeltetés költségeit is megfelelő arányban viselnie kell*” (Ítélet, rendelkező rész 2/E., ill. 154.).

14. Az ítéletről általában

Az ítéletről természetesen sok általános megállapítást lehet tenni.

a) A fontosak közül kiemelkedik, hogy az ítéletet végre kell hajtani. Az alávetésről szóló Különmegállapodás megerősítette a 29/1993. (V. 4.) OGY számú országgyűlési

határozat kimondja, hogy „a Felek a Bíróság ítéletét véglegesnek és magukra nézve kötelezőnek ismerik el és azt teljes egészében és jóhiszeműen kötelesek végrehajtani (...), azt követően, hogy az ítéletet megkapták, azonnal tárgyalásokat kezdenek az ítélet végrehajtásának módozatairól” (5. cikk 1–2. bek.)

Ez nem jelenti azt, hogy az ítéletet a szakmai-tudományos közvélemény oldaláról nem lehetne méltó hangnemben értékelő-kritikai észrevételekkel illetni.

b) Ezek egyike mindjárt az, hogy *nehéz az ítéletet végrehajtani*. Nem olyan értelemben, hogy megvan-e hozzá a készség, erről ui. nem lehet vitatkozni. Nem is abban az értelemben, hogy a megállapított kötelezettségeket az érintett fél akár pszichés hozzáállásában, akár a pénzügyi-műszaki-jogi terheket illetően nehezen tudja a szükséges cselekvés folyamatába átvezetni. *Nehéz az ítélet természete miatt*. Amiatt ti., hogy a deklaratív rendelkező részek mellett (a szerződés fennálló hatálya, a C-variáns működésbe hozásának jogellenessége stb.) az ítélet a felek „részére” inkább előíró módon kötelezettségeiket és jogaikat határozza meg (Ítélet 131. pont). Azokat, amelyek főbb elemeikben az ítélet elemzése alapján a fenti 13. pontban láthatók. Ezekben a jogokban és kötelezettségekben, ezekre vonatkozó bírósági megállapításokban döntő szerep jut a felek jövőbeni megállapodásának, miért is *az erre vonatkozó ítéleti nyelvezet rugalmas és inkább ajánló jellegű*. „A feleknek ennek fényében kell keresniük a megegyezést az ítélet végrehajtásának módozatairól”, mondja erről maga az ítélet (Ítélet 131. pont), a Különmegállapodás hivatkozott 5. cikkére utalva. Meg aztán fent láthattuk az egyértelmű beszédet oldó olyan ítéleti megállapításokat, hogy a „bíróság nem tekinthet el a kialakult helyzettől (...), hogy az 1989 óta kialakult helyzetet bele kell helyezni a megőrzött és fejlődő szerződéses viszony kontextusába”, és hogy „ebben a kontextusban kötelesek a felek mér-

legelni, milyen módon valósíthatók meg legeredményesebben a szerződésben foglalt együttes célok (...), hogy a bíróságnak nem feladata, hogy meghatározza a két fél tárgyalásainak végső kimenetelét; a felek dolga, hogy olyan közös megoldást találjanak, amely számot vet a szerződés célkitűzéseivel (...), valamint a nemzetközi környezetvédelmi normák rendelkezéseivel és a nemzetközi vízfolyások jogának alapelveivel” (Ítélet 133., 139., 141. pontok).

c) Nem könnyű tehát a felek dolga, hogy elvi rendelkezéseinek, ajánló megállapításainak, általában az ítélet szellemének megfelelő konszolidált közös új cselekvési programhoz és megállapodáshoz jussanak. Ebben nyilván a műszaki és természettudományi ésszerűség, a gazdasági lehetőségek és a gazdasági racionalitás, az irányadó jogi feltételek és normák, a fő célok súlya és mindezekben a felek nemzeti érdekeinek megfelelő megjelenítése játsszák a meghatározó szerepeket. De – miként láthatóan az ítélet is annyi helyen hangsúlyozza – a szempontok körében „szükségképpen a környezeti hatások és következmények jelentik a kulcskérdéseket” (Ítélet 140. pont).

Ami mármost egyrészt az ítélet előbbiek szerinti rugalmas természetét és szellemét és a felek megállapodásra való „hagyatkozását”, másrészt pedig a fenti 13. pontban vázolt konkrét tárgykörökre a megfelelő tényleges megállapodásra vonatkozó deklaratív rendelkezéseket és előírásokat illeti, ezekről egyebek között a következőket lehet mondani. Az egyik, hogy *a feleknek jóhiszeműséggel meg kell találniuk az általuk kölcsönösen elfogadható megoldásokat, a konszolidált közös program kereteit és főbb elemeit*. A másik, hogy – amennyiben ez egyes előírásokat illetően mégsem sikerülne – *a felek a bírósághoz fordulhatnak „hogy a Bíróság kiegészítő ítéletben határozza meg az ítélet végrehajtásának módozatait”* (Különmegállapodás 5. cikk, 3.

bek.); és, ami itt a lényeg: a Bíróság ebben a kiegészítő ítéletben nagy valószínűséggel a jelen 1997. évi ítéletében adott előírásoknak szellemében fog konkrét végrehajtási rendelkezéseket megállapítani.

15. Az ítéletről sajátosan magyar szempontból

Fogalmazhatunk úgy, hogy míg az ítélet előírásokat kimondó részei (l. fent a 13. pontban) a mérleg serpenyőjét inkább a magyar pozíció oldalán húzzák le, addig a rendelkező rész deklaratív állásfoglalásai inkább a másik fél javára szólnak, mindenekelőtt a szerződés hatályának általános fenntartása útján. „Vigaszul” azonban – a magyar pozíció még teljesebb igaza, ill. védhetősége javára – tárgyszerűen még el lehet mondani a következőket.

a) A szerződés és a belőle fakadó általános célok és kötelezettségek ugyan fennmaradnak, de ilyen meghatározó részeire nézve a 13. pont alatti előírásokban foglalt kivételekkel és lényeges módosításokkal. A tetejében a deklaratív rendelkező részeket a bíróság kivétel nélkül szótöbbséges döntéssel hozta (amitől természetesen még egyformán kötelezőek), míg az említett előírások egységes állásfoglalásokként jelennek meg: az ítélethez az ítélettel szinte azonos terjedelemben számos különvélemény csatlakozik, köztük a magyar bíró, Herczegh Géza professzor nagy meggyőző erővel megjelenő véleménye (*mivel magyarítható, hogy ezek még semmilyen magyar kiadványban nem férhetők hozzá?*).

b) Az elemzőnek az a benyomása, mintha az ítélet eredetileg fordított logikával indult volna. Ti., hogy a szerződés megszűnt, de működtetni kell ezt és ezt (l. a fenti 13. pont 2. részében). Ezt erősíti az a tény is, hogy a bíróság amerikai elnöke külön „deklarációt” fűzött az ítélethez, miszerint a C-variáns olyan súlyos nemzetközi jogi jogsértés

Magyarország területi integritása ellen, hogy ez szerinte önmagában felhatalmazta Magyarországot a BNV-szerződés megszüntetésére (l. az Ítélet hivatalos hágai kiadásában közvetlenül az Ítélethez csatlakozó „Declaration of President Schwebel” c. részt).

c) Bár az ítélet a víz- és környezetvédelmet a továbbiakra nézve is „kulcskérdéssé” minősítette, mégis úgy tűnhet, hogy a bírói testület jogi értékvilágában a környezetvédelem értékvilága – a *pacta sunt servanda* elve mellett a *rebus sic stantibus* elve – kisebb erővel jelent meg, mint ahogy ezt az ügy magyar pozíciójában itthon és külföldön sokan gondoltuk volna. Lehet, hogy a perben a környezet- és vízvédelmi veszélyek súlyosságát nem sikerült elég jól reprezentálni. Lehet, hogy a *per nagyobb sikereinek elmaradásában annak is szerepe volt, hogy a magyar kormány az utóbbi egy-két évben többször kinyilatkoztatta, hogy a hágai alávetés ellenére mégis bilaterális megállapodást tervez a szlovák kormánnyal, hogy bizonyos szinteken sor is került kétoldalú tárgyalásokra, amelyekről Hágába is kiszivároghattak olyan hírek, hogy a magyar kormány a magyar perbeli keresethez képest „puhább” feltételekkel készül „megalkudni”.*

16. Ami az ítéletből következik és nem következik

a) Arról, hogy az ítéletből mi következik azon a lényegén túl, amiről eddig is szó volt, még sok mindent lehetne mondani.

Miután az ítélet szerint a bősi erőművet működtetni kell és eshetőség más megállapodásra igazában csak elméletileg van, mulhatatlanul szükséges *megfelelő mélységű és hitelű vizsgálatokat* végezni minden olyan érintett kérdésre nézve, mint egyebek között a geofizika, földrengéstan, hajózás, árvízvédelem, energiatermelés, víz- és környezetvé-

delem, gazdasági racionalitás és ennek határai és így tovább. Ehhez a szakemberek széles körével kell együttműködni. Lehetett pl. hallani, hogy a kormány kérésére az Akadémia elnökének vezetésével létrejött az ügyben egy akadémiai bizottság; de hogy mire jutott víz- és környezetvédelem dolgában, eddig nem vált ismertté.

A nyilvánossággal és a társadalommal is beszélni kell. Farizeus dolog azt hinni, hogy a BNV egyben nem politikai kérdés is, mint erről fent a 6. pontban már volt szó. Az ilyen beállítás csak a társadalom jelentős részének megkülönböztető kizárását szolgálhatja, pedig a terheket majd a népnek kell viselnie.

A kormányközi tárgyalásokon a lehetőség mértékéig a perbeli keresethez, tehát a kormány eddig vallott álláspontjához hűen kell az ítélet szellemét és előírásait követni, a szükséges megállapodáshoz az ítéletből kell kiindulni, és nem ezt meghaladó javaslatokat rögtönözni. Jogilag is sikamlós és tilalmas területre lép a kormány, ha az ítélet végrehajtását szolgáló tárgyalások jegyében országgyűlési felhatalmazás nélkül túlmegy az Országgyűlés hatályos állásfoglalásain és az ítélet előírásain.

b) Megtévesztő érvelés és nem következik sem az Ítéletből, sem a Különmegállapodás 5. cikkelyében foglaltan kérhető kiegészítő ítélet hat hónapos határidejéből, hogy hat hónapon belül valóban oda is kell folyamodni a bírósághoz, hogy a hat hónap záros határidő volna. A hivatkozott cikkely csak azt mondja, hogy „ha a felek hat hónapon belül nem tudnak megállapodásra jutni” akkor bármelyik fél egyoldalúan is kérheti a bíróság kiegészítő ítéletét. De tehetik ezt a felek később is, mindaddig, míg mindkét fél reményt és esélyt lát a tárgyalásos megállapodás sikerére. Az ügy jó vitelére és érdemére nézve káros – és ha tudatos taktika, akkor cinikus politikai manipuláció –, ha a „hat hónap” nem létező Damoklész-kardjával akarnának rossz, sebtében összehozott sikerpropagandás rendezést eladni.

A társadalom bizonyosan nehezen viselné, ha egy olyan vállalkozást, amelyet még azok is elhibáztottnak tartottak, akik a sok beruházott erő miatt mégis fenntartani akarták és akarják, és amilyent itt a Dunán valószínűleg még egyszer nem kezdeményeznének, most újabb duzzasztóművekkel és erőművekkel „gazdagítanának”. Valóban könnyelmű hazárdjáték volna, ha egy ilyen vállalkozáshoz a racionalitás beható vizsgálatának és hiteles igazolásának elvégzése nélkül újabb 500–600 milliárddal, *családonként kb. 250–350 ezer forint adóssággal* (erről szólnak a sajtóban terjedő információk) terhelnék az ügyis agyonterhelt népet.

Az ítéletből ilyen még áttételesen sem következik. Az sem, amit érthetetlen módon a kormány is szívesen hangoztat, hogy ti. a perben vereséget szenvedtünk és ezt az Antall-kormány csinálta. Lehet ilyen hamar elfelejteni, hogy az ítélethirdetésig – legalábbis deklaráltan – a mai kormány is mindig az ügy mögött állt, és pártjai az Antall-kormány idejében is mindig egyetértettek hágai pozícióikkal? Szegényes és káros kampány ez, amely az országot, szakembereinket és tudósainkat is lejáratja egy „régről” ismert „mától kezdve minden másképp volt” filozófiával. Igazában nem volna ez érdekes, csak ne volna olyan káros, ne kerülne olyan sokba, *ne az elődök lejáratását és a másik fél javát*, csak ne a feladott igények igazolását szolgálná, meg ne azt, hogy hamar el lehessen mondani a mai pártpolitikai szlogent: „itt is rendbe tettük az ország dolgait”.

Rendbe kellene tenni, de jól, okosan és tisztességesen, a társadalom és a nemzet javát szolgáló, hosszú távon is igaz felelősséggel.

MÁDL FERENC

A BŐS-NAGYMAROSI VÍZLÉPCSŐ ÉS AZ ÖKOLÓGIA

Újra és újra visszatérő kijelentés, hogy politizálódik és ideologizálódik ez a Bős-Nagymaros-kérdés ahelyett, hogy szigorúan szakmai érvek alapján történne az egész megítélése. Képzeletemben – és elnézést kérek a kissé profán hasonlatért – megjelent előttem egy javaslat: próbáljuk megváltoztatni a magyar zászlót. Elvégre háromféle színből kell összerakni, s ez külön-külön mindenféle gondot jelent. Szigorúan szakmai érvek alapján egyértelműen bebizonyítható, hogy jobb, ha egyetlen szín – mondjuk a piros – maradna meg a magyar nemzeti lobogónak. Ha mégis valaki fölháborodik az ügyön – szigorúan szakmai alapon bizonyítjuk, hogy olcsóbb és egyszerűbb így, csak az a kérdés, hogy el tudjuk-e fogadni. Valami ilyesféle van a Bős-Nagymaros-ügy mögött is.

A szakmai érdek mellett sokan egyszerűen nem hajlandók tudomásul venni, hogy nekünk a Dunakanyar, a szigetközi ágrendszer természeti szépsége rengeteget jelent – mint Magyarország része. Ha megváltoztatásukat gazdasági érdekek indokolnák – hozzá kell tennem, hogy messze nem indokolják –, nekünk egy vízügyi műtárgy nélküli Duna annyira fontos dolog, hogy ezért tüntetni is hajlandók vagyunk. Ha megnézzük, hogy kik azok, akik a leginkább tiltakoznak a vízlépcsőzés ellen, azt látjuk, hogy nem a szakmai szempontból legilletékesebb vízépítő mérnökök, hanem sokkal inkább teljesen más, természet-tudományos vagy humán beállítottságú emberek tömegei. Ismerjük be, hogy ez ténylegesen politikai-ideológiai

kérdés, s ezt a szempontot nem szabad figyelmen kívül hagyni.

Baj van a „szakmai” oldallal is. Tudjuk, hogy a vízépítőmérnök szak komoly tudományos és műszaki ismereteket igénylő terület, amit lehet nagyszerűen is csinálni, rosszul is csinálni. A Duna mentén fölfelé Ausztriában, s más területén Európának számos megépült vízlépcső létezik, működik, elfogadott. Ugyanakkor azt is látni kell, hogy a Bős-Nagymarosi vízlépcsőrendszer hatásterülete az európai skálán egészen egyedülálló, mert Pozsonytól Budapestig terjed – ha csak a legszűkebb értelemben vett hatásterületet vesszük –, és a Pozsony alatti szakaszon oldalirányba is a Csallóköz és a Szigetköz teljes területét magába foglalja. Több száz kilométeres zónáról van szó, ami azt is jelzi, hogy jóval bonyolultabb, jóval komplexebb a dolog, mint egy szokványos vízlépcső.

Ezek után az a kérdés, hogy akkor a szakterületek melyik része illetékes ebben a végső szót kimondani? Egyik sem. Itt a végső szót mindenképpen a politikai vezetésnek kell kimondani, amely mérlegeli a különböző területeken jelzett különböző előnyöket s hátrányokat, majd saját ideológiai mércéjének megfelelően előtérbe helyezi az egyiket vagy másikat, és ennek megfelelően vállalja a következményeket. De nem szabad áthárítani ezt az úgynevezett szakmai, szakértői véleményekre, mert ez kevés.

Sajnos „a szakma” az egész tudomány területén világszerte válságban van. Erre mostanában kezdenek felfigyelni. A vezető folyóiratokban – mint például a Nature vagy a Science – egymás után jelennek meg olyan cikkek, amelyek azt jelzik, hogy szintézisre van szükség, az elaprózódott részdiszciplínák diszciplínáira forgácsolódott tudományok szintézisére, összefogására, s az egész látására, szemben azzal, ami egy túlzott redukcionista közelítéssel jelenleg folyik a tudományban. A környezettudományban azért van annyi vita, mert ott nem egy szűk szakterületről

van szó, hanem egy olyan területről, amely a természettudományok egészét, sőt a társadalomtudományokat, politikatudományokat is érinti, és ezek konzekvenciáit mind figyelembe kellene venni. Ezért is van tudományos értelemben a legtöbb probléma ott, ahol a környezet a vizsgálati objektum. A szakember kifejezést magam nem nagyon szeretem, mert tudomásul kell venni, hogy a szakember és a szakértő eleve jelzi azt, hogy szűk területen járatos az illető, és nem feltétlenül látja át az egészet.

Magam is szakember vagyok, genetikai tanszéket vezetek, és genetikával és evolúcióval foglalkozom. Hozzá kell azonban tennem, hogy olyan szerencsés életutam volt, ami lehetővé tette az átlagosnál több tudományterület átjárását. Először botanikával foglalkoztam, ökológiából doktoráltam, citológiával, evolúcióval, citogenetikával foglalkoztam, és 25 éve vagyok az ELTE Genetikai Tanszékének vezetője, s számos nemzetközi szervezetben működtem közre. Ez adott nekem lehetőséget arra, hogy egy kicsit szélesebben körülnézve vegyem észre az összefüggéseket, és azt, hogy az összefüggések nem értése milyen súlyos gondokat okozhat nem csak Magyarországon, hanem világszerte mindenütt.

Keresni kezdtem azokat az összefüggéseket, amelyek a bős-nagymarosi kérdés megoldása irányába vezetnek. Beláttam azt, hogy még ha csupán a természettudományos kérdésekre koncentrálnunk is, roppant bonyolult, komplex rendszerrel van dolgunk. Az ökológiából ismert módon az úgynevezett ökoszisztéma megközelítést próbáltam erre a rendszerre alkalmazni, olyan alapvető, viszonylag egyszerű természettudományos érvrendszerek szem előtt tartásával, mint mondjuk az energia megmaradásának elve, ami erre a rendszerre kiterjesztve azt is jelenti, hogy ha energiát egy rendszerből elveszünk, akkor az valahonnan nyilvánvalóan hiányozni fog. Ez a rendszerszemlélet ebben az esetben – különösen a Szigetköz

esetében – roppant érdekes, mert ott az élővilág különféle növénytársulásai, a hidrogeológiai viszonyok, a talajviszonyok, a mezőgazdaság, az erdészet, a hajózási és a vízkormányzási kérdések, az energiatermelés, mind egy rendszer elemeiként nagyon bonyolult összefüggést mutatnak.

A mérnökember hozzászólt ahhoz, hogy szabályoz valamit, és a szabályozás mögött az a megfontolás áll, hogy az ember a maga javára szeretné hasznosítani a természet különféle rendszereit. Mivel a bonyolult rendszert nagyon nehéz hasznosítani, egyszerűbben manipulálható, kezelhető rendszert kell belőle létrehozni. Itt ideológiai, szemléletbeli különbség van az úgynevezett természetrajongó, a természetet csodáló, tisztelő ember, és a természetet megregulázó, átalakító mérnökember között. Nem azt mondom, hogy a kettő között kibékíthetetlen az ellentét, csak egyszerűen arról szeretnék beszélni, hogy a szemléletbeli különbség egyben az időtávlatok kérdéseit is meghatározza. Egy mérnökembernek néhány évtizedre előre kell terveznie.

A szárazföldi ökoszisztémák, például az erdők körülbelül 400 millió éve léteznek itt a Földön. Ennyi idő alatt igen sokféle stratégiát kipróbált, ami bevált, az fennmaradt, ami nem vált be, az eltűnt. Ennek megfelelően a természet rendszeréből rengeteget lehetne tanulni, s előbb-utóbb rájövünk arra, hogy a természetben nem szabálytalanság, rendetlenség van, hanem egy olyan bonyolult, és számunkra nagyon nehezen felfogható szabályozott rend, amit hasznosítani is tudnánk. A mezőgazdaság, amely monokultúrára specializálódik, szöges ellentétben áll a produkció természetes módjával, melyben egy heterogén, nagyon sok fajú közösség produkál. Mindenféle megfontolás arra vezetne minket, hogy a heterogén, nagy diverzitású rendszer többet képes teljesíteni, mint a monokultúra. Most kezd az agrárgazdaság is erre odafigyelni, hogy hogyan lehet ezt a tapasztalatot átvinni a gyakorlatba.

Naiv elképzelés, hogy egy olyan bonyolult, komplex rendszert, mint amilyen a Szigetköz, a beavatkozás után monitorozzuk, figyeljük, és ha majd valami baj jelentkezik, akkor közbelépünk.

Ez a naivítás teljesen hibás és veszélyes. Általában a komplex rendszereknek a kiszámíthatósága roppant korlátozott, folyamatai gyakran nagy időelcsúszással jelentkeznek, amikor már visszafordíthatatlan hatások is vannak. A szlovák fél a hágai per anyagában a monitorozás adatait prezentálta a bíróság elé, és elejére mottónak Lord Kelvin egy nevezetes mondatát tette. Ebben Lord Kelvin azt állítja, hogy azt, amit eddig megmérni, megszámlolni nem lehetett, vagy nem tudtunk, azt ne tekintsük tudományos eredménynek. Ezt az érvet használták fel a Hágai Bíróság előtt. Mérték sok mindent, még nincsenek bajok, ennek megfelelően majd ha mérni lehet a bajokat, akkor más lesz a helyzet. Eszembe jutott, a Scientific Americanben 8-10 évvel ezelőtt megjelent történet, Lord Kelvin és Darwin vitájáról, arról, hogy hány éves a Föld. Darwin (akinek szubjektív benyomásai voltak az evolúció folyamatának lehetséges sebességeiről, mivel látta az erózió időskáláját a felszín alakítása során) arra a konklúzióra jutott, hogy a Föld körülbelül 1–10 milliárd éves lehet. Lord Kelvin, aki a méricskélésnek volt a híve, azt mondta, hogy ez naivítás. Kiszámította a Föld tömegének megfelelően a kisugárzási hőveszteséget, föltételezve azt, hogy egy izzó golyóból indulunk el, s azt, hogy ezzel körülbelül hány évnek kellett eltelni ahhoz, hogy a mostani hőmérsékletre lehűljön – a Naptól való távolság és a beérkező hőenergia figyelembevételével. Arra a konklúzióra jutott, hogy ez tízmillió vagy legfeljebb százmillió év lehetett, és magyarul mondva leteremtette Darwint, mint kellő ismeretekkel nem rendelkező, naiv, szubjektív embert. Később mégis Darwinnak lett igaza, mert a Föld kora négy és fél mil-

liárd év. A hiba nem a számításban volt, hanem abban, hogy akkoriban még nem ismerték a nukleáris energia fogalmát, amelynek következtében a Föld hőtermelő kapacitással is rendelkezik, s ez a lehűlési időt megváltoztatta. Ez csak egy példa arra, hogy sok minden van, amit még nem tudunk, nem ismerünk, és ami jelentősen módosíthatja a dolgokat.

Milyen veszélyek vannak jelenleg? A hatásterületet két részre kell osztani a bős–nagymarosi kérdésben. Szigetköz az egyik, Nagymaros a másik. Nagymaros talán egyszerűbb, mert itt első hallásra mindenkinek rögtön a tájesztétika jut eszébe, és a kedélyeket borzolja egy betonmonstrumnak a léte akár Nagymarosnál, akár Pilismarótnál. (Hozzáteszem, hogy a Visegrád–Nagymaros között eredetileg tervezett gátnál egy mérnöknek sem tűnt elfogadhatatlannak, hogy a gyönyörű szép Dunakanyarban a parton emelkedő 60 méteres kémény, ami egy segédhőerőműnek a szükséges tartozéka, tájesztétikailag zavaró még a betonmonstrum mellett is. Egy állatorvos volt, aki erre felhívta a figyelmet. Itt jelentkezik a különböző tudományterületek illetékességének a kérdése.) De többről is van szó, mint tájesztétikáról. Minden vízerőmű-építő tudja, hogy a duzzasztás alatti szakaszon az erózió fokozódik. A meder mélyül, mert hiszen a hordalékát lerakta a tározóba, és ez a mélyülés Budapest számára, vízellátása szempontjából, nagyon komoly problémákat okoz. A Szentendrei-sziget és mindkét part is végig tele van a vízmű kútjaival, ezek az úgynevezett parti szűrésű kutak kihasználják azt a lehetőséget, hogy viszonylag közel a Dunához, egy kavicsrétegen a Duna vize átszűrődik a kutakba, ahonnan tovább lehet szivattyúzni. A baj ott van, hogy ez a kavicsréteg (szemben a szigetközi több száz méteres kavicsréteggel) nagyon vékony, és amennyiben a vízszint a medermélyülés miatt lejjebb száll a kémény sziklaréteggig, akkor a vízszivárgás elképzelhetetlenül kicsi

lesz az eredetihez képest. Ez a gond már jelentkezett az építkezés során, amikor Vác környékén a hidropotenciál növelése érdekében kotrásokat végeztek és mélyítették a medret. Ez oda vezetett, hogy a vízhozam több parti szűrésű kútnál csökkent, így ezeket a kotrásokat le is állították. De ha megépül a nagymarosi gát, ez ugyanúgy jelentkezik újra. Amikor ezt Mosonyi Emilnek, a vízlépcső tervezőjének fölvettem, azt mondta, hogy nincsen semmi gond, hiszen lejjebb egy újabb gáttal vissza lehet fogni a vizet, és akkor a medermélyülés nem jelentkezik. Itt jelent meg az az ördögi kör, amiből nem lehet kiszállni, vagy ha kiszállunk, akkor egyre nagyobb összeget kell érte fizetni. Olyan ez, mint amikor elindul a vonat, és le kellene szállni róla, mert rossz irányba visz. Minél később határozzuk el magunkat, annál nagyobbat esünk. Itt is ez a helyzet: ha belemegyünk az alsó duzzasztók létesítésébe, előbb-utóbb hozza magával az újabb gondokat. Ez nem egy egyszerűen kezelhető dolog. Sokba kerül ezeknek a gátaknak az építése, de ugyanakkor a víz minősége sem azonos egy gyorsan folyó és egy pangó, lassan folyó víz esetében. Mindez újabb és újabb kiadásokat igényel. Ezek a kérdések tehát Nagymaros–Budapest térségében súlyosak, de még súlyosabbak a Szigetköznel.

Megdöbbentő, hogy milyen könnyű a helyi lakosságot rövid távú érdekek szem elé helyezésével a hosszú távú katasztrofális helyzetbe terelni. A dunakiliti tározónak az eredeti elgondolás szerint kulcshelyzete volt, és azért lett volna sokak szerint jobb, ha a duzzasztás elkészül, akkor, amikor a C-variáns „papírtigrise” megjelent, akkor kellett volna elzárni és föltölteni. Biztos, hogy ez jobb helyzetet teremtett volna a vízkezelés, vízkormányzás kérdésében, de nem vagyok meggyőződve arról, hogy akkor jó lett volna a magyar félnek lépni ebben, mert lehet, hogy még több bajt gyártottunk volna, és ráadásul a magunk közreműködésével. Miről van itt szó: a víz meg-

határozó a Szigetközben. Rövid távon elegendő a vízszintet beállítani és az azzal kapcsolatos gondokat kezelni, hosszú távon azonban ez nem helyettesíti a víz áramlási dinamikáját és fluktuációját. Azoknak, akik növényirtással, vagy erdészettel foglalkoznak, nem kell magyarázni, hogy milyen szélsőséges különbség van egy ligeterdő és egy láperdő között. A ligeterdőt időnként elönti a víz, időnként levonul róla, az átlagos vízszintje majdnem olyan, mint egy láperdőé. A láperdőben a vízszint gyakorlatilag állandó és benne nem mozog a víz. Ennek a következménye az, hogy a láperdőben rothadási folyamatok mennek végbe, a másikon inkább oxidációs folyamatok, s itt a talajvízben, az oxigénben való gazdagság mellett, az áramlás hozza a tápanyagot a növény gyökeréhez, aminek az a következménye, hogy produkciójában – például fatömeg-produkciójában – messze fölülmúlja a ligeterdőt az átlagos, úgynevezett klímaxerdőt is. A láperdő viszont messze alatta van. Ha a vízszintet stabilizáljuk, akkor ennek az lesz a következménye, hogy egy ligeterdei élőhely láperdei élőhelyé alakul át. Ennek vannak gazdasági következményei, mivel a produkció a töredékére esik vissza, de ugyanakkor vannak természetvédelmi konzekvenciái is.

Mit jelent egy gyors változás egy adott terület genetikai diverzitásával összefüggésben?

A Szigetközben körülbelül ezer növényfaj létezik. Ez az ezerféle növény nem élhet meg egy átlagos élőhelytípusban, mivel az egyik szereti a száraz helyeket, a másik az állandóan elöntött területeket, egyik benne él a holtágokban, a másik a partokon él, teljesen különböző igényűek. Ezt a nagyon sokféle igényt az eredeti fonatos ágrendszer heterogenitása, változatossága tartotta fenn. Ez olyan érték, aminek a nagyságáról egyelőre még fogalmunk sincsen, és csak most kezdjük észrevenni itt-ott – a riói egyezmény erre hívta fel a figyelmet –, hogy a fa-

jok megőrzése az emberiség jövője szempontjából valóban kritikus. Ameddig azt hittük, hogy például egy muslica nem fontos az ember számára, addig lehetett azt a hagyományos politikát csinálni, hogy őrizzük meg a gazdaságilag hasznosítható fajokat, a többivel ne törődjünk. Ma már tudjuk, hogy genetikai manipulációval bármely élőlény genetikai információja keverhető, fölhasználható, ha ügyesen tudjuk csinálni, bevihető akármelyik másik szervezetbe. De ez csak a kisebbik és ez megint csak a rövid távú és – azt is mondhatnám – a haszonleső politikánk szempontja. Van egy sokkal hosszabb távú, sokkal fontosabb kérdés. Most kezdünk rájönni arra, hogy a Föld rosszul működik. Tessék megnézni, hogy milyen volt ez a február hónap. Olyan, amilyennek az áprilisnak kéne lenni, és milyen lesz az áprilisi, azt még nem tudjuk. Fölborulnak, nem jól működnek a földi klímarendszerek, az ózonpajzs defektes, az ultrabolya sugárzás fokozódik itt nálunk Magyarországon is, a savas eső felett már szinte napirendre tértünk, a folyóink elszennyeződtek, a talajvíz elszennyeződött, a talaj maga erodálódik, mérgeződik, rengeteg probléma jelentkezik. Amíg ezek lokálisan, kis területen jelentkeztek, addig ezeket a nagy rendszer egésze, a földi bioszféra el tudta viselni, mint ahogyan el tudja viselni a szervezetünk is azt, hogy ha az ujjunk hegyét megégetjük, abból egy kis fájdalom után gyakorlatilag semmi bajunk nem lesz, regenerálódik rajta a bőr. De ha a bőrfelületünknek 60 százaléka tönkremegy egy komolyabb égési sérülés következtében, akkor nagyon kicsi az esélyünk a túlélésre. Jelen pillanatban ott tartunk, hogy a földi bioszférának körülbelül 50 százalékát az ember radikálisan átalakította és saját igénye szerint hasznosítja. Ez a túlzott mértékű átalakítás nem felel meg a működőképesség fenntartásának. Ebből az is következik, hogy Bős–Nagymaros ügye nem csak a helyi önkormányzatok ügye, de nem is csak az ország ügye, és nem is csak a két

ország ügye vagy Európa ügye, hanem az egész világ ügye. Apró mellékkérdés csupán az, hogy a riói biodiverzitási egyezmény, egy nemzetközi egyezmény, amit a magyar kormány és a szlovák kormány is aláírt, s ez arról szól, hogy a kormányok kötelesek megőrizni ezt a biológiai változatosságot, sőt ahol elpusztult, ott lehetőleg helyre kell állítani. Ezzel szemben azt látjuk, hogy Magyarországon egy nemzeti parkban – akár Pilismaróton, akár Nagymarosnál – épülne egy duzzasztómű, amelyik ezzel aligha egyeztethető össze, és a szigetközi területen is csak valamiféle ideiglenes megoldást, a duzzasztásos vízpótlás módszerét, és annak különféle kormányzatos variációit próbálják megvalósítani. Ezzel együtt jár a genetikai változatosság csökkenése és számos faj elvesztése. New York állam vízellátásáról nemrég – a Scienceben jelent meg egy cikk. Ebben leírják, hogy a növekvő környezetszennyezés miatt egyre fokozódó költségekkel kellett számolni New York polgárságának, mert a víztisztítás egyre többbe kerül. A további víztisztítók megépítése 8 milliárd dollárba kerülne. Ennek hallatán elkezdett gondolkozni az ottani kormányzat, és megvizsgálta, hogy miből származik ez a rengeteg kiadás, amihez még fenntartási költségként körülbelül 300 millió éves költség is járul. Rájöttek arra, hogy egyszerűbb lenne radikálisan a vízgyűjtő terület regenerálásával, revitalizációjával foglalkozni; mert ez csak kétmilliárd dollárt jelent, sőt egyes kalkulációk szerint csak 1,3 milliárdot. Ez azt jelenti, hogy a vízgyűjtő területen megszüntetik a szennyezőforrásokat, erdőt telepítenek, és ezzel a természet ingyen elvégzi azokat a javítási, víztisztítási munkákat, amit óriási pénzen az ember maga csinált. Ez egy olyan tanulság, amit nekünk is érdemes lenne megszívlelni, mielőtt tönkretesszük ezeket a rendszereket. A Szigetköz területén nem is annyira maga az óriási édesvízkészlet – aminek az elszennyeződése egy tározó révén elkerülhetetlen –, hanem sokkal in-

kább a parti szűrésű kutak (amelyek egymillió ember ivóvízszükségletét tudnák fedezni) létesítésének lehetősége vagy hiánya az, ami nagyon nagy kockázatot jelent. Egy eljövendő világban, amelyet alig ismerünk, egy dolog biztos: hogy az ivóvíz nagymértékben fölértékelődik.

Adva van a természet még regenerálható állapotban, adva van a folyó még visszaterelhető állapottal Talán még egy ideiglenes kompromisszumos megoldás képe is kezdett körvonalazódni akkor szeptemberben, amikor a hágai döntést áttanulmányoztuk, és ennek megfelelően tettünk javaslatot annak idején a kormánynak, vagy a delegációinak, hogy milyen stratégiát kellene követni a tárgyalások során, ha már minket egyáltalán nem vesznek be a bizottságba. Első lett volna a jogi keretek tisztázása, Hága mit enged meg, mit nem enged meg – erről már korábban szó volt. Sajnálattal kellett látnunk azt, hogy míg a nagyszerű képességű szlovák nemzetközi jogászok mind ott vannak a bizottságban, és azzal etetik a magyarokat, amivel akarják, addig a Magyarországot Hágában képviselő magyar jogi szakértők (sem Valki László, sem Nagy Boldizsár) nem kaptak meghívást ebbe a bizottságba. A jogi keretek tisztázására vagy nem került sor vagy egyszerűen elfogadták a szlovák fél álláspontját. Következő lett volna a költség/haszon elemzések alapos elvégzése: mibe kerül, milyen haszonnal jár, jár-e egyáltalán a beruházás valamiféle megtérülési lehetőséggel. Utána az ökológiai lehetőségek figyelembevétele: mivel tudjuk biztosítani azt a vízmennyiséget, ami a szigetközi ökológiai rendszerek működtetéséhez elegendő, a természetvédelmi szempontokat is kielégíti. Egyikre sem került sor. Ehelyett csak a gátak építéséről, a dunakiliti tározó feltöltéséről jöttek a hírek. Még az sem igaz, hogy a nagymarosi vízlépcsőt valamiféle pozitívum ellenében kellene megcsinálni, mert egyik vállalatunk rosszabb mint a másik. Ilyen szituációban nagyon aggályos, hogy egy Hágai Bírósághoz való visszakerülés esetében

a magyar fél szavahihetőségét hogyan minősítik – hiszen a Hágai Bíróság számára a magyar fél nem Nemcsók Jánost, vagy Vida Gábort, vagy Valki Lászlót jelenti. Ha a magyar fél képviselt egy álláspontot Hágában, amivel fél évvel később szöges ellentétben egyezkedik, akkor ez azt jelenti, hogy valamiféle baj van a szavahihetőség terén. Hozzá kell tennem – bár nem vagyok jogi szakértő, de a döntést és annak a különvélemény részeit én is alaposan átolvastam –, hogy a hágai per során a felmondás jogosságának megítélésében döntő érv volt ellenünk, hogy ugyanaz a kormány, amelyik Nagymarosnál leállította az építkezést, pár hónappal korábban még annak gyorsításáról döntött. Ez a következetlenség sokba került az országnak. A szerződés felbontásának jogosságát ezért nem fogadta el a bíróság.

VIDA GÁBOR

BŐS-NAGYMAROS GAZDASÁGI SZEMPONTBÓL

Amikor átgondoltam, hogy mi is a mondandóm, csodálkozva tapasztaltam, hogy tulajdonképpen nekem itt nagyon kevés a szerepem. Kevés a szerepem azért, mert egy közgazdász számok nélkül, számítások nélkül, javaslatok nélkül, elemzések nélkül, amelyeket felülvizsgálhat, átgondolhat, nem sok okosat tud mondani. Megdöbbentő dolog, hogy itt állok az információsztráda közepén, s ha az lenne a feladatomban, hogy holnap a tokiói tőzsdén dél-afrikai részvényeket vásárolok, akkor minden információ a rendelkezésemre állna, sőt a Sulineten keresztül akár még 10–15-féle módszert is le tudnék hívni a gépről, amelyekkel kiszámolhatnám, hogy a rendelkezésemre álló információk alapján melyik a leghasznosabb döntés. Most viszont itt állunk 5–6 hónapi szlovák–magyar tárgyalás után, és fogalmunk sincs arról, hogy a saját országunkat érintő gazdasági döntésben milyen megfontolások vezérelték azokat, akik a tárgyalásokon részt vettek. Egyet azonban világosan látunk azokból a nyilatkozatokból, amelyekkel a nyilatkozók sokszor egymásnak, sőt önmaguknak is ellentmondanak. A magyar félnek semmiféle megalapozott elképzelése nincs. Bauer Tamás parlamenti felszólalásában felsorolt öt-hat számot: a gát állítólag 125 milliárdba, 200 milliárdba, 300 milliárdba, 270 milliárdba kerülne, és ő is teljesen tanácstalan volt e gazdagság látnán. Hamar eljutott arra a következtetésre, hogy közgazdaságilag ez a projekt úgy, ahogy van, ésszerűtlen és értelmetlen. Saját információim szerint én is így látom.

Mi az, aminek alapján ilyen állításokat tehetünk? Először is azt kellene meghatároznunk, hogy mit tekintünk gazdasági döntésnek, és mikor tekintjük a döntést gazdaságon kívülinek. Nyilvánvalóan, ha árvíz vagy földrengés van, vagy valaki beleesik a vízbe és utána kell ugrani, akkor nem gazdasági döntések előtt állunk. Ahhoz azonban, hogy ez a döntés ne gazdasági döntés legyen, a katasztrófának, az indítéknak be kell következnie. Ilyenkor a számítások már lehetetlenek, és a mentés mindenek előtt való. Nem erről van szó ebben a döntésben. Ebben a döntésben csak egyetlen tényező az, hogy egy árvíz meg kell akadályozni. Az árvizeknek megvan a tapasztalati gyakoriságuk. Tudjuk, hogy 1954-ben a Szigetközben árvíz volt, és ez súlyos anyagi következményekkel járt. Tudjuk, hogy azóta nem volt árvíz, azóta ki tudtuk védeni. Tehát a katasztrófa gyakorisága, nagysága, a védekezés költségei máris bizonyos értelemben gazdasági számításokká teszik azt, ami egyébként nem lenne tárgya gazdasági számításnak.

Ha egy beruházás gazdaságossági számítását akarunk csinálni, akkor nyilvánvaló, hogy első feladatunk az, legyen olyan értelmes gazdasági célkitűzésünk, amelytől valamiféle hasznot remélünk. Ebben a beruházásban azt halljuk, hogy az energiatermelés, a hajózás, a vízgazdálkodás és a környezet azok a területek, amelyekben gazdaságilag is mérhető eredményeket lehet elérni. A furcsa csak az, hogy amikor ezeknek a területeknek a képviselőit megkérdezzük, akkor az energetikus úgy válaszol, hogy ez energetikailag egy abszurd beruházás, erre semmi szükség nincs, a magyar energiarendszernek a háromnegyven százalékát teszi ki, nem változtat semmit az energiahelyzetünkön. Ami pedig a költségeit illeti, a legdrágább az összes lehetséges alternatívák közül. De talán a hajózás nagyon fontos tényező, bizonyára azért van rá szükség. A hajózási szakértők megfordítják ezt az érvelést.

Azt mondják, hogy a hajózás így is lehetséges, eddig is hajóztunk a Dunán. Bauer Tamás a parlamentben elmondta, hogy a hajózás nem olyan dolog, amit egy igennel vagy egy nemmel lehetne megválaszolni. Hajózni egy évben különböző hosszúságú időkben lehet. Lehet egy évben 200 napig hajózni, 250 napig, 300 napig, mindegyik valamibe kerül. Lehet 150 méter széles vízen, lehet keskenyebb vízen is – lehet kisebb mélységben, jobb fölépítésű hajókkal. Egyet tudunk, hogy a Dunán jelenleg is hajóznak, és a hajózásból származó bevételt néhány tízmillió nagyságrendben határozták meg 1989-ben. Csak kitérőként említem, hogy az a számításom, amelyet akkor végeztem, arra az eredményre vezetett, hogy ennek a beruházásnak a hozzá kapcsolódó járulékos beruházásai 240 év alatt térülnek meg. Tudva, hogy a beruházások megtérülési ideje általában 10–15–20 év szokott lenni, és az energiánál kivételként megengedik, hogy ehhez 30–35, esetleg 50 éves idővel dolgozzunk, ez a 240 év teljesen világosan mutatta, hogy ez a beruházás kívül esik azokon a gazdasági számítási alternatívákon, amelyek egyáltalán figyelembe vehetők. De nemcsak a gazdasági célkitűzéseket kellene világosan megfogalmazni. A probléma igazán ott kezdődik, amikor arról van szó, hogy a hasznosítását, a költségeket elemezni kell. Meg kell állapítani, hogy mennyi az egyszeri és a visszatérő üzemeltetési költségek tömege, és hogy milyen módszerekkel számoljunk. Ezek a kérdések sem triviálisak. A világban nagyon sok beruházás-gazdaságossági számítást és mutatót ismernek. Ezek közül két nagy csoport van. Az egyik hányados típusú mutatók csoportja, amelyek azt mutatják meg, hogy egy forint beruházásra mennyi haszon keletkezik, a másik pedig az abszolút mutatóké, amelyek azt mutatják, hogy mennyi egy beruházásnak a jelenlegi értéke, mennyit ér ez a beruházás most, ha a jövőre diszkontált hozamokat és költségeket összehasonlítom, és a költsége-

ket levonom a hozamokból. Ez az utóbbi mutató vezethető vissza (bizonyos feltételek fennállása esetén) arra a megtérülési időmutatóra, amelyről azt mondtam, hogy itt, a járulékos beruházásoknál 240 évet számoltam 1989-ben. Ezek a számítások rendelkezésre állnak, de teljesen elavultak. Nyilvánvalóan előről kellene kezdeni őket.

Ezekből a beruházás-gazdaságossági számításokból két olyan nagyon kényes probléma vetődik föl, amelyek tulajdonképpen a közgazdaságtannak is alapproblémái. Az egyik az *externáliák* kérdése, a másik pedig az *időtényező*. Az externáliák kérdése lényegében azt jelenti, hogy egy adott beruházás-gazdaságossági döntésben szereplő költségek, tényezők között szerepelnek olyanok, amelyeket nem vesznek figyelembe azok, akik a beruházást végzik. Mellékhatásként ugyanis a beruházástól távol, a gazdaság egy más pontján okoznak olyan többletköltségeket, terheket, amelyek beleszámítandók lennének a tulajdonképpeni gazdasági számításokba. Mégsem vesszük őket számításba, vagy azért, mert nem látunk minden összefüggést, vagy azért, mert annyira távol hatnak ezek a tényezők, hogy nem érezzük relevánsnak a számszerűsítésüket, vagy azért, mert azok, akik a beruházást eldöntik, nem törődnek azzal, hogy mások érdekeit sértik. Mind a két tényező, az externáliák, valamint a hozamoknak és a költségeknek az időben való szóródása, széthúzódása mérhetetlenül sok gazdasági problémát okoz. A közgazdaságtanban vannak olyan tényezők, amelyekkel az időtényezőt megjeleníthetjük. Ilyen a diszkonttényező, az, hogy a jövőre forint nem ér annyit, mint a jelenlegi forint. A diszkonttényezőnek van egy olyan szerepe is, hogy a jövőre gazdasági tényezőket nem láthatjuk, a jövőre gazdasági körülmények megjelenésében kockázat van, nem ismerjük a jövőt. Ezt még külön kockázati tényezőként is ki szokták emelni. Egy becsületes beruházás-gazdaságossági számításban a *diszkonttényező*, a *deflátor* (ami

a pénz romlásával kapcsolatos hatásokat szűri ki), és a *kockázati tényező* három teljesen különálló szám, és mindegyik mögött valamiféle hipotézisrendszer van. Ezek az eddigi számításokban sem szerepeltek. A 89-es számításokban a diszkonttényező egyetlen számban volt megjelenítve, a deflátor kezelése pedig teljesen abszurd volt. Mindez hozzájárult ahhoz, hogy azokat a számításokat nem lehetett komolyan venni. Ezeket a tényezőket ma figyelembe kell venni. Ha ezek után ránézünk az emlegetett hasraütéssel kialakított összegekre, arra a bizonyos 300 milliárdra, 600 milliárdra, esetleg 1000 milliárdra, akkor a számok szélsőségesen mutatják, hogy itt semmiféle gazdasági elemzés nem történt. Ez a beruházás mindenestől kívül esik a közgazdaságilag egyáltalán mérlegelhető változatokon, olyan távol esik tőlük, hogy ez maga a megtestesült gazdasági esztelenség. Egyébként csak Bauer Tamást idézem, ő más szavakkal mondta ugyan, de ugyanilyen indokok alapján, hogy ésszerűtlen és értelmetlen.

Ami ebben a beruházásban a legmegdöbbentőbb, az a kormány könnyed léptékváltása. Amikor a gazdaságban – de a társadalomban és az életben is – a körülöttünk lévő viszonyokhoz hozzászokunk, akkor azokban bizonyos arányok, bizonyos léptékek szerepelnek, amelyet vagy tudatosítunk, vagy nem. De mindaddig, amíg ezek a léptékek nem lépnek túl egy meghatározott értéket, addig nem háborodunk föl, és a józan eszünk nem kezd tiltakozni. Amikor azonban hirtelenül és indokolatlanul a társadalomban megjelenik egy új lépték, minden fellázad bennünk. Két ilyen példát tudok mondani. Az első Tocsik Mártának az ügye. Amikor azt mondták, hogy a terhes anyáktól a Bokros-csomag értelmében feltétlenül el kell venni másfél milliárd forintot, ezt elfogadtuk abban a léptékrendszerben, amelyben akkor éltünk. Amikor aztán kiderült, hogy Tocsik Mártának körülbelül ennyit irányoztak elő sikerdíjként, akkor egyszerre rádöbentünk, hogy itt egyetlen em-

ber olyan léptékű jövedelemmel jelentkezett, ami felborítja világszemléletünket. Ez az ember hirtelen nem kétméteres nagyságban, hanem százméteres nagyságban magasodott fölénk. Hasonló a gátépítés 600 milliárdja is.

Ha elővonnánk Bokros Lajos régi hangszalagjait, akkor tőle is hallhatnánk, hogy ha két és fél milliárdot nem veszünk el a gyesből, és hárommilliárd forintot a gyedből, akkor a magyar gazdaság úgy omlik össze, ahogy van. A magyar gazdaságról tehát ebben a léptékben gondolkodott. A szocialista pénzügyminiszterek számára ez a „small is beautiful”, azaz „a kicsi a szép”, főleg akkor volt érvényes, amikor a keresetünkről, a jövedelmünkről és a fogyasztásunkról volt szó. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy azt a fölfogást, miszerint itt minden forint számít, tiszteletreméltó módon az egész országgal elfogadtatták. Ebben a paradigmában most hirtelen megjelenik a kormány, és azt mondja, hogy 600 milliárd, lehet, hogy ezermilliárd, nem is olyan nagy probléma. El lehetne azzal játszani, hogy ez 20 vagy 30 Bokros-csomag-e, hogy hány kórházi ágyat lehetne így megspórolni, hogy a 8600 elbocsátott felsőoktatási dolgozót vajon el kellett-e bocsátani? El lehet gondolkozni azon, hogy akkor hazudtak-e, amikor azt mondták, hogy kétmilliárd miatt összedől a gazdaság, vagy most hazudnak, amikor azt mondják, hogy 600 milliárd miatt nem fog összedőlni. A két eset közül egyikben egész biztosan nagyon határozottan hazudtak. De a dolognak nem ez a lényege, hanem az, hogy amikor egy országot olyan megrázkódtatás ér, hogy egy ilyen léptékváltást bedobnak a megszokott arányai közé, akkor attól a pillanattól kezdve ott már egy más törvény uralkodik. Itt már beléptünk a Tocsik-galaxisba, és most a bőszi erőműnek a kapcsán be fogunk lépni a Bős-galaxisba. Most már többé nem lehet azt mondani, hogy másfél milliárd forint fog múlni a gazdaság sorsa. Nagyon kíváncsi vagyok arra, hogy ezt a léptékváltást a kormány milyen eszközök-

kel fogja végrehajtani, hogy fogja elhíttetni az országgal. Nos, azt hiszem, hogy Bauer Tamással ezen az egyetlen ponton nem értek teljesen egyet. Akkor ugyanis, amikor egy ilyen nagyságrendi változásról van szó – arról, hogy eddig kétmilliárdos bolhákkal foglalkoztak a pénzügyminiszterek, most pedig a 600 milliárdos elefánt is megengedett, az olyan, mint ha a bolhacirkusz igazgatója elhatározná, hogy holnaptól a bolhák közé egy elefántot is föl fog venni. Bauer Tamás azonban csak bólint, és azt mondja, semmi probléma, csak meg kell mérni, hogy az elefánt mennyivel eszik többet, és elég nagyot fog-e ugrani? Itt nemcsak gazdasági számításról van szó, hanem arról, hogy itt a bolhacirkuszba – ha úgy tetszik Horn bolhacirkuszába – most egy elefántot akarnak beállítani. Ez paradigmaváltás. Adott egy gazdaság, amelynek az egyensúlyát helyreállították, de még ott tartanak, hogy ha 12 milliárd kell a belügyminiszternek, akkor egymilliárdot adnak neki. Ebbe a gazdaságba teszik bele ezt a 600–1000 milliárdos kiadást, szét húzva vagy nem szét húzva, koncesszióban vagy nem koncesszióban.

Bármilyen nemes cél lenne a közbiztonság, az egészségügy, az oktatás fejlesztése, nincs rá elegendő pénz. És most hirtelen megjelenik egy nagyon is kétes célkitűzés, amelynél a források előteremtése a kormány számára mellékes szempontnak tűnik.

Pedig ez a célkitűzés, minél hosszabb távon gondolkodunk, annál vitathatóbb. A Duna medrének mélyülése és a hajózhatóság technikai probléma, és mint ilyen, bizonyára megoldható lesz 20–30 év múlva. A technikai fejlődés mindent lehetővé tesz, benne látszólag minden csak idő és pénz kérdése. Ma már csak a pénzen és a szeszélyeinken múlik, hogy rakétával vadászunk-e nyúlra, vagy hadsereget állítunk-e elő önmagunkból. Bármilyen előállítható más technológiával, más anyagokból, mint az eddig megszokottak. Ez a technológiában látszólag végtelennek mu-

tatkozó helyettesíthetőség azonban két végső erőforrásnál mintha mégis csődöt mondana. Ezek az emberi élethez szükséges víz és a levegő. Az iható víz és a belélegezhető levegő az élhető élet előfeltételei, és folyamatosan felértékelődnek, miközben minden technikai megoldás rohamosan elavul és kicserélődik. Sajnos, Magyarország éppen az iható vízkészletek szempontjából a sivatagi országok szintjén áll. Az 1990-es adatok szerint az országon belüli, megújuló vízkészlet (egy főre eső 1000 köbméterben mérve) hazánkban 0,57. Ez Európában csak Málta szigetén alacsonyabb, Ázsiában pedig nagyságrendben kizárólag a sivatagi országokkal (Bahrain, Izrael, Kuvait, Katar, Szaúd-Arábia, Szíria, Arab Emirátus, Jemen) és Szingapúrral hasonlítható össze. (World Resources 1990–91, Oxford Univ. Press, 1990, 331. old. 22.1 tábla). Ha tehát Magyarországon valóban hosszú távú célkitűzésekről van szó, akkor az igazi preferenciát az ivóvízkészletek megőrzésének kellene kapnia.

A kormány gátépítési terveivel nem az a baj, hogy gazdasági szempontból megalapozatlanok és a megszokott, hagyományos beruházásgazdaságossági számításokkal nem támaszthatók alá, hanem az, hogy minden eddig alkalmazott léptéket megcsúfolnak olyan kétes célok érdekében, amelyek az ország felhasználható vízkészleteit veszélyeztetik. Gondolkozzunk el azon, hogy mi még a tengervíz sótalanításában sem reménykedhetünk!

RABÁR FERENC

ÖRDÖGÁROK*

Képek a Duna menti karneválról

A végső mozgatóról

- Miért nem hajózható az Ördögárok?
- Mert még nem tettük azzá!

A Magyar Közlekedés című hetilapban megjelent Nemcsók János-interjú¹ nyomán ezt a párbeszédet képzeltem el, mint a magyar vízi közlekedés fejlesztésének jövőképét összefoglaló dialógust. A tavaly őszi interjújában a velencei matrózsapkában, lezseren oldott nyakkendőben lefényképezett politikai államtitkár a következőket mondja: „Hiszek abban, hogy [az 1998-cal kezdődő] kormányzati ciklusban megvalósítható a *Maros-hajózhatóvá tétele Marosvásárhelyig illetve a Tisza hajózhatóvá tétele Záhonyig...*” (A kiemelés az *enyém* – N. B.), majd beszámol arról, hogy „van egy másik ideám: az elkövetkezendő 5–12 évben megvalósítani Budapest–Kecskemét–Szeged között a Duna–Tisza-csatórnat”².

Erős hit, erős ambíció. (Mely nyilván feltételezi, hogy nemcsak Szlovákia, hanem Románia is megszállottja a hajóközlekedésnek, s készen áll a Marost több száz kilométeren átépíteni, ismételjük, a következő kormányzati ciklusban. Vagy a munka lesz sietős, vagy a ciklus váratlanul hosszú...).

Hogy az ördögbe kerül a Maros, a Tisza, a kétszáz kilométeres csatorna a hágai ítéletről szóló cikkbe? Úgy, hogy sokan kérdezik, miért nagyszabású hajóútfejlesztés?

* Köszönetet mondok Györffy Katalinnak, akinek forráskutató segítségével és biztatása nélkül ez a cikk nem készülhetett volna el.

tésről és második erőműről tárgyal a magyar delegáció a szlovákokkal, s miért nem arról, ami 1989 és 1997 között a változó magyar kormányok változatlan célkitűzése volt: a Bős–Nagymarosi Vízlépcsőrendszerrel kapcsolatos hasznok maximalizálásáról és károk minimalizálásáról.

Gondolom, két oka van ennek: a tárgyalódelegáció mozgó személyes ambíció és a nagyszabású beruházások kivitelezéséhez fűződő példátlan méretű gazdasági érdek. Gondoljunk csak bele, mennyi pénzt érdemes a 300 milliárd forintos összértékű, garantáltan fizető állami megrendelések megszerzéséért racionálisan marketingbe, sajtóba, döntéshozók informálásába befektetni? Ha fél százalékot áldoznak a leendő vállalkozók (amennyit a magyar folyóiratok költenek a folyóirat-támogatási pályázatokra), akkor 1500 millió forintot szánhatnak lobbizásra, vagyis (feltételezve, hogy 1997. szeptember és 1998. március között születik a döntés) havi 250 millió forint az elköltendő összeg. Munkanaponként 10 millió!

Nekik megéri, ami nekünk, tollforgatóknak, közembereknek nem, s amire a hágai ítélet – vagy más nemzetközi jogilag kötelező norma – sem kényszerít bennünket.

Mielőtt röviden tárgyalom, szerintem mi következik az 1997. szeptember 25-én kihirdetett hágai döntésből, két ilyen abszurd törekvést veszek – a nyilvános források alapján – görcső alá: a hajózást és az energiatermelést.

Álproblémák

SZELLEMLAJÓZÁS

A Bős–Nagymarosi Vízlépcsőrendszer létrehozataláról szóló 1977. évi szerződés³ nem teremt semmilyen új kötelezettséget a hajózás kapcsán, csupán megerősíti, hogy a felek az 1948. évi belgrádi Duna-egyezménnyel összhangban

„megfelelően biztosítják mind a vízlépcsőrendszer megvalósításának, mind az üzemelésének időszakában a nemzetközi hajóúton a folyamatos és biztonságos hajózást”.⁴ A Nemzetközi Bíróság a peres felek jövőbeni magatartását szabályozó ítéleti részében (a 131. pont után) egyetlen szót sem szól a hajózásról, kiváltképpen pedig arról, milyen paraméterű hajózóút fenntartását kívánná meg. Ezért a hajózásnak nincs köze a perhez és az 1977. évi szerződéshez azon túl, hogy a felek céljai között szerepelt a Nagymaros és Pozsony közötti Duna-szakasz hajózási akadályainak kiküszöbölése az energiatermelésre szánt erőművek és az azokhoz szükséges duzzasztás előnyös mellékhatásaként.

Akármit tesznek tehát a felek a hajózásért, azt a dunai hajózásra vonatkozó, az erőműtől független szabályok vagy a racionális gazdasági megfontolás szemszögéből kell vizsgálni.

A dunai hajóút paramétereit nem rögzíti kötelező, hatályba lépett egyezmény. A Duna-bizottság ajánlásai irányadóak ugyan, de be nem tartásuk nem vonhat maga után szankciót, ráadásul most vannak változóban, mint ahogy az egész egyezmény újraalkotása is folyamatban van. A magyar közlekedéspolitikáról és a megvalósításához szükséges legfontosabb feladatokról megfogalmazott országgyűlési határozat⁵ sürgető feladatnak tekinti a „dunai vízi úton az európai VI.b. víziút-osztálynak megfelelő paraméterek” biztosítását és a hajózást kiszolgáló legfontosabb országos közforgalmú kikötők megvalósítását, amiből kitetszik, hogy itt egy ajánlott szabvány elérésére irányuló programról olvasunk jogszabálynak nem minősülő országgyűlési határozatban.

Ebből az következik, hogy a hajózóút tényleges méreteit, az eltűrhető korlátozások számát politikai és gazdasági döntésben határozzák meg, azokról kötelező egyezmény nem szól.

Mit diktál a politikai és gazdasági érdek? A gázlós napok ésszerű csökkentését, a hajózóút fejlesztését addig, amíg a jobb hajózási körülményekből adódó, a fuvarozónál és a fuvaroztatónál megjelenő nyereség legalább arányban áll az állam infrastrukturális beruházásának nagyságával. A külföldi hajótársaságnak kedvező könnyebbség politikai és viszonyossági tőke: remélhetjük, hogy lobogójának állama a saját folyószakaszát ugyancsak karbantartja, illetve hálás a neki semmibe nem kerülő, de gazdasági társaságainak előnyt hozó beruházásért.

A dunai hajóút fejlesztésére szánt összegek meghatározásánál a fenti előnyöket az alábbi korlátokkal kell összevetni:

A hajózóút paramétereit, különös tekintettel a Duna–Majna–Rajna-csatornára

A dunai hajózóútra a felső-ausztriai szakaszon 18,5 dm-es vízmélységet ajánl a Duna-bizottság, a német szakaszon a folyam Straubing és Vilshofen között nem duzzasztott, és olykor 15 dm-es gázlókat produkál. Számos másfajta akadály is található Budapest felett (pl. nagyvíz idején hajómagasságot korlátozó alacsony hídnyílások), nem beszélve arról a tényről, hogy a Duna–Majna-csatorna mindössze 55 m széles a felszínen és 40 az alján, és évi 40–45 napra rendszeresen befagy. Minek akkor 180 m széles, 25 dm mély hajózóutat fenntartani a teljes esztendőben?! A jelenlegi viszonyok között, minden beavatkozás nélkül is adottak ezek a feltételek az év nagyobb részében. (1997 áprilisa és szeptembere között egyetlen gázlós nap sem volt Pozsony és Budapest között!) Ráadásul hiába épül egy duzzasztó Pilismarótnál, ha az alatta fekvő dömösi, budafoki, dunaföldvári, solti, barakai gázlók hasonló gyakoriságát nem befolyásolja, tehát a Dunát nemzetközi mértékben nem teszi jobban hajózhatóvá.⁶

Ha nem azt az állapotot tekintenénk gázlónak, amikor a vízmélység 180 méter szélességben nincs meg, hanem azt, amikor – mondjuk – 55 méter szélességben sem adott a 25 deciméteres merülési mélység, akkor a hajózási akadályok száma drasztikusan esne. A konklúzió tehát az, hogy néhányszor tíz nap hajózási akadállyal mindenképpen kell számolni, a Bécs fölötti és a német szakaszon nem remélhető a 20 decimétert meghaladó hajózómélység, így a Pilismarót–Szap-szakasz hajóútfeltételeinek javítását csak az egyéb szűk keresztmetszetekre figyelemmel, azokat meg nem haladó mértékig érdemes elvégezni, és ez a munka is elsősorban Pozsonyban terem gyümölcsöket: a pozsonyi kikötőbe terelve át Csepel átrakó-forgalmát. Számos tanulmány bizonyítja – így a magyar kormány megrendelésére holland részvétellel 1994-ben elkészült átfogó munka –, hogy a józan követelmények duzzasztás nélkül, hagyományos folyamszabályozási eszközökkel teljesíthetőek.

Hajóforgalom, igények, méretek

Az európai és a dunai belvízi hajózás hosszabb ideje leszálló ágban van vagy stagnál. Valkár István, a Szlovákiával tárgyaló magyar delegáció hajózási szakembere jelentette ki, hogy a Duna forgalma a rendszerváltó évek után a felére csökkent, majd „a 90-es évek kezdetére a hajózás mélypontra süllyedt”.⁷ A dunai hajózás teljesítménye (a teljes Duna-szakaszra vonatkoztatva) a maximum évében, 1980-ban volt annyi, mint a Rajnán 1950-ben (90 millió tonna), azóta 23,8 millió tonnára (1993) esett vissza, miközben a Rajnán 1970 óta ennek tízszeresét meghaladja a hajózás teljesítménye (260–290 millió tonna között stagnálván), holott a rajnai hajózóút sokkal keskenyebb és szűkebb kanyarulati sugarú, mint a Dunáé.⁸ A Duna kapacitása évi 1000 millió tonna áruszállítási volumen, a Rajnáé 600 millió tonna. Az előbbi 2,3 százalékban kihasználta, az

utóbbi 45 százalékban⁹, de mi a Dunát akarjuk továbbfejleszteni! A belvízi hajózás stagnálása vagy visszaesése hosszú távú, általános trend: Lengyelországban és az Egyesült Királyságban a nyolcvanas évtizedben közel felére csökkent a belvízi hajózás, aminél még nagyobb ütemű volt a kilencvenes évek első három évében tapasztalt visszaesés keleten és nyugaton egyaránt. (Ausztria: 20%, Bulgária: 53% Csehország 39%, Magyarország 48%, Románia 30%, Szlovákia 51%, Ukrajna 61%.)¹⁰ A Dunán tehát mind a hajózóút, mind a rendelkezésre álló flotta kihasználatlan. A bőszi zsilipeken átlagban kétóránként három hajó halad át, a legkisebb személyhajót is beleértve.¹¹

Nincs min csodálkozni: a hajók 10–20 km-es sebességgel haladhatnak, egyre kisebb az igény a hagyományos tömegáru (érc, szén, műtrágya, építési kő és egyéb anyag) szállítására, a kamionok pedig nehezen tehetik meg, hogy lábon álljanak a folyami siklás hosszú napjai alatt. Ráadásul egy konténer útja Ausztriából Hamburgba vagy Rotterdamba csak 10–20%-kal olcsóbb vízi úton, mint vasúton, viszont számolni kell a vízi út nagyobb légszennyezésével.¹²

A belvízi hajózás infrastruktúrájába fektetett összeg az Európai Közlekedési Miniszterek Konferenciáján részt vevő országok körében 1975 óta folyamatosan csökken.¹³ A Duna–Majna-csatorna forgalma kisebb a vártnál és akkor is csökkent, amikor azt már nem lehetett a délszláv konfliktus káros kihatásaként értékelni. 1996-ban 6,14 millió tonna árut szállítottak a csatornán keresztül, közel 8%-kal kevesebbet, mint az előző évben.¹⁴ Érdemes megjegyezni, hogy a modern, konténereket, kamionokat szállító hajók merülése 1,3–1,6 m között van, tehát gyakorlatilag soha nem érzékelnének hajózási akadályt a Dunán, akkor sem, ha semmilyen beavatkozást nem végeznénk. Ráadásul a csatorna megnyitásának nem az lett a hatása, hogy a keleti hajósok betörték volna a nyu-

gati piacra, ellenkezőleg, a nyugatiak nyertek teret a keleti országok fuvarozási piacán.

A hajózás nem indokolhatja a beruházást

Mindebből az következik, hogy a hajózóút javításából a magyar hajóstársaságoknak legfeljebb néhány tízmillió forint profitnövekményük származhat, aminek a kedvéért 200 milliót sem érdemes az államnak beruháznia, nem-hogy annak *másfélvezerszerését*, mint amire most készül. A politikai nyereség, amely a külföldi, elsősorban német reklamációk megszűnésével adódik, értékes. De mennyire? Mennyit fizessen a magyar adófizető a német közlekedési miniszter mosolyáért? 300 milliárdot? Ugye nem?!

ENERGIATERMELÉS

A hajózási érv szellemhajójának meglékelése után nézzük, mit bír ki az energiatermelés lúftballonja. A Hágai Bíróság adottnak vette, hogy Nagymaros nem épül fel, nem sorolta a szerződés céljai közé a csúcsergiatermelést és nem kötelezte Magyarországot semmilyen másodík erőmű felépítésére. Ellenkezőleg: világosan kimondotta, hogy „a vízlépcsőrendszerrel kapcsolatos teljesítési kötelezettségeket – amennyiben azokat nem teljesítették 1992 előtt – túlhaladottá tették az azóta bekövetkezett események. A valóságtól elrugaskodott jogalkalmazás lenne; ha a Bíróság azt rendelné el, hogy teljességgel helyre kell állítani [azokat] és a dunacsúnyi vízművet (sic!) le kell bontani, amikor a Szerződés céljait a jelenleg fennálló építmények megfelelően szolgálhatják.”¹⁵ A Bíróság szavait a többséggel szavazó Oda bírő a következőképpen értelmezte: „Noha jelenleg az egész Bős–Nagymarosi Vízlépcsőrendszer beruházás üzemben van, formája módosult (vagyis a dunakiliti duzzasztómű helyett a csúnyi

gát tereli a vizet az üzemvízcsatornába és a nagymarosi gát illetve erőmű elmaradt), a felek az 1977-es szerződés 15., 16. és 19. cikke értelmében kölcsönösen kötelezettségekkel viseltetnek egymás iránt és talán harmadik felek iránt is, amely a környezetvédelmi jog általános kötelezettsége, hogy megóvják a Duna folyó térségében a környezet épségét.”¹⁶ Így érthető, hogy „Ami a nagymarosi gát elhagyását illeti, ezért Magyarország elvileg nem tartozik kártérítéssel Szlovákiának, miután ez a tett nem okozott lényegi kárt Szlovákia számára...”¹⁷

Miután az ítélet nem kötelez újabb gát építésére, azon csak akkor érdemes gondolkodni, ha gazdaságos, mégpedig úgy, hogy nem okoz elfogadhatatlan (és a bevételből meg nem térített) környezeti károkat. Aki ezt a feltételezést elfogadja, szinte nem is gondolkodik tovább, mert belátja, hogy egy ilyen erőmű nem lehet gazdaságos. Ha 800 millió kWh energiát termel évente és a járulékos költségekkel együtt 560 milliárd forintba kerül¹⁸, akkor évi 8 milliárd forint bevételért (10 Ft/kWh termelői árral számolva) ruháznak be a bevétel hetvenszeresét. Ha figyelembe vesszük, hogy a megtermelt energia fele a szlovákokat illetné, és levonjuk az erőmű és a duzzasztás melletti 2 x 100 kilométeres partszakasz vélhető fenntartási költségeit (beleértve azt, hogy a befolyó patakokat éjjel-nappal szivattyúkkal kell a megemelt Dunába átpumpálni) és az amortizációt, akkor Magyarországnak aligha marad több évi 2,5 milliárd forintnál, ami kevesebb, mint félszázalékos megtérülés, tehát nyilvánvaló gazdasági örültség. Ugyanez a tőke a bankban (20%-kal számolva) évi 112 milliárdot jövedelmezne, máshol befektetve pedig még többet. A pilismaróti erőmű durván évi 110 milliárd forint veszteséget termelne!¹⁹

Lehetne azzal érvelni, hogy ha veszteséges is a beruházás, a keletkező energiára szükség van. Lehetne, de abszurd lenne. A pilismaróttal azonos, 150 MW teljesítményű szénerőmű felépítésére a vizes beruházás költségé-

nek egy tizenhatodáért, 35 milliárd forintért vállalkozott a Vértesi Erőmű.²⁰ Arra sincs feltétlenül szükség, hiszen minden állóeszköz-beruházás nélkül lehetne elektromos energiát importálni (ez idő szerint vásárolunk is a bősíből!), ha szükség lenne rá, de még ésszerűbb lenne, ha javítanánk az OECD-átlagtól messze elmaradó energiafelhasználási hatékonyságunkon. Talán nem érdektelen emlékeztetni arra, hogy az 1986-ban megkötött szerződésétől az elmúlt években szabadulni akart az osztrák elektromosenergia-importőr: nem kívánja az akkor kikötött áron átvenni a Magyarországról exportált energiát, mert túl drágának tartja.²¹ A megindult választottbírói eljárásban – állítólag – a körülmények alapvető megváltozására hivatkozott...

Az energiatermelés nem indokolhatja a beruházást

Mint a fentiekből kiviláglik, nincs racionális érv egy újabb duzzasztómű energetikai indokból való felépítésére. A beruházás soha nem térülhet meg, ezért kidobott pénz, az általa termelt áru nem versenyképes a túlkínálati piacon, ráadásul ilyen vízerő-hasznosítás nem is szerepel a hazai energetikai programban, amelynek megvalósítására a közelmúltban írtak ki tendereket. A Bős–Nagymaros ügyében páratlanul jólétesült Népszava úgy tudja, hogy szakértők arra gondolnak, a bősi erőmű magyar tőkehányada és Dunakiliti együtt 200 milliárd forintért apportálható lenne egy olyan társaságba, amelybe a koncessziót elnyerő befektető ugyanennyi készpénzt fektetne be. Ezután még 300 milliárd hitelt vesz fel az állam és a koncessziós közös társasága, aminek nyomán hazánk 40 milliárd, a koncessziós pedig 20 milliárd forint haszonra tenne szert, vagyis 700 milliárd lekötött tőkére 60 milliárd forint haszon jutna (ami akkor lenne igaz, ha minden megtermelt kWh a fenntartási költségek, adózás stb. után 20 forint tiszta hasznot hozna – ez elképzelhetetlen), ami biztosan

nem versenyképes. Nem lesz, aki ezt ennyiért koncesszióba vegye. Akkor pedig marad az államkassza és annak őrzője, a pénzügyminiszter (valamint a költségvetést elfogadó Országgyűlés). Ők odaadhatják a pénzt, de nem gondolhatják, hogy ebben a gesztusban a politikai hűség gazdasági értelmességgel párosul.

A KÁRTÉRÍTÉSSEL FENYEGETŐKRŐL

A kártérítés mumusának falra festése²² régi hagyomány a vízlépcsőépítők köreiből. Már 1989-ben is azzal érveltek Nagymaros folytatása mellett, hogy elhagyása esetén Csehszlovákia elviselhetetlen mértékű kártérítést fog követelni.

Ugyan, ugyan. Nem véletlen, hogy a hágai perben csak a szlovák keresetben találunk számszerűsített követeléseket,²³ s három évvel később a szóbeli eljárás során sem tett mást Szlovákia képviselője, mint hogy visszautalt ezekre a számokra, kiegészítve azzal a megjegyzéssel, hogy korai lenne még számszerűsíteni Szlovákia összes kárát, mert az csak akkor lesz kiszámítható, amikor Magyarország visszatér az 1977. évi szerződéshez.²⁴ A perirat maga cseh és szlovák koronában (nem dollárban!) számol, és az egyes tételeket nem igazolja vagy indokolja. A teljesen abszurd tételekkel is számolva körülbelül 1 milliárd cseh koronát, 342 millió szlovák koronát és a kiesett elektromos energia értékét követeli a C variáns teljes építési költségén felül. Tekintettel arra, hogy mind a cseh, mind a szlovák korona árfolyama 1992–93-ban 30:1 volt az USA dollárhoz viszonyítva, itt összesen kb. 45 millió dollárt számoltak össze, annyi bizonyítékot sem szolgáltatva, mint a Szigetköz kárait 3–7 milliárd dollárra becsülő magyar közgazdászok.²⁵

A C variáns felépítésének költségeit értelemszerűen nem kell megfizetnünk, hiszen jogellenesen épült. Csak akkor kell térítenünk érte valamit, ha a csúni erőtelep által

termelt energiából részesedni kívánunk. Ezt választhatjuk, vagy elvethetjük, de kártérítésként biztosan nem ítéli meg a Bíróság ellenünk.

Marad az elmaradt energia ára. Bős két évvel a tervezett időpont után lépett működésbe, Nagymaros pedig nem készült el 1994-re, amikor a teljes üzembeállást – és a csúcsrajáratás kezdetét – elképzelték. Tekintettel arra, hogy immár hatodik éve kizárólag Szlovákia profitál az erőműből, nyilvánvaló, hogy a kétéves késedelemmel elvesztett energia többszörösét sajátította ki a magyar félnek járó energiahányad visszatartásával, tehát a késedelemért kártérítéssel nem tartozunk. Más kérdés az elmaradó nagymarosi termelés és a csúcenergia többletértéke. Itt két bizonytalansági pont van. Jogellenes-e, hogy Nagymaros nem épült fel? Mint láttuk, Oda bíró úgy értelmezi, hogy ezért nem jár kártérítés Szlovákiának, s a Bíróság álláspontja szerint a felek nem is állapodtak meg a csúcüzem konkrét módjában (ezt Szlovákia is ismételten hangsúlyozta a per során), s nem is kötelezték el magukat mellette, ezért elmaradásáért nem jár kártérítés. A másik bizonytalanság akkor jut szerephez, ha elvetjük ezt az érvelést és elismerjük Szlovákia jogát az elmaradt csúcüzemi többletbevételre. Mennyivel ér többet a csúcenergia? Figyelemre méltó módon Szlovákia erről annyit volt képes mondani, hogy az „sokkal értékesebb”²⁶.

Tekintettel arra, hogy a csúcüzemi energiatermelést a Bíróság nem tekinti a Szerződés céljának, és elfogadta a második erőmű elhagyását, 1997 utánra biztosan nem jár kártérítés a csúcüzem elmaradásáért. Így legfeljebb három év bevételtöbbletét hiányolhatja a szlovák fél, amelynek mértéke vitatható, de biztosan nem több, mint 75 milliárd forint, azaz 375 millió dollár²⁷.

Összefoglalva: még a legengedékenyebb magyar delegáció sem köteles 410 millió dollárnál nagyobb szlovák kártérítési összegről gondolkodni. Ezzel szemben állnak

a magyar oldalon elszenvedett veszteségek. Mitől félünk akkor, miért érvelnek egyesek azzal, hogy a 410 millió dolláros kártérítés elkerülésére kell 2800 millió dollárt befektetni a pilismaróti erőműbe?

A DUNA-IPOLY NEMZETI PARKRÓL

Baja Ferenc környezetvédelmi miniszter 1997. november 28-i hatállyal védetté nyilvánította a Duna Esztergom–Budapest szakaszához kapcsolódó, valamint az Ipoly vidékén levő, összesen 15 131 hektár kiterjedésű, a 34/1997. (IX. 20.) KTM rendelet mellékletében részletesen azonosított területet, beleértve nemcsak Dömös teljes kül- és belterületét, hanem az Esztergomhoz és Pilismaróthoz tartozó területek jelentős részét is. A védetté nyilvánítás célja „a Duna és Ipoly térségében a folyók és mellékágrendszerük, a védettséggel érintett területek természeti értékeinek, a felszíni és felszín alatti vízkészleteknek, az érintett területek erdeinek, termőtalajának és más megújuló természeti erőforrásainak, gazdag élővilágának, tájképi történeti emlékeinek védelme”.²⁸ A természetvédelemről szóló 1996. évi LIII. törvény 35. § (1) bekezdése szerint „tilos olyan épületet, építményt, nyomvonalas létesítményt, berendezést létesíteni vagy üzembe helyezni, amely [a nemzeti park] jellegét és állapotát veszélyezteti, károsítja, vagy ott a tájképi egységet megbontja;

gondoskodni kell a vadon élő szervezetek, életközösségeik, a biológiai sokféleség fennmaradásához szükséges természeti feltételek, így többek között a talajviszonyok, vízháztartás megőrzéséről”, mivel „nemzeti park az ország jellegzetes, természeti adottságaiban lényegesen meg nem változtatott, olyan nagyobb kiterjedésű területe, melynek elsődleges rendeltetése a különleges jelentőségű, természetes növény- és állattani, földtani, víztani, tájképi és kultúr-

történeti értékek védelme, a biológiai sokféleség és természeti rendszerek zavartalan működésének fenntartása, az oktatás, a tudományos kutatás és a felüdülés elősegítése.”²⁹ A hosszan idézett jogszabályszovegek önmagukért beszélnek, s gondolom, bizonyítják, hogy világos parancsaikkal szemben jogállamban nem lehet egy olyan vízerőművet a nemzeti parkba építeni, amely száz kilométer hosszan megsemmisíti a biológiai korridorként funkcionáló part menti vizes öveget, szétrombolja a Dunakanyar látképét, mélyen visszaduzzaszt az Ipolyba, védett szigeteket áraszt el, régészeti emlékeket tesz hozzáférhetetlenné, s kizárja a parti szűrésű kutak használatának lehetőségét.

Amiről viszont tárgyalni kell(ene)

A Bíróság ítélete új helyzetet teremtett. A status quót jogellenesnek ítélte, és felszólította a feleket, hogy jóhiszeműen folytatott tárgyalásokon törekedjenek olyan megoldásra, amely a már megépült létesítmények felhasználásával teljesíti a szerződés céljait, „amennyire az lehetséges”³⁰. E célok körében kulcsfontosságot tulajdonított a környezeti értékeknek, és előírta, hogy az 1997-ben érvényes környezetvédelmi normák igényeit kielégítő módon üzemeltessék a felek „ami a Projectből megmarad”³¹. Emlékeztette őket, hogy a szerződéskötők céljainak tiszteletben tartása elsőbbséget élvez a szerződés szövegének szó szerinti betartásával szemben.³²

Vízmegosztás

Még a szlovákok által választott bíró, Skubisewski professzor is úgy véli, Szlovákia jogtalanul tereli el a Duna 80%-át. Az „általános nemzetközi jog szerint Magyarországot méltányosan és ésszerűen megillető vízhasználati jogot tiszteletben kellett volna tartani, függetlenül attól, hogy a magyar fél a Szerződést illetve a beruházást eluta-

sította”³³. A Bíróság szerint a feleknek meg kell vizsgálniuk a bősi erőmű környezeti hatásait és „kielégítő megoldást kell találniuk a Duna régi medrébe és a folyó mindkét oldalán levő mellékágakba bocsátandó vízmennyiséget illetően.”³⁴ Magyarország a szerződés alapján is jogosult lett volna a teljes vízhozam felét Dunakilitinél a főmederbe vezetni, ha lemondott volna a bősi energiatermelés feléről.³⁵ Ez a joga Magyarországnak akkor is megmarad, ha a duzzasztás Csúnnál valósul meg.

Környezeti hatásvizsgálat

A Bíróság elismerte, hogy az ivóvízkinccs csakúgy, mint az erőművel érintett többi természeti érték vitális nemzeti érdek³⁶, amelynek biztosítani kell a megfelelő védelmet. Ezért több helyen hangsúlyozta a környezetvédelmi tudatosság 1977 óta bekövetkezett fejlődését, s idézte saját állásfoglalását az egy évvel korábbi tanácsadó véleményéből, amely szerint „a környezet nem absztrakció, hanem az életteret, életminőséget és az ember tényleges egészségét jelenti, beleértve a még meg nem született nemzedékeket is. Az államok azon általános kötelezettségének megléte, hogy biztosítsák, joghatóságuk és ellenőrzésük alatt végzett tevékenységek során más államok vagy a nemzeti ellenőrzésen kívül eső területek környezetének megóvását, ma már a környezettel kapcsolatos nemzetközi jog részévé vált”.³⁷ A feleknek éppen ezért megszabta, hogy a „környezeti kockázatok értékelésekor a jelenlegi szabványokat kell figyelembe venni. Ezt a 15. és 19. cikk nemhogy lehetővé teszi, de kötelezően írja elő, amennyiben ezek a cikkek folyamatos – ennél fogva szükségszerűen fejlődő kötelezettségeket támasztanak a feleknek a Duna vízminőségének megőrzésére és a természet védelmére”³⁸ és azt javasolta, a Felek tekintsenek friss szemmel a bősi erőmű működésének a környezetre gyakorolt hatásaira³⁹ és harmadik fél bevonásával bizo-

nyítsák, hogy valóban jóhiszeműen akarják ezeket a célokat elérni.⁴⁰

Hajózás a főmederben Csún és Szap között

A hajózásról fentebb írtakból kiderül: a folytonos hajózás fenntartása nemzetközi kötelezettség. Ésszerű korlátozások megengedettek, de az 1994-eshez hasonló teljes leállást csak beállt jégnek szabad előidéznie. Ebből adódik a kérdés: helyre kell-e állítani az üzemvízcsatornával megkerült Csún–Szap szakaszon – vagyis a Szigetköz és Csallóköz közötti főmederben – a hajózást, amelynek lehetősége az egyoldalú elterelés utáni mederelfajulás, zátonyképződés és bokrosodás miatt odaveszett. (Hasonló feladat a főmeder jéglevezetési képességének rendezése, de azzal nem terhelem az olvasót.)

Nem könnyű döntés. Ha lemondunk a tartalék hajóútról, sokkal könnyebben hozhatunk létre ökológiai szempontból megfelelő kapcsolatot a főmeder és az oldalágak között. Ez ugyanis éppen a hajózás érdekeit szolgáló szabályozás miatt romlott fokozatosan a 60-as évek óta. A vészhajózás lehetőségének elvetése viszont azzal fenyeget, hogy ha bármilyen baleset miatt járhatatlanná válik az üzemvízcsatorna, vagy használhatatlanná a bósi két hajózsilip, akkor megrekednek a hajók, s nem tudnak visszatérni anyakikötőjükbe, illetve nem tudják terhüket, utasaikat a célállomásra juttatni.

Nem ismerem a helyes választ. Mert azt csak a hajóút fenntartására vonatkozó költségbecslést a hajózás megakadásából fakadó – esetleg több év alatt csak egyszer előforduló – károkkal összevetve lehetne kiszámítani. Ennek során figyelemmel kellene lenni arra is, mennyivel kevesbé eredményes a Szigetköz árterének vízellátása akkor, ha a főmeder kellő mélységének megőrzése érdekében nem lehet a Csúnnál érkező vízhozamot a főmeder és az oldalágak között teríteni. Hallottam arról, hogy a fenékbe

süllyeszthető duzzasztókkal kívánják a kecskét és a káposztát is megőrizni. Jó lenne tudni, mennyiért, s melyikből mi maradna meg valóban.

Részesedés a vízből és az energiából

A legfontosabb kérdésről a nyilvánosság nem hall: mennyi jár nekünk a Bősnél termelt energiából?! A szlovákok sem vitatják, hogy a Duna közös vízenergiáját hasznosítják egy olyan erőműben, amely részben a mi tulajdonunk. Adjuk a nyersanyagot és a „gyárat”, de semmit nem kapunk a termékből. Nem jó üzlet.

Az 1977-es szerződésben nagy kínok árán úgy osztották el a létesítés munkálatait és úgy határozták meg a felhasználandó vízenergia-mennyiséget, hogy mindkét területen mindkét részes 50%-os hozzájárulást nyújtson, így a megtermelt energiából is felerészt részesedjék. Bős egy magában nem teljesíti ezt a feltételt, mert a turbinákra folyó vízben megtestesülő hidropotenciálnak kevesebb mint fele Magyarországé (hiszen a duzzasztással érintett 50 kilométeres szakaszból 10 kilométeren mindkét oldalon Szlovákia fekszik), és a bósi vízlépcső létesítményeinek is kevesebb mint fele jött létre magyar pénzből. (Csehszlovák területen mi ástuk ki az alvívcsatornát, építettük a jobb parti tározó-töltést, nem beszélve a kutatási és gépészeti stb. befektetéseinkről.) Tegyük fel, hogy a turbinák által hasznosított hidropotenciál 40%-a, a vízlépcsőnek pedig 20%-a Magyarország tulajdona. Mennyi jár akkor Magyarországnak az eddig megtermelt körülbelül 14 milliárd kWh energiából, s az ezen túl – folyamatos üzemmódban – termelhető évi 3 milliárdból? Ha csak egyharmadát kérjük és 10 Ft/kWh-val számolunk, az közel 47 milliárd forint!

Ugyanakkor a Bíróság is elismerte, hogy nem vagyunk kötelesek a Dunát energiatermelésre fogni. Már az 1977. évi szerződés lehetővé tette, hogy a megállapí-

tott vízmérlegen felül energiatermelése terhére bármelyik állam több vizet vezessen a folyóba vagy oldalágaiba, s az ezt kimondó 14. cikket éppen azért idézi a Bíróság, mert szerinte annak alapján Magyarországnak joga lett volna több vizet kormányozni a Szigetközbe, hogy a fenyegető ártalmakat elkerülje.⁴¹ A Bíróság azt is megállapította, hogy a víz eltereléséhez Magyarország 1977-ben csak a közös működtetés és haszonmegosztás keretében járult hozzá, az a beleegyezés nem „önálló”, hogy a C variáns alapja lehessen, s ha Magyarország visszavonta, akkor feleledt a nemzetközi vízfolyás hasznaiból való méltányos és ésszerű részesedéshez fűződő alapjoga.⁴²

Kell-e a dunakiliti tározó feltöltése?

A szlovákokkal tárgyaló delegáció szívesen állítja be úgy a helyzetet, mintha jó üzletet kötne, amikor Dunakiliti üzembe helyezése fejében felajánlja Pilismarót felépítését. Holott ez inkább a „hadd lám Uramisten, mire megyünk ketten” mentalitást tükrözi, hiszen Pilismarót elképesztő gazdasági és környezeti kárai mellé további bevételkiesést és természetierőforrás-vesztéséget követel. Induljunk ki abból, hogy Csún nem veszti el vízmegállító funkcióját, tehát az, hogy mennyi víz érkezik folyamatosan a főmederbe, továbbra is a szlovák gépészekén múlik. Ebben az esetben a Dunakiliti és Dunacsún közötti 20 km²-es tó legfeljebb jetskizésre alkalmas. A szigetközi vízpótló rendszer nélkül is csurig lehet tölteni, a kiszáradó főmedernek és partjainak sorsát nem érinti, hogy van-e fölötte egy 80%-osra kicsinyített Velencei tó. A hajózást a teljes feltöltés nem segíti elő (Dunakiliti felett most is lehet, alatta a feltöltés után sem), a Szigetköz talajvízhiányos részeinek nem hoz enyhülést. Viszont korlátozza vagy megszünteti az évi 75 millió kWh energia termelésére képes csúni erőtelep termelését.

Az ártéri természet helyét elborító egy-két méteres víztükörért és a sörrel, búzzal festett „Tisza-tavi tájkép” látványáért feltehetően magas árat kell majd fizetnünk: a pangó vizekkel járó eliszaposodás összes talajvízminőség-rontó hatásának kompenzálására, a kiülepedett iszap kotrására és veszélyes hulladékként való elhelyezésére szánandó milliárdokat. Ennek mértékét nem ismerjük, hiszen a most kialakítani kívánt kis mesterséges tó hidrológiai viszonyait tudtommal nem vizsgálták.

A fenti – valóban bizonytalanságokkal terhes – okfejtés ellenében elő lehetne hozakodni a kiinduló feltételezés támadásával, vagyis annak cáfolatával, hogy Csún üzemben marad (bár a legutóbbi tárgyalásokon elfogadták ezt). Akkor felmerülhetne a korábban sokat hangoztatott érv: „a csap nálunk lesz”. Igaz, de a működtetéséről meg kellene állapodnunk a szlovákokkal, vagy el kellene fogadnunk a Bíróság második ítéletét. Bármelyik megszegése méltatlan lenne hazánkhoz és sértené az Alkotmány 7. §-át, így egyoldalúan abban az esetben sem dönthetnénk.

Közös üzemeltetés vagy szlovák üzemeltetés közösen meghatározott rend alapján

Magyarország választhatja azt, hogy a még sok problémával fenyegető vízlépcső üzemeltetésében és hasznáiban részesedik, de azt is, hogy megállapodással biztosítja a Szigetköznek elengedhetetlen vízjárást (hozamokat, árvizeket, vízszinteket), s hagyja, hogy Szlovákia egyedül üzemeltesse a vízlépcsőt, átengedve nekünk a felhasznált hidropotenciált járó energiát. (Eladhatnánk nekik a bősi erőműben és a vízlépcső többi részében fekvő tulajdonrészünket.) Tiszta, egyszerű helyzet lenne. Fizetni nem kell, az áram jön, a környezeti károkért, ha bekövetkeznek, ők felelősek. Választhatjuk azt is, bevásároljuk magunkat még jobban Bősbe és Csúnba, mert úgy ítéljük meg: gazdaságos befektetés.

Nem tudom eldönteni, melyik az ésszerűbb. Számolni, kockázatokat elemezni, energiapiaci előrejelzéseket kellene készíteni. De van választásunk, ahogyan azt a Bíróság egyértelműen kimondta.⁴³

Velence titokzatossága

Amiről tárgyalunk, arról a hágai ítélet szerint aligha kellene, amiről nem érkezik híradás (ha tárgyalunk is, amire jelek utalnak), arról viszont nagyon. A helyzet emlékeztet a velencei karneválra: a látható maszkok mögött láthatatlan arcok, szándékok, szövetségek és ellenségeségek, nagyszabású tervek és kicsiny merények rejtőznek. Mi van a velencei sapka alatt? Farsang múltával tudjuk majd meg. Lehet, álmom az egész, mint az, hogy az Ördögárok beboltozott kapujából az Erzsébet hídnál velencei bárkák orrfaragványaival ékeskedő jachtok fordulnak rá a Dunára, hogy Bécs felé indulván hirdessék a természetátalakító magyar szellem halhatatlanságát.

NAGY BOLDIZSÁR

Jegyzetek

- 1 Magyar Közlekedés, CXXVIII. évf. (1997) 41. szám
- 2 Uo. 7. old.
- 3 1978. évi 17. tvr.
- 4 Szlovákiának ez nem sikerült: 1994-ben az elszüllyedt Zernograd hajó több mint két hónapon át elfoglalta az egyik zsilipet Bósnél, aminek nyomán a másik kapuja a fokozott terheléstől március 21-én szétört. A következmény: 36 nap teljes bénultság a hajózásban.
- 5 68/1996. (VII. 9.) OGY határozat
- 6 A gázlós napok integrált összege a következőképpen alakult az 1976–1990-es időszakban: német Duna-szakasz: 58,5, osztrák: 79,8, szlovák és magyar-szlovák: 134,4, magyar: 101,8, jugoszláv és jugoszláv-román: 35,2, román és bolgár: 58,9, román: 74,7. Ld. Goda László: A Duna gázlói Pozsony–Mohács között, Vízügyi Közlemények, LXXVII. évf. (1995) fasc. 1–2, 92. o., II. táblázat

- 7 Magyar Közlekedés, CXXVII. évf. (1996) 43. sz., 7. old.
- 8 Az adatok forrása: UN ECE: Inland Transportation Committee: White Paper on Trends in and Development of Inland Navigation and its Infrastructure, UN, New York, Geneva, 1996 (TRANS/SC.3/138,) page 62, Annex Figure 1.
- 9 Dr. Helmuth Strasser: A Duna és az európai közlekedéspolitikai, Közlekedéstudományi Szemle, XLVII. évf. (1997) szeptember, 329. old.
- 10 UN ECE: Inland Transportation Committee: White Paper on Trends in and Development of Inland Navigation and its Infrastructure, UN, New York, Geneva, 1996 (TRANS/SC.3/138,) page 2.
- 11 Counter-Memorial of the Republic of Hungary in the Case Concerning the Gabčíkovo-Nagymaros Project, (Magyar Ellenkérés), ICJ, 1994. december 5, 174. old (388. pont.)
- 12 UN ECE: Inland Transportation Committee: White Paper on Trends in and Development of Inland Navigation and its Infrastructure, UN, New York, Geneva, 1996 (TRANS/SC. 3/138,) 19. oldal (ár), 51. old, 12 Táblázat (légszennyezés)
- 13 Uo. 77. old, 13. ábra.
- 14 Magyar Közlekedés, CXXVIII. évf. (1997), május 26.
- 15 A Nemzetközi Bíróság Ítélete, a Külügyminisztérium fordítása, 136. pont.
- 16 Uo, Oda bíró Eltérő Véleménye, 33. pont, 70. old
- 17 Uo., 34. pont, 70. old.
- 18 Az erőmű és járulékos beruházásainak költségeiről Taba Lajos, a magyar tárgyalódelegáció titkára nyilatkozott a Népszabadság, 1998. január 14-i számában; 3. old.
- 19 A veszteséget csökkenthetné, ha a bósi erőművet – kihasználva a pilismaróti erőmű duzzasztóterét – csúcsra járatnák. Az ezzel járó bevételtöbblet attól függ, mennyivel értékesebb a csúcsergia az európai egységes villamosenergia-piacon, s mennyit vesztenénk el a csúcsjáratás pusztító környezeti hatásainak fékezésére szolgáló intézkedésekkel.
- 20 Népszava, 1998. január 19., 4. old.
- 21 Népszabadság, 1988. február 12.
- 22 A „Népszava információi szerint” ezermilliárd forintos (ötmilliárd dolláros) kártérítésre lehet számítani. Népszava, 1998. január 10. Kik az informátorok? Miért hisz nekik a Népszava?
- 23 Memorial of the Slovak Republic in the Case Concerning the Gabčíkovo-Nagymaros Project, (Szlovák Kérés), ICJ, 1994. május 2., 364–370. old: 9.34–9.47. pontok
- 24 CR 97/15, Allan Pellet beszéde, 1997. április 15, fordítás angolra, 9. pont, 41–42. old.
- 25 L. Népszabadság, 1998. január 20, 16., old.

- 26 Memorial of the Slovak Republic in the Case Concerning the Gabčíkovo-Nagymaros Project, (Szlovák Kereset), ICJ, 1994. május 2., 370. old, 9.45. pont
- 27 Csak Bős termelt volna csúcsüzemben, kb. évi 2500 kWh-t. Ha kétszeres szorzóval számolunk, akkor 20 forintot ér egy kWh, így adódik az összeg, (1,25 milliárd kWh/év [a szlovák részesedés] x 3 x 20)
- 28 34/1997 (IX. 20.) KTM rendelet 2 §, (1) bek.
- 29 1996. évi LIII. tv., 28. §
- 30 Ítélet, 133. pont
- 31 Ítélet, 140. és 145. pont
- 32 Ítélet, 142. pont
- 33 Skubiszewski bíró ellenvéleménye, 21. pont A Nemzetközi Bíróság Ítélete, a Külügyminisztérium fordítása, 131. oldal (kis változtatással)
- 34 Ítélet, 140. pont
- 35 Ítélet, 56. pont
- 36 Ítélet, 53. pont
- 37 Ítélet, 53. pont
- 38 Ítélet, 140. pont
- 39 Uo.
- 40 Ítélet, 143. pont
- 41 Ítélet, 56. pont
- 42 Ítélet, 78. pont
- 43 Ítélet, 144., 146., 154., és 155. (2) pontjai

ELLENVÉLEMÉNY A HÁGAI NEMZETKÖZI BÍRÓSÁG 1997. SZEPTEMBER 25-I ÍTÉLETÉHEZ

A Hágai Nemzetközi Bíróság 1997. szeptember 25-én hirdetett ítéletet a Gabčíkovo–Nagymarosi vízlépcső perében. Az ítélet rendelkező részében a következőket mondta ki: (rövidítve)

1. A) Magyarországnak nem volt joga felfüggeszteni, majd abbahagyni az 1977-es szerződés értelmében reá háruló munkálatokat,

B) Csehszlovákiának joga volt 1991 novemberében az „ideiglenes megoldáshoz” folyamodni,

C) Csehszlovákiának nem volt joga 1992 októberében ezt az „ideiglenes megoldást” üzembe helyezni,

D) Magyarország 1992. május 16-i jegyzékének nem volt olyan hatása, hogy megszüntesse az 1977. évi szerződést,

2. A) Szlovákia 1993. január 1-jével a szerződés részes állama lett,

B) Magyarország és Szlovákia köteles tárgyalásokat folytatni és megtenni a szükséges lépéseket az 1977-es szerződés céljainak megvalósítása végett azon módokat szerint, amelyekben megállapodnak,

C) A felek – amennyiben másként nem egyeznek meg – kötelesek az 1977-es szerződésnek megfelelő közös működtetési rendszert kialakítani,

D) Magyarország és Szlovákia kötelesek egymást veszteségeikért kölcsönösen kárpótolni,

E) A létesítmények megépítésével és működtetésével kapcsolatos elszámolásokat az 1977-es szerződés vonatkozó rendelkezéseinek megfelelően kell megtenni.

Az ítélethez az alábbi ellenvéleményt csatoltam:

Nagy sajnálatomra nem tudom osztani a Bíróság tagjai többségének a jelen ítéletben kifejtett álláspontját, és kötelességemnek érzem ellenvélemény megfogalmazását, hogy ismertessem azokat a tényeket és érveket, amelyek miatt eltérő következtetésekre jutottam.

A Magyarország és Csehszlovákia, majd Magyarország és Szlovákia közötti vita tárgya egy dunai vízlépcsőrendszer építése (a továbbiakban „G/N terv”), melynek célja „a Duna Bratislava és Budapest közötti szakasza természeti kincseinek... sokoldalú hasznosítása” volt. A Budapesten 1977. szeptember 16-án kötött szerződés szerint „a Duna magyar–csehszlovák szakaszának közös hasznosítása... jelentősen hozzájárul a Kölcsonös Gazdasági Segítség Tanácsa tagállamai szocialista integrációjának megvalósításához...”. A terv egyébként jelentős hatást kellett hogy gyakoroljon a természeti környezetre. A Bíróság, melyet a Felek a vita megoldására kértek fel, így nem csupán a szerződések jogának alkalmazásával találta magát szemben, hanem azon problémákkal is, melyeket a környezet védelme támaszt, valamint az államok nemzetközi felelősségével kapcsolatos kérdésekkel.

A Bíróság 1996. július 8-án a Közgyűlésnek *A nukleáris fegyverekkel való fenyegetésnek és azok alkalmazásának jogossága* kérdését illetően adott tanácsadó véleményében kinyilvánította, miszerint tudatában van annak, hogy

„a környezet nem elvont fogalom, hanem olyan térség, ahol emberek élnek és amelytől életük minősége és egészségük függ, beleértve az eljövendő generációkét is. Az államoknak általános kötelezettsége miszerint őrködniük kell

a felett, hogy a joghatóságuk vagy ellenőrzésük alatt gyakorolt tevékenységek tiszteletben tartsák a környezetet más államokban, illetve olyan övezetekben, amelyek nem tartoznak semmilyen nemzeti joghatóság alá, jelenleg a nemzetközi környezeti jog szabályainak része.” (C. I. J. *Recueil* 1996, 241–242. old., 29. bek.)

A Bíróság ítélete idézi ezt a bekezdést és aláhúzza a környezet tiszteletben tartásának kiemelkedő fontosságát, de ezt követően nem fordít kellő figyelmet az elvnek a G/N terv felépítése és működtetése tekintetében való alkalmazására.

A Bíróság ítéletének „deklaratív” részében igen szerény helyet szentel az ökológiai megfontolásoknak. Igaz, a Bíróság, mint jogalkalmazó szerv, nem hivatott arra, hogy a biológiát, hidrológiát stb. érintő tudományos kérdésekben döntsön, sem olyan technikai jellegűekben, melyek a G/N terv keretében merülnek fel; de tudott volna – sőt kellett volna – nyilatkoznia bizonyos, az egyik Fél által felhozott és a másik által elismert vagy nem vitatott tények jogi következményeiről azért, hogy a jelen ügyben egyikük és másikuk magatartását értékelje.

Mielőtt meghatároznám az e tekintetben releváns tényeket, a G/N terv jellemzését illetően néhány előzetes észrevételt kell tennem. Ez a terv merész, a maga nemében egyedülálló koncepció volt, az első olyan vízlépcsőrendszer, mely csúcsra járva aknáztta volna ki a Duna vízi energiáját. Azok a művek, amelyek a Duna német és osztrák szakaszán épültek, ténylegesen nem csúcsra járva üzemelnek, a Rajna vízlépcsői viszont, melyek e módszer szerint működnek, sokkal szerényebb konstrukciók.

Az üzemeltetés e módja veszélyeket hordozott és hordoz magában, amelyek nem voltak teljesen ismeretlenek a G/N terv kidolgozásával megbízottak előtt, a tervezők azonban a 60-as és 70-es évek tudásának keretei kö-

zött gondolkoztak – melyeket manapság jogosan tartanak meghaladottnak. Egyrészt alábecsülték a veszélyeket, másrészt bíztak abban, hogy a károk csökkenthetőek és a kivitelezett megoldások a későbbiekben tökéletesíthetőek. Egy példa a sok közül: az, hogy a közös egyezményes terv márciustól novemberig a Duna eredeti medrébe csak másodpercenként 50 köbméter víz bevezetését irányozta elő, világosan mutatja, hogy az alapvető ökológiai megfontolásokra nem helyeztek akkora súlyt, mint amekkorát azok érdemeltek volna. Az eredeti tervet nem csupán a magyar fél, hanem csehszlovák vezetők is kritikával illették. Az ítélet 38. bekezdése idézi Havel csehszlovák köztársasági elnök szavait, melyek szerint a G/N terv „totalitárius, gigantikus jellegű és a természettel ellentétes monumentum” (Magyarország válaszirata, 3. kötet, 88. melléklet), valamint – részlegesen – Vavrousek csehszlovák környezetvédelmi minisztert, aki szerint „a G/N régi, elavult jellegű terv”, hozzátéve, „ha vissza tudnánk forgatni az idő kerekét, kétségtelen, hogy soha nem egyeztünk volna bele a tervbe...”, és bár van „számos ok a szerződés megváltoztatására, módosítására... nem elfogadható a szerződés megszüntetése... és aztán tárgyalás” (Szlovákia emlékirata. IV. kötet 97. melléklet, 248. oldal).

Figyelembe véve a csehszlovák vezetők nyilatkozatait, kissé meglepő, hogy a Bíróság megközelítése szerint a Magyarország által 1989-ben felsorolt ökológiai kockázatok már a szerződés megkötésekor ismertek voltak, hogy azok bizonytalanok maradtak és hogy a 15., 19., 20. cikkek a természeti környezetre, a vízminőségre stb. vonatkozó előírásokat tartalmaztak, holott azokkal a problémákkal lehetett és kellett volna foglalkoznia, amelyeket az előírások értelmezése és alkalmazása a gyakorlatban felvetett. Az ítélet megelégszik a terv céljainak és feltételezett előnyeinek felsorolásával.

Sajnos, ez a kép messze esik a valóságtól. Így ugyanis nem érthető, miért tekintette Vavrousek miniszter úr az 1977-es szerződésbe foglalt G/N tervet „réginek”, „elavult” jellegűnek, „változtatásra” vagy „módosításra” szorulóknak stb. Ráadásul a döntő kérdés nem az, voltak-e a szerződésnek környezetvédelmi rendelkezései, hanem az, hogy a G/N terv kivitelezése során ezeket a rendelkezéseket ténylegesen alkalmazták-e.

Az 1977-es szerződés megkötéséhez vezető tárgyalások óta az ökológiai ismeretek jelentősen fejlődtek, gazdagodtak, miközben maga a nemzetközi környezetvédelmi jog is előrehaladt. A Bíróság *Az államokra háruló jogi következményei annak, hogy a Biztonsági Tanács 276/1970. sz. határozata ellenére, Dél-Afrika folytatólagosan fenntartja Namíbiában (Délnyugat-Afrikában) való jelenlétét kérdésében* adott tanácsadó véleményében kimondta a következőket:

„Továbbmenve, minden nemzetközi okmányt az értelmezés idején hatályban lévő jogrendszer egészének keretében kell értelmezni és alkalmazni. Azon a területen, amelyhez a jelen eljárás kapcsolódik, az elmúlt ötven esztendő... fontos változásokat hozott... Ezen a területen, éppúgy, mint a többin, a *corpus juris gentium* sokat gazdagodott és a Bíróság, ha híven teljesíti feladatait, ezt nem hagyhatja figyelmen kívül.”

(C. I. J. *Recueil* 1971, 31–32. oldal, 53. bek.)

Ami érvényes volt a Nemzetek Szövetségének mandátumrendszerére, vonatkozik a természeti környezet védelmét illető kötelezettségekre. Az egyetlen különbség, hogy ötven év helyett a jelen esetben húszéves periódust kell említeni. Az 1977-es szerződés 19. cikkelye szerint

„A szerződő felek a közös egyezményes tervben előírányzott megoldásokkal gondoskodnak a Vízlépcsőrendszer

megvalósításával és üzemeltetésével kapcsolatosan felmerülő természetvédelmi követelmények kielégítéséről.”

Az eredeti magyar szöveg „kötelezettségek” helyett „követelményekről” szól (A szerződés francia fordítása tartalmazta az „obligation” terminust), de az egyáltalán nem befolyásolja tartalmának lényegét: a természet védelmét az adott pillanat követelményeinek függvényében kell biztosítani, vagyis 1989-ben az 1989-es követelmények szerint, és nem azok alapján, amelyek 1977 előtt voltak irányadóak. Ugyanez a helyzet 1997-ben is, amennyiben elismer-nénk – ahogy azt a Bíróság tagjainak többsége tette –, hogy a szerződés, mint olyan, még mindig hatályban van. A felek szerződéses kötelezettségeinek tartalmát a környezetvédelem tekintetében a mai követelményeknek megfelelően kell meghatározni.

A Bíróság, ítéletének „normatív” részében, kijelenti:

„A tudomány által nyújtott új távlatoknak köszönhetően, és azért, mert megnőtt azon kockázatok tudata, melyeket e beavatkozások meggondolatlan és változatlan ritmusban való folytatása az emberiség – a jelenlegi és a jövő generáció – számára jelent, új normák és követelmények fejlődtek ki, melyek a megelőző két évtized folyamán nagyszámú dokumentumban öltöttek testet. Ezeket az új normákat figyelembe kell venni, és az új követelményeket megfelelően értékelni nem csak akkor, amikor az államok új tevékenységbe kezdenek, hanem akkor is, amikor múltban elkezdett cselekményeket folytatnak.” (140. bek.)

Sajnálatos, hogy a Bíróság nem követte ezt az elvet abban az érvelésben, amelyre a kompromisszumban fel-tett első kérdésre adott válaszát alapozta.

Észrevenni egy terv fogyatékoságait – hogy a „tévedés” szót ne is használjuk – és elismerni az előbb említett fogyatékoságokért való felelősséget, két különböző do-log, melyeket néha nagyon nagy távolság választ el egymástól. A csehszlovák félnek a G/N terv mellett 1991-ben felhozott alapvető érve az volt, hogy azt már majdnem be-fejezték. Az 1989. február 6-i jegyzőkönyvben előirányzott gyorsítás által bizonyos magyar vezetők hasonlóképpen akartak eljárni – ti. a munkálatokat visszafordíthatatlan pontra juttatni – hogy szembeszegüljenek a mind erősebb ellenzékkel és mind nagyobb ellenállással. A még ugyan-ebben az évben bekövetkező politikai változások meg-hiúsították tervük megvalósítását.

A G/N terv által támasztott alapvető probléma a csúcsrajáratásos üzemeltetési mód volt, melyről az 1977-es szerződés semmilyen rendelkezést sem tartalmazott. Szlovákia többször kijelentette, hogy nem volt a szer-ződő felek között megállapodás a vízlépcsőrendszer csúcsrajáratással való üzemeltetését illetően. Állította, hogy ilyen üzemeltetésre vonatkozó működési szabályo-kat 1989 elején még nem határoztak meg, és hogy a felek egyetértése és együttműködése nélkül a csúcsrajáratással való üzemeltetést semmilyen formában sem lehetett al-kalmazni. „A gabcikováci központ csúcsrajáratással való üzemeltetése sohasem volt tárgya a szerződő felek közötti megállapodásnak” – mondja viszontválaszában (II. kötet) – hozzátéve „Csehszlovákia 1989 októberében javasolta, hogy kötelezettséget vállal (ilyen jellegű üzemeltetés) kor-látozására vagy kizárására ha azt későbbi tanulmányok igazol-ják.” (Szlovákia viszontválasza, II. kötet, 15. old.; kiemelés tőlem). Néhány sorral lejjebb újra megerősíti, hogy

„1989 előtt nem volt megállapodás semmilyen csúcsra-járatásos üzemeltetési módról, illetve módozatról... Tehát e helyütt nem megfelelő a csúcsrajáratásos üzemeltetésről

szólni, mivel ez egyenlő lenne egy olyan üzemeltetési mód feltételezésével, amelynek tekintetében nem volt egyetértés, és ami nem volt biztos, hogy bármilyen formában valaha is elfogadásra kerül.” (uo., 15. old.)

A közös egyezményes terv az, amely a csúcsrajáratásos üzemeltetésre utal, ezzel is bizonyítva, hogy az 1977-es szerződés és a közös egyezményes terv jogi jellege nem ugyanaz, mivel ebben az esetben Szlovákia nem tagadta volna az üzemeltetés módjára vonatkozó megállapodás létezését.

Igaz, hogy a kompromisszum preambuluma a Gabčíkovo–Nagymaros vízlépcsőrendszer megépítésére és működtetésére vonatkozó szerződésről, valamint „az azzal összefüggő okmányokról” beszél (a továbbiakban „szerződés”), de abból a tényből, hogy „az ezzel összefüggő okmány” kifejezést a „szerződés” szóhoz kapcsolták, nem következik, hogy mindezen okmányok – és köztük a közös egyezményes terv – ugyanolyan jogi erejű és érvényességű, mint maga a szerződés.

Mi több, a kompromisszum egyáltalán nem definiálja az „ezzel összefüggő okmányok” fogalmát és a Felek ez okmányok semmilyen felsorolását sem mellékeltek a kompromisszumhoz, vagy a Bíróság elé terjesztett más dokumentumhoz, mégpedig azon egyszerű oknál fogva, hogy nem értettek egyet a kifejezés anyagi tartalma tekintetében. A Felek hivatkozása az „ezzel összefüggő okmányokra”, mind az írásbeli eljárásban, mind a szóbeli eljárás folyamán, bizonytalan, kétértelmű és gyakran ellentmondásos volt. Mivel a Bírósághoz benyújtott anyag nem volt elegendő a kifejezés tartalmának megvilágításához, a Bíróságnak el kellett volna kerülnie e kifejezés használatát az indoklásban és elsősorban a rendelkezés részben. Sajnos nem így járt el, és ezzel gyengített az ítélet kívánt pontosságán.

Visszatérve a vízlépcsőrendszer üzemeltetési módjának problémájára, a szlovák Félről eredő fentebb idézett nyilatkozatok rávilágítanak arra, hogy magának Csehszlovákiának is bizonyos kételyei és fenntartásai voltak a csúcsrajáratásos üzemeltetés tekintetében. Ennek dacára Szlovákia a szóbeli eljárás során ragaszkodott ahhoz, hogy a Feleknek rendezniük kell a „csúcsrajáratással való energiatermelés módozatainak (és határainak)” definiálását (CR 97/15, 15. old. [Pellet]), anélkül, hogy e követelés szerződéses alapjait megjelölte volna.

Mindenesetre nyilvánvaló ellentmondás feszült egy csúcsrajáratásos üzemeltetést célzó terv és ilyen üzemeltetésre vonatkozó megállapodás hiánya között. A Bíróság nem próbálta feloldani ezt az ellentmondást, de nem tudott teljesen átsiklani azon kétségek felett, melyeket az üzemeltetés e módja ébresztett benne. Az ítélet 134. bekezdésében arra a következtetésre jutott, hogy a „két Fél ténylegesen elvetette a csúcsrajáratásos üzemeltetés hipotézisét” (kiemelés tőlem). A 138. bekezdésben kijelenti: Csehszlovákia „... hajlandó volt megfontolni a csúcsrajáratással való üzemeltetés korlátozását, sőt kizárását.”

1977 és 1989 között a magyar szakértők felismerték, hogy nem csupán a vízlépcsőrendszer csúcsrajáratásos üzemeltetése, hanem egyúttal a rendszer bizonyos, ilyen üzemeltetéshez szükséges elemeinek megépítése is ökológiai veszélyeket idézhet elő. Nevezetesen a nagymarosi gát és az eredeti elképzelés szerinti hatalmas, 60 négyzetkilométer kiterjedésű dunakiliti víztározó, azaz két olyan elem, mely nem szükséges, sőt nem is hasznos a gabčíkovi erőmű folyamatos üzemeltetéséhez. Szlovákia elismeri, hogy a nagymarosi gátnak „elsősorban azt a vízszintingadozást kell kompenzálnia, melyet Gabčíkovo csúcsrajáratásra való üzemeltetése okozna” (Szlovákia emlékirata, 2.51. bek.), hogy „a nagymarosi rész egyik feladata az volt, hogy lehetővé tegye, hogy

a Duna vizét Gabčíkóvnál csúcsrajáratásos energiatermelésre hasznosítsák” (Szlovákia emlékirata, 7.13. bek.) vagy, hogy – Szlovákia képviselőjének a meghallgatások során használt terminusait idézzük –, „a gabčíkóvi csúcsrajáratásos energiatermelés megkívánja a nagymarosi építmény létezését” (CR 97/7, 15. old. [Tomka]).

Nehezen érthető tehát, hogy Csehszlovákia miért ragaszkodott minden áron ahhoz, hogy Magyarország folytassa a nagymarosi gát építését, ha ennek alapvető indoka a gabčíkóvi erőmű csúcsrajáratásos üzemeltetésének lehetővé tétele volt – olyan üzemeltetési mód, mely – ahogy azt Szlovákia kifejezetten elismerte – sohasem volt a Felek közötti megállapodás tárgya. Ebben az esetben nem létezett semmilyen jogi akadály annak, hogy a G/N tervet kevésbé veszélyes üzemeltetési módhoz való alkalmazkodás céljából módosítsák. Szlovákia a maga részéről számos alkalommal hangsúlyozta, hogy

„ez a szerződés, és a vele összefüggő nemzetközi megállapodások rendkívül rugalmasak voltak... folyamatosan tanulmányok készültek azokról a problémákról, melyek az építkezés folyamán felmerültek, ez módosításokhoz vezetett, nevezetesen a környezet és a vízminőség figyelembevétele érdekében” (CR 97/7, 14. old. [Tomka]).

Az adott esetben, a nagymarosi gát építésével kapcsolatban Budapest ivóvízellátása tekintetében felmerült veszély – erre a pontra a későbbiekben térek ki – elég okot adott az 1977-es szerződés és az ehhez kapcsolódó nemzetközi megállapodások módosításához, ahogyan azt Magyarország 1989. november 3-i szóbeli jegyzékében javasolta (Magyarország emlékirata, 4. kötet, 29. melléklet).

Mielőtt válaszolnék arra a kérdésre, hogy vajon „jogában állott-e a Magyar Köztársaságnak 1989-ben felfüg-

geszteni, majd abbahagyni a nagymarosi tervhez valamint a gabčíkóvi terv azon részéhez kapcsolódó munkálatokat”, amelyekért felelős volt, pontosítani kell, hogy a kérdés a magyar kormány több cselekményére vonatkozik, melyeket külön-külön kell mérlegelni. Ezek a következők:

- a nagymarosi gát munkálatainak felfüggesztése 1989 májusában,
- a dunakiliti munkálatok felfüggesztése 1989 júliusában,
- a nagymarosi munkálatok abbahagyása 1989 októberében.

Ugyanakkor meg kell említeni, hogy Magyarország folytatta, sőt 1991 vége felé befejezte az üzemvízcsatorna alsó szakaszának munkálatait csehszlovák területen, Gabčíkovo és Szap között, melyekért az 1977-es szerződés 5. cikk, 5. bekezdés, b) pont, 4. alpontja alapján felelős volt, és pedig azért, mert a G/N tervnek ezt a részét nem tekintette a környezetre veszélyesnek. Ez a tény jellemzi az 1977-es szerződéshez való viszonyát. Alaptalan tehát az az állítás, miszerint Magyarország az 1977-es szerződést, mint olyat, 1989-ben vagy 1990-ben megtagadta, illetve elvetette volna.

Magatartásának igazolása végett Magyarország számos indokot hozott fel, melyek között a szükséghelyzet az alapvető és a döntő érv. A szükséghelyzetnek nincs a szerződést megszüntető vagy felfüggesztő hatása, de a felelőség alól mentesítő körülmény, mely felelősség az államot akkor terheli, ha nemzetközi kötelezettségeivel össze nem egyeztethető cselekményt követ el.

A Nemzetközi Jogi Bizottság (a továbbiakban „NJB”) az államok nemzetközi felelősségéről szóló tervezete 33. cikkének 1. bekezdése, melyet a nemzetközi szokásjogi szabályok megfogalmazásának tekintenek és amelyet a Bíróság ítélete is idéz, az alábbiakat mondja ki:

„1. A szükséghelyzetre, mint nemzetközi kötelezettségeivel össze nem egyeztethető cselekménye jogellenességét kizáró okra, az állam nem hivatkozhat, kivéve ha

- a) ez a cselekmény jelentette az egyetlen eszközt az adott állam alapvető érdekének súlyos és közvetlen veszéllyel szembeni védelmére; és ha
- b) ez a cselekmény nem károsította súlyosan annak az államnak alapvető érdekét, amelynek irányában kötelezettsége fennállott.”

A szükséghelyzet az „a szituáció, amelybe az állam akkor kerül” – mondja az NJB jelentése – „amikor súlyos és közvetlen veszély által fenyegetett alapvető érdekének megvédéséhez nem áll rendelkezésre más eszköz, mint olyan magatartás követése, mely nem egyeztethető össze egy másik állammal szemben fennálló nemzetközi kötelezettséggel” (a *Nemzetközi Jogi Bizottság Évkönyve*, 1980, II. kötet, Második rész. 33. old., 1. bek.). A „magatartás akart volta, a nemzetközi kötelezettségtől való eltérés” – mondja a jelentés –

„nem csupán tagadhatatlan, de bizonyos fokig logikusan benne rejlik abban az indokolásban, amelyet a szükséghelyzetre hivatkozva előterjesztenek, tökéletes tudatában annak, hogy szándékosan választottak olyan eljárást, mely nem egyeztethető össze valamely nemzetközi kötelezettséggel” (uo., 33. old., 3. bek.)

A szükséghelyzet az általános nemzetközi jog jól körülhatárolt fogalma. Az államok felelőssége jogának kodifikálása végett az NJB által folytatott munkálatok során tagjainak túlnyomó többsége azon a véleményen volt, hogy „biztosan ki kell zárni a szükséghelyzet minden alkalmazását ott, ahol az gyakorlatilag veszélyes, de nem ott, ahol az hasznos és az is marad...” „El kell kerülni tehát,” – mondta

az NJB – „hogyan a jog tiszteletben tartásának alapvető követelménye olyan helyzetekhez vezessen, melyeket legjobban a *summum jus summa injuria* elve jellemez” (uo., 48. old., 31. bek.). Az NJB szinte általános megközelítést és meggyőződést fejezve ki, hangsúlyozta, hogy a szóban forgó állam „alapvető” érdekéről legyen szó. Az „alapvető” jelleg természetesen azoktól a körülményektől függ, amelyek közt az állam találja magát, és azokat nem lehet előzetesen, absztrakt módon meghatározni. Az alapvető érdekre leselkedő veszélynek rendkívül súlyosnak és közvetlennek kell lennie és csak a nemzetközi kötelezettséggel ellentétes módon elháríthatónak. Szükséghelyzet esetében

„súlyos veszélyben van magának az államnak a léte, politikai vagy gazdasági fennmaradása, alapvető szolgáltatásai működési lehetőségének fenntartása, belső békéjének megőrzése, lakossága egy részének továbbélése, területnek vagy területe egy részének ökológiai megőrzése, stb.” (uo., 34. old., 3. bek.)

A szükséghelyzetre való hivatkozás nem vet véget jogszerűen szerződéses kötelezettségeknek, azaz nem szünteti meg a nemzetközi szerződés hatályát. Mindazonáltal a szóban forgó fél szabadul a nemzetközi jog megsértésének következményei alól, mivel szükséghelyzetben járt el. A szükséghelyzet felelősség alól mentesítő körülmény: más szóval mentesíti a jogtalan cselekedet végrehajtóját az említett felelősség alól. Emiatt ezt a problémát nem a szerződések joga rendezzi – nem is rendezheti –, hanem az államok nemzetközi felelősségéről szóló szabályok keretei között történik.

A kérdés tehát a következő: a nagymarosi gát építésével összefüggésben adott-e a szükséghelyzet valamennyi ismérve? Ebből a szempontból rá kell mutatni arra, hogy a Szentendrei-szigeten, Nagymaros alatt, található több

mint ötszáz parti szűrésű kút, amelyek Budapest ivóvíz-szükségletének körülbelül kétharmadát fedezik. E kutak vize minden tisztítási eljárás nélkül fogyasztható. A 2 millió lakost számláló főváros – (az ország lakosságának egy ötöde) – ivóvízzel való ellátása minőségileg és mennyiségileg bizonyosan alapvető érdeke Magyarországnak. Meg kellett tehát védenie a Duna ágait a sziget két oldalán minden olyan erózióval szemben, amely veszélyeztetné az e kutakból nyerhető ivóvizet.

A Szentendrei-sziget körüli két Duna-ág medrének kotrása – melyet az 1977-es szerződés 1. cikke 3. bekezdésének c) pontja írt elő – már korábban súlyos károkat okozott. A magyar főváros vízműveinek vészkiáltása után e munkálatokat nem csupán felfüggesztették, de 1980-ban abba is hagyták. Ezt követően a folyómeder állapota természetesen úton megjavult. Miután a nagymarosi gát megépítése az alsó szakaszon a kotráshoz – nevezetesen a folyó medrének eróziójához – hasonlóan káros következményekkel jár, az említett építkezés súlyos veszélyt jelent.

„Súlyos veszélyről” szólva, nagy valószínűsége áll fenn annak, hogy negatív hatások, nagy kiterjedésű károk következnek be. Igaz, a Nagymarossal kapcsolatos károk nem egyik napról a másikra fognak jelentkezni, hanem egy bizonyos idő után. Az ítélet idézi az NJB kommentárját, amely szerint a „rendkívül súlyos és közvetlen” veszélyt „a fenyegetett érdek pillanatában kell mérlegelni”. Ez nem zárja ki azt – teszi hozzá a Bíróság –

„hogy a hosszú távon jelentkező »veszély« »közvetlennek« minősüljön, amennyiben az adott pillanatban megállapítható, hogy a veszély bekövetkezése, bármily távoli is legyen, nem kevésbé biztos és elkerülhetetlen”. (54. bek.)

Sajnos, a Bíróság nem vonta le a meghatározásból egyértelműen adódó következtetést, a nagymarosi gát

megépítését illetően. Nem kétséges, hogy a Duna medrének eróziója Nagymaros alatt a gát biztos és elkerülhetetlen következménye. Nem „bizonytalanságról” volt szó, mint amit a G/N terv más ökológiai következményeinek kapcsán hangoztattak, hanem a gát megépítésének előre látható hatásait illető bizonyosságról. Ha a Bíróság ebben a tekintetben nem akart kizárólag Magyarország megállapításaira támaszkodni, felhasználhatta volna a Szlovákia által előterjesztett adatokat. Az utóbbi szerint ugyanis

„a hidraulikai művek és vízerőművek építése a felső szakaszon, Ausztriában és Németországban, azzal a következménnyel járt, hogy látványos módon csökkent a magyar-szlovák szakasz felé sodort hordalék mennyisége... Amikor a kotrás és az erózió által eltávolított hordalék mennyiség kezdte meghaladni a felülről jövő éves hordalék tömegét, a Duna medre a dévényi kapu és Szap közötti szakaszon pusztulni kezdett és megindított a »vízalámosásos« folyamat által okozott eróziós jelenséget.” (Szlovákia emlékirata, l. 42. bek.)

Szlovákia emlékirata idézi az Európai Közösségek szakértői munkacsoportjának 1993. november 2-i jelentését, amely szerint

„a főág szintje jelentős mértékben süllyedt az erózió következtében, amelyet több emberi eredetű összetevő kombinációja okozott: – Ausztriában az elmúlt évtizedek folyamán történt gátépítések, amelyek a hordalék csökkenésével jártak (kiváltképpen ami a meder mély rétegét illeti);...” (Szlovákia emlékirata, l. 57. bek.)

A nagymarosi gát az alatta lévő szakaszon nem gyakorolhatott más hatást a Duna medrére, mint az Ausztriában épített gátak a szlovák főváros szakaszára, éspedig a folyómeder erodálását. Ilyen erózió folytán a Szentend-

rei-sziget parti szűrészű kútjaiból nyert víz mennyiségének csökkennie és minőségének romlania kellett. *Certus an incertus quando*. Lehetetlen előre pontosan megmondani, hogy a csökkenés a kutak korábbi hozamának ennyi és ennyi százalékát éri el, és hogy erre öt vagy tíz év alatt kerül sor, de bizonyos, hogy a vízmennyiség csökkenése és minőségének romlása egy viszonylag közeli jövőben fog jelentkezni.

A szóban forgó közvetlen veszély a nagymarosi gát megépítésétől függött: gát nélkül nincs semmilyen súlyos veszély, sem közvetlen, sem hosszú távú; de ha egyszer a gát elkészül, nem veszélyről kell beszélni, hanem súlyos és folytonos károkról, amelyek mindaddig jelentkeznek, amíg a gát fennáll. A gátat pedig az az állam építette volna, melynek területe és lakosai lettek volna az áldozatok. Azt állítani, hogy a nagymarosi gát munkálatainak felfüggesztése nem volt szükséghelyezettel igazolható, és hogy a veszély nem volt közvetlen, valójában azt jelenti, hogy Magyarországnak be kellett volna fejeznie a gát építését és meg kellett volna várnia, hogy a szentendrei parti szűrészű kutak a folyómeder eróziója következtében kiapadjanak és hogy a magyar főváros ivóvízellátása problematikusá váljon. A Bíróságnak az ügy eldöntésekor figyelembe kellett volna vennie az abban az esetben jelentkező károkat, ha a szóban forgó fél nem teszi meg az elhárításukhoz szükséges intézkedéseket. Az államokat nem csupán helyreállítási, de megelőzési kötelezettség is terheli.

Szlovákia nem tagadta, hogy a szóban forgó kutak hatásfoka csökkenni fog, de azt állította, hogy az nem enyészett volna el teljesen, és ilyen helyzet elkerüléséhez szükséges intézkedéseket javasolt, anélkül, hogy figyelembe vette volna ezek költségeit (lásd Szlovákia válaszáat az alelnök által feltett kérdésre [CR 97/15, 64. old.; válasz a HS 97/54 bis-ben]). Biztos, hogy lehetséges a felszíni víz tisztítása és alkalmassá tétele emberi fogyasztás-

ra; de ez hatalmas összegbe került volna, számításba véve a kétmillió lelket számláló város szükségleteit. A másik javasolt megoldás – tudniillik nagy mennyiségű kavics ömlesztése a folyómederbe –, kevésbé tűnik reálisnak. A Szentendrei-sziget körüli két ág összességében 1000 méter széles és 70 kilométer hosszú. Mekkora mennyiségű kavics lett volna szükséges a nagymarosi gát által a folyómederben okozott erózió ellensúlyozásához? A hivatkozott harmadik megoldás – Budapest alatt egy második gát megépítése – nem kevésbé lett volna költséges, és a végén egy harmadik gát szükségessége is felmerült volna Paksnál vagy Mohácsnál, nem is szólva azokról a következményekről, amelyeket egy ilyen gátrendszer a Duna jugoszláv szakaszán okozott volna.

Elméletileg mind a három megoldás lehetséges volt – a lehetetlenülés érve nem áll meg –, de ezen intézkedések végrehajtása radikálisan megváltoztatta volna Magyarország fennálló szerződéses kötelezettségeinek tartalmát. Ilyen helyzet a körülmények alapvető változásával egyenértékű, mely viszont a szerződés megszüntetésének okaként hozható fel, amint azt a szerződések jogáról szóló 1969-es bécsi egyezmény 62. cikk, 1. bekezdés, b) pontja kimondja. A Bíróság a *Joghatóság halászati ügyekben (Nagy-Britannia és Észak-Írország Egyesült Királysága c. Izland) eset* kapcsán 1973. február 2-án az alábbiakat fejtette ki:

„A nemzetközi jog elismeri, hogy ha a feleket egy szerződés megkötésére ösztönző körülmények alapvető változása radikálisan átalakítja az általa kirótt kötelezettségek tartalmát, akkor az általa sújtott fél bizonyos feltételek mellett azt érvként hozhatja fel arra, hogy a szerződés megszüntetésére hivatkozzon.” (C. I. J. *Recueil* 1973, 18. old., 36. bek.)

A Bíróság ahelyett, hogy mérlegelte volna a közbejött változások hatását azon kötelezettségek tartalmára,

melyeket Magyarországnak még teljesítenie kellett, jelen ítéletében kizárólag azt jegyzi meg, hogy „a folyó vízének megtisztítása, ugyanúgy, mint a többi felvázolt intézkedés, nyilvánvalóan költségesebb eljárás lett volna” (55. bek.). A folyamba történő kavicsömlesztés, éppúgy, mint egy második gát építésének költségei, nem kerültek komoly megfontolásra, akárcsak a vállalt kötelezettségek tartalmának radikális átalakulása sem.

A körülmények alapvető változásával kapcsolatban figyelembe kell venni, hogy annak, aki többre jogosult, a kevesebbre is joga van. Magyarország nem hivatkozott sem a szerződés megszüntetésére, sem annak felfüggesztésére, de felfüggesztette szerződéses kötelezettségei egyikének végrehajtását – a nagymarosi gát építését – a szükséghelyzetre, mint a szerződéses előírás nem teljesítéséből eredő jogellenességet kizáró okra hivatkozva. Arról volt szó, hogy lényeges érdekét kellett megvédenie egy súlyos és közvetlen – azaz biztos és elkerülhetetlen – veszéllyel szemben. Más intézkedések foganatosítása e súlyos veszély elhárítása céljából radikálisan átalakította volna azoknak a kötelezettségeknek a tartalmát, amelyeket Magyarországnak a szerződés értelmében teljesítenie kellett.

Mivel a Bíróság nem foglalt állást abban a kérdésben, hogy vajon a nagymarosi építkezés felfüggesztése és abbahagyása károsította-e a másik Fél lényeges érdekét, csupán annak megjegyzésére szorítkozom, hogy a gabcikovói erőmű jelenleg normálisan – folyamatosan – üzemel a nagymarosi gát nélkül, ahol a Duna természetes medrében folyik. A hajók birtokba vették az üzemvízcsatornát, tehát a hajózás egyáltalán nem károsodott, és nincs semmilyen árvízveszély sem, melyet a létesítmények jelenlegi állapota okozna. Következésképp, az építkezés felfüggesztése, majd abbahagyása nem sértette a másik szerződő fél lényeges érdekét.

Mindazonáltal a Bíróság az alábbiakat mondja:

„még akkor is, ha megállapították volna, hogy 1989-ben szükséghelyzet állott fenn az 1977-es szerződés végrehajtásával kapcsolatosan, Magyarország nem hivatkozhatott volna erre a szükséghelyzetre szerződéses kötelezettségei megszegésének igazolása végett, mivel tevéssel vagy mulasztással hozzájárult ennek bekövetkezéséhez.” (57. bek.)

Ez ugyancsak meglepő következtetés, ami azt a gondolatot sugallja, hogy Magyarországnak be kellett volna fejeznie a nagymarosi gát építését, amivel valójában súlyosbította volna a munkálatok megkezdése óta létező szükséghelyzetet, helyreállíthatatlan károkat okozva a főváros ivóvízellátásában. Ebben az esetben viszont valóban csak saját magát tehetné volna felelőssé, mivel egyedül ő lett volna a bekövetkező katasztrófális helyzet okozója.

A Dunakilitinél való munkálatok felfüggesztése némileg más összefüggésben helyezkedik el. A Dunakilitinél folyó munka felfüggesztése Magyarország lényeges érdekének megóvását célozta, tudniillik a Szigetköz és a környező vidék felszín alatti vizeinek védelmét. A károkozás veszélyét a dunakiliti víztározó mérete (amely Gabcikovo folyamatos üzemeltetése esetén aránytalanul nagy) és pangó vizeinek szennyező hatása jelentette. A Cseh és Szlovák Köztársaságnak a riói konferenciára készült nemzeti jelentése beismerte, hogy Gabcikovo veszélyt jelent a környezetre:

„Egyedülálló vízi és mezőgazdasági ökológiai rendszereknek a nagy vízi munkálatok által való megzavarására példa a Nové Mlýny víztározó a Cseh Köztársaságban és a gabcikovói vízművek a Dunán, Szlovákiában. Az első esetben a mocsári erdő, egyedülálló flórájával és faunájával, komoly károkat szenvedett, a második esetben a hatal-

mas és egyedülálló mennyiségű felszín alatti víz került veszélybe, valamint a mocsári erdők és a folyami mellékágak is drasztikusan érintettek" (92. old.) (Lásd Magyarország perbeszédeinek második fordulóján benyújtott dokumentumokat, 1997. április 10-11., III.-5. melléklet)

A Dunakilitinél folyó munkálatok felfüggesztése bizonyára sértette Csehszlovákia érdekeit, amelyek a gyakorlatilag befejezés előtt álló gabcikovói erőmű üzembe helyezésében álltak. Védenie kellett a már megépített gátakat, és a Duna vize szükséges volt ahhoz, hogy folyamatos módon üzemeltethesse az erőművet. Érdeellent volt tehát a két állam között. Csehszlovákia a mindkét állam által érvényesnek tekintett szerződés rendelkezéseire támaszkodhatott, míg Magyarország ökológiai károokra hivatkozott, amelyek Dunakilitit illetően – Nagymarostól eltérően – távolabbi jövőben jelentkeztek volna. Mindazonáltal, Csehszlovákia érdekei pénzügyi vonatkozásúak voltak, amelyeket elméletileg könnyű kártalanítani, míg Magyarország érdekei ökológiai egyensúlyának fenntartásához és a környezeti károk elleni nehéz és bizonytalan küzdelemhez kapcsolódtak. *In dubio pro natura.*

A G/N tervnek környezeti téren más következményei is voltak, amelyeknek részleteit a Felek hosszasan vitatták és homlokegyenest ellenkező módon mutattak be. Ez a részletező és ellentmondásos előadás nem könnyítette meg a Bíróság dolgát, és nehezebbé tette azoknak a tényeknek a meghatározását, amelyeket egyik Fél sem tagadott vagy vont kétségbe.

A Bíróság rámutatott arra, hogy a szükséghelyzet, mint a nemzetközi kötelezettséggel össze nem egyeztethető cselekmény jogellenességét kizáró ok, csak kivételesen ismerhető el, és az NJB idevágó jelentésére utalva hozzátette, hogy „a szükséghelyzetre csak bizonyos, szigorúan meghatározott feltételek mellett lehet hivatkozni, melyek-

nek együttesen kell fennállniuk; és az adott állam nem bírálhatja el egyedül, vajon ezek a feltételek együttesen fennállnak-e." (51. bek.)

Teljes egészében osztom ezt a megközelítést, de nem tudom elfogadni a Bíróság által a jelen esetre levont következtetéseket. Gyakorlatilag arra az eredményre jutott, hogy ami Nagymarost és Gabcikovót illeti,

„a Magyarország által felhozott veszélyek, nem vitatva azok esetleges súlyát, 1989-ben nem voltak sem eléggé bizonyítottak, sem elég »közvetlenek«; továbbá Magyarország akkoriban más eszközökkel is rendelkezett elhárításukhoz, mint azoknak a munkálatoknak a felfüggesztése és abbahagyása, amelyekre kötelezve volt." (57. bek.)

A valóság egészen más. Magyarország esetében lényeges érdekének súlyos és közvetlen, azaz biztos és elkerülhetetlen veszéllyel szembeni megvédéséről volt szó, és e veszély leküzdéséhez szükséges minden más eszköz radikális módon változtatta volna meg azon kötelezettségek tartalmát, amelyeket Magyarországnak a szerződés értelmében teljesítenie kellett. A nagymarosi munkálatok felfüggesztésével és abbahagyásával Magyarország nem sértette Csehszlovákia lényeges érdekét, viszont éppen a nagymarosi gát megépítése idézett volna elő páratlan, a fővárosa számára katasztrofális szükséghelyzetet. A Magyarország által hivatkozott veszélyt – legalábbis részben – a másik fél is elismerte, tehát Magyarország nem járt el önkényes módon.

A kompromisszumban feltett első kérdés az volt, hogy vajon a Magyar Köztársaságnak jogában állt-e bizonyos munkálatok felfüggesztése, amelyekért az 1977-es szerződés értelmében felelős volt. A szerződések jogáról szóló bécsi egyezmény nem ismeri a szükséghelyzetet. Mindazonáltal a nemzetközi jog – és különösen a felelős-

ség joga – ismeri azt. Szükséghelyzet nem csupán az elméletben létezik, hanem a valóságban is. A jelen esetben még a legszigorúbb és kumulatíván vett kritériumok is azt bizonyítják, hogy a nagymarosi gát építése vonatkozásában Magyarország joggal hivatkozhatott ilyen felelősségét kizáró okra az 1977-es szerződés értelmében fennálló kötelezettségeinek nem teljesítése miatt. Jogában állott tehát a nagymarosi munkálatokat felfüggeszteni, majd abbahagyni. Ami a dunakiliti munkálatok felfüggesztését illeti, a szükséghelyzet fennállása vitatható, de Magyarországnak a víztározó által hordozott ökológiai kockázatokkal kapcsolatos aggodalmait – amelyeket részben Csehszlovákia is elismert – nem lehetett félvállról venni, még kevésbé kategorikusan megcáfolni. Ennek az utóbbi felfüggesztésnek vitathatatlanul ideiglenes jellege volt (a dunakiliti berendezéseket Magyarország a mai napig jó állapotban tartja fenn). Ha az itt felhozott okok nem is mentesítik Magyarországot teljes egészében a felelősség alól, mindenesetre olyan enyhítő körülmények, melyeket a Bíróságnak figyelembe kellett volna vennie.

A Bíróság, jóllehet elutasította azt, hogy Magyarországnak jogában állott 1989-ben felfüggeszteni, majd abbahagyni Nagymarosnál a G/N terv munkálatait – bár indirekt módon –, de elismerte a magyar álláspont megalapozottságát, amikor ítéletének „normatív” részében megállapítja, hogy a nagymarosi gátat nem kell megépíteni: „immár semmi nem indokolja a megépítését, mivel mindkét Fél ténylegesen elvetette a csúcscsúrártásos üzemeltetés hipotézisét” (134. bek.); „a nagymarosi gát megépítése feleslegessé vált” (138. bek.). Hangsúlyozni kell, hogy a gát elleni mai ökológiai megfontolások ugyanazok, mint amelyek már 1989-ben léteztek és ha az a következőket, hogy a gátat 1997-ben nem kell megépíteni, ez valójában azért van, mert már 1989-ben sem kellett azt megtenni.

A két Fél között fennálló vita nagyrészt földrajzi helyzetük folyománya. A folyó alsó és felső szakaszain fekvő országok érdekeinek összhangja a nemzetközi folyami jog kulcsproblémája. Az Egyesült Nemzetek Szervezetének a nemzetközi folyóvizek nem hajózási célú hasznosításának jogáról szóló egyezménytervezet munkálatai során, a felső szakaszok országai azért emeltek panaszt, mert a terv rendelkezései korlátozzák a folyóvíz erőforrásai felhasználásának és fejlesztésének jogát, míg az alsó szakaszok országai azért bírálták az említett rendelkezéseket, mert azok nem védik kielégítően érdekeiket, és még azt is lehetővé teszik, hogy jelentős károkat szenvedjenek. Ami a Duna folyását illeti, Szlovákia felső, Magyarország pedig alsó szakaszának országa. A Bíróságnak jelen ítéletében ki kellett volna alakítani a folyam alsó és felső szakaszai mentén elterülő országok érdekei közötti egyensúlyt – ami persze nem könnyű dolog –, és egyúttal biztosítani azt, hogy a természetes erőforrások hasznosításának harmonikus fejlesztése kellő gondossággal történjen, úgy, hogy a hosszú távon jelentkező károk ne haladják meg a rövid távú előnyöket. Sajnos, ezt a jelen esetben a Bíróság nem tudta megvalósítani.

Számomra fontos volt e kérdés részletes taglálása, mivel az arról szóló álláspont, hogy vajon Magyarországnak jogában állott-e a nagymarosi munkálatokat felfüggeszteni, majd abbahagyni, illetve a dunakilitieket felfüggeszteni, nagymértékben befolyásolja a további feltett kérdésekre adott válaszokat és minden esetre indoklásukat is.

***

Ezek után rátérek a kompromisszumban feltett második kérdésre, nevezetesen arra „vajon jogában állott-e a Cseh és Szlovák Köztársaságnak 1991 novemberében az »ideig-

lenes megoldáshoz» folyamodni és 1992 októberétől ezt a rendszert működésbe helyezni...”

Minthogy Szlovákia állandóan hangsúlyozta, hogy az 1977-es szerződés rendkívül rugalmas és lényegében evolutív jellegű, a szerződő feleknek jogukban állott – tekintettel az új ismeretekre és a szerzett tapasztalatokra – javasolni, hogy azt a természeti környezet védelmének követelményeihez igazítsák, sőt akár módosítsák abból a célból, hogy a szerződés az említett követelményeknek megfeleljen. A nagymarosi gát építésének abbahagyása, melynek fő feladata a gabcikováci erőmű csúcsrajáratásos hasznosításának lehetővé tétele lett volna (olyan hasznosítási módé, amelyre vonatkozóan a felek között semmilyen előzetes megállapodás nem volt), a szerződés tárgyának és céljának megvalósítását nem kérdőjelezte meg.

Vavrousek csehszlovák környezetvédelmi miniszter 1991 szeptemberében a magyar Országgyűlés előtt kijelentette:

„Azt gondolom, hogy csak egy járható út van, a hagyományos út, mely nemcsak nemzetközi szerződések esetén nyer alkalmazást, hanem akkor is, amikor új aktusok kerülnek elfogadásra. Ez egyszerűen egy új szerződés kidolgozásához vezet, és ennek utolsó paragrafusába az 1977-es szerződés elavult részeinek törléséről szóló rendelkezéseket kell foglalni.”

(Szlovákia emlékirata, IV. kötet. 97. melléklet. 249. old.)

Más szavakkal: a régi helyett új szerződés megkötése az elavult rendelkezések módosításával vagy hatályon kívül helyezésével.

Vavrousek úr budapesti látogatása és 1991 novemberre, az „ideiglenes megoldás” megkezdése között mindössze két hónap telt el. Rendkívül rövid idő, ha figye-

lembe vesszük, hogy az 1977-es szerződés előkészítése két évtizedet igényelt.

A nemzetközi folyóvizek hajózáson kívüli hasznosításának jogáról készített jelentés aláhúzta a felek közötti tárgyalások kötelezettségének jelentőségét, idézve a Bíróságnak az északi-tengeri kontinentális talapzat ügyében hozott ítéletét. Ilyen kötelezettség a felek kölcsönös jogainak természetéből fakad. Ez

„csupán különleges alkalmazását jelenti egy elvnek, amely valamennyi nemzetközi kapcsolat alapja, és amit egyébként az Egyesült Nemzetek Alapokmányának 33. cikkelye is elismer...”

(C. I. J. Recueil 1969, 47. old., 86. bek.)

Mindebből a rapporteur azt a következtetést vontale, hogy

„a nemzetközi jognak egyik alapelve azt kívánja, hogy az államok tárgyalások útján rendezzék a nemzetközi édesvízi erőforrásokra vonatkozó kérdéseket... (és azok) kötelesek tárgyalni valamely nemzetközi vízi út vizeinek megosztásáról” (A Nemzetközi Jogi Bizottság Évkönyve, 1980. II. kötet. Második rész. 113–114. old., 33–34. bek.).

A nemzetközi folyóvizek nem hajózási célú hasznosításáról szóló egyezménytervezet cikkei, amelyeket nemrégiben fogadott el az Egyesült Nemzetek Közgyűlése, ugyanezekből az elvekből merítenek.

A Bíróság ítéletében (141. bek.) újra megerősítette azt, amit az északi-tengeri kontinentális talapzat ügyében mondott:

„a felek kötelesek oly módon viselkedni, hogy a tárgyalásnak értelme legyen, ami nem áll fenn abban az esetben,

amikor egyikük ragaszkodik saját álláspontjához anélkül, hogy bármiféle módosítást figyelembe venne" (C. I. J. *Recueil* 1969, 47. old., 85. bek.)

Bajos tudomásul venni azt, hogy a kérdéses két hónap alatt az 1977-es szerződésben részes felek minden lehetőségét kimerítették annak, hogy mindkettőjük számára elfogadható módosításban megegyezzenek. Ennek dacára a csehszlovák kormány elhatározta, hogy egyoldalúan megváltoztatja az egyezményesen megállapított helyzetet és nyíltan megsérti a szerződést. „Ideiglenes” intézkedés leple alatt állandó jellegű és szerződéses felhatalmazás nélküli munkálatokba kezdett, mely cselekménnyel lehetetlenné tette a szerződés tárgyának és céljának elérését. Ahelyett, hogy a megállapodás elérése érdekében tárgyalt volna, a „befejezett tény” politikáját választotta, és egyoldalú intézkedésekhez nyúlt, miközben még folytak a tárgyalások. A felek közötti egyezményes megállapodás lehetőségei akkor még léteztek.

Nincs a felek között egyetértés abban a tekintetben, hogy mikor és hogyan történt a döntés. A csehszlovák miniszterelnök, Adamec úr, 1989. augusztus 31-én felvetette „egyoldalú intézkedések” lehetőségét a gabcikovói gát hasznosításának céljából. 1989. október 31-i jegyzékében Csehszlovákia rámutatott arra, hogy

„Abban az esetben, ha a Magyar Köztársaság nem teljesítené kötelezettségeit... a csehszlovák fél arra kényszerül, hogy átmeneti technikai megoldást helyezzen üzembe... amely a Duna vizének, a gabcikovói erőműhöz szükséges és az eredeti szerződésben megállapított eltereléséből állna...”

Egil Lejon könyve, amelynek példányait a helyszíni szemle szlovák szakasza során bocsátották a Bíróság tagjainak rendelkezésére, az alábbiakat közli:

„1991. január 17. A jelentés alapján, a Szlovák Kormány úgy dönt, hogy megkezdí az átmeneti megoldás, azaz a »C variáns« előkészületeit, függetlenül a magyar együttműködéstől, de nem zárva ki azt a lehetőséget, hogy a jövőben visszatérjenek a szerződés feltételeihez.” (Egil Lejon, *Gabcikovo–Nagyymaros, régi és új vétkek*, H&H, Bratislava, 1994. [angol kiadás, 1996]. 86. old.)

A pozsonyi újságok egyébként arról tájékoztatták olvasóikat, hogy a munkálatok ténylegesen 1991. április 2-án megkezdődtek.

Ezek a különböző dátumok abban az esetben relevánsak, ha azt kell eldönteni, hogy a két fél jóhiszeműen tárgyalta-e. Márpedig a Bíróság nem hivatott arra, hogy nyilatkozzon a feleknek a tárgyalások kudarcát illető felelősségeről. Ezért nem szükséges megvizsgálni az „ideiglenes megoldás” – azaz a C variáns – megkezdésére vonatkozó lehetséges különböző időpontokat, hanem a kompromisszumban feltüntetett dátumokból indulunk ki.

A C variáns több tekintetben különbözik az 1977-es szerződésbe foglalt eredeti tervtől. Első fázisa kilenc, a második három, az 1977-es szerződéstől eltérő elemet tartalmaz. A dunakiliti gát és létesítményei helyett egy másik gát más kiegészítő létesítményekkel került felépítésre 10 kilométerrel feljebb, csehszlovák területen, lehetővé téve a Duna vizének a Gabcikovóhoz vezető üzemvízcsatornába való terelését. A cunovói víztározó 30 százalékkal kisebb kiterjedésű, mint amelyet az eredeti dunakiliti terv keretében előirányoztak, ami bizonyosan csökkenteni azon károk veszélyét, amelyeket a gátjai által visszatartott szennyeződés okozhat a felszín alatti vizekben. Mindazonáltal a C variáns lehetővé tette, hogy a Dunát az eredeti tervben előirányozott 30 helyett 40 kilométeres szakaszon tereljék el régi medréből, ami jelentős hatást gyakorol a szigetközi régió környezetére.

Valójában nem az új létesítmények sora az, ami a C variánst szembeállítja az eredeti tervvel, és ellentétessé teszi az 1977-es szerződéssel valamint az általános nemzetközi joggal, hanem az a tény, hogy felépítését Csehszlovákia egyoldalúan, Magyarország, mint közvetlenül érdekelt fél, beleegyezése nélkül vitte végbe. A C variáns Magyarország ismételt tiltakozása ellenére épült fel és annak dacára, hogy üzemeltetése közvetlen és jelentős következményeket okozott az ország területén.

Szlovákia arra hivatkozik, hogy Magyarország beleegyezett a Duna elterelésének eredeti tervébe, tehát nem volt joga tiltakozni a C variáns által végrehajtott elterelés ellen. Igaz, hogy az 1977-es szerződés és az ahhoz kapcsolódó közös egyezményes terv szerint a feleknek meg kellett építeniük a dunakiliti víztározót, és a Duna vizét a Gabčíkovo-hoz majd onnan Szaphoz vezető üzemvízcsatornába kellett vezetniük. Mindazonáltal, az eredeti terv e része nem fosztotta meg Magyarországot határvizeinek ellenőrzésétől, és területe egy részének ökológiáját nem tette ki szomszédja ellenőrizhetetlen tevékenysége hatásának. Az eredeti terv keretében Magyarországnak módjában állott saját érdekeinek közvetlen védelme, de a C variáns megfosztotta ettől a lehetőségtől. Magyarország immár nem rendelkezett azokkal az eszközökkel, amelyeket az 1977-es szerződés 14. cikkelyének 1. bekezdése biztosított számára, vagyis, hogy az előírt mennyiséget meghaladó mértékben vegye igénybe a Duna vizét, hogy a Szigetköz környezetével kapcsolatos alapvető érdekeit megvédje. Egyedül Szlovákiának van arra lehetősége, hogy a Duna vizének saját tetszése szerinti mennyiségét igénybe vegye. Az eredeti terv, valamennyi hátrányával és hibájával együtt, közös vállalkozás volt, a két fél közös ellenőrzése mellett. A C variánsban nem volt és nincs is többé semmi közös a két fél számára a kizárólagos csehszlovák – majd szlovák – ellenőrzésből kö-

vetkezően, mely magyar részről soha nem kapott semmilyen jóváhagyást.

A jól ismert *sic utere tuo ut alienum non laedas* tétel szerint, senki nem használhatja saját javait oly módon, hogy azzal másnak jelentős károkat okozzon. Mi több, az adott esetben, Csehszlovákia nem a sajátját használta – és használja ma Szlovákia – jogellenes módon, hanem olyasmit sajátított ki – és ez a vita döntő eleme –, amely egyáltalán nem az övé: a Duna majdnem teljes vízmennyiségét. Az 1976-os, határvizekről szóló egyezmény 3. cikkelye szerint a jelen ügyben részes felek „mindegyike a határfolyó természetes, technikai beavatkozással nem növelt vízhozamának felére jogosult – kivéve, ha a felek másképp állapodnak meg”. A felek nem állapodtak meg másképpen, mivel a C variáns tárgyában nincs közöttük semmilyen megállapodás. A C variáns tehát súlyosan sérti az 1977-es szerződést – éppúgy, mint a határfolyókról szóló 1976-os egyezményt.

A Bíróság ítéletében elutasította a „megközelítő alkalmazás” tanát, amelyre Szlovákia alapította érvelését a C variáns igazolása céljából. Ezen a ponton osztom a Bíróság következtetését és érvelését: „Annak ellenére, hogy van bizonyos külső fizikai hasonlóság az eredeti tervvel, a C variáns jogi jellegét tekintve élesen különbözik attól.” (77. bek.)

Épp ezért nem térek ki bővebben erre. Egyetértek továbbá azzal, amit a Bíróság ítéletében a C variánsra, mint ellenintézkedésre mondott:

„fontos feltétel az, hogy – figyelemmel a kérdéses jogokra – az ellenintézkedés hatásainak az elszenvedett károkkal arányosnak kell lenniük.

A Bíróság úgy ítéli meg, Csehszlovákia azzal, hogy egy megosztott erőforrás ellenőrzését egyoldalúan magához ragadta, és így Magyarországot megfosztotta a Duna természetes erőforrásaiból való méltányos és ésszerű részese-

dés jogától – azokkal a folyamatos hatásokkal, amelyeket e vizek elterelése okozott a Szigetköz folyammenti régiójának ökológiájában –, nem tartotta tiszteletben a nemzetközi jog által megkívánt arányosságot... a Duna elterelése Csehszlovákia által, az arányosság hiánya miatt nem volt megengedett ellenintézkedés.” (85., 87. bek.)

Ez a megállapodás néhány kiegészítő következtetést tesz szükségessé. Nem egyszerűen a vitában részes két fél „kölsönös jogsértéséről” van szó. A Bíróság nem vállalta azt a feladatot, hogy a „jogsértések” között különbséget tegyen, nevezetesen akkor, amikor kimondta, „Magyarország, éppúgy mint Csehszlovákia, elmulasztotta az 1977-es szerződésből folyó kötelezettségeinek teljesítését.” Szólt a „kölsönösen jogellenes magatartások” és a „kölsönös mulasztások” létéről (114. bek.), valamint annak következményeiről, hogy „évek óta egyik fél sem hajtotta teljesen végre a szerződést” (133. bek.). Értékelnie kellett volna a két félnek betudható jogellenes magatartás viszonylagos súlyát, hogy a szükséges következtetéseket levonhassa.

Magyarország a nagymarosi gát építésének abbahagyásával kizárta a gabcikováci erőmű csúcsrajáratásos üzemeltetését, olyan üzemeltetési módot, amelyről semmilyen előzetes megállapodás nem volt a felek között, a dunakiliti munkálatok felfüggesztésével pedig késleltette a gabcikováci erőmű üzembe helyezését. Ezzel a ténnyel partnerének anyagi károkat okozott, míg Csehszlovákia – majd Szlovákia – azzal, hogy saját területén épített gátat a Duna vizének egyoldalú elterelése végett, a szerződések jogáról szóló bécsi egyezmény 60. cikkelyének 3. bekezdése értelmében a szerződés tárgyának és céljának megvalósítása szempontjából lényeges rendelkezéseket sértett meg.

A C variáns felépítése az 1977-es szerződés több lényeges rendelkezését sértette: nem csak azokat, amelyek a 15.,

19. és 20. cikkelyben található, hanem mindenekelőtt azokat, amelyek a szerződés alapján felépített létesítmények közös használatára és közös ellenőrzésére vonatkoznak. Szlovákia képviselője a tárgyalások során kifejezetten elismerte: „A közös üzemeltetés volt a lényege az 1977-es szerződés által előirányzott közös tervnek.” (CR 97/7, 16. old. Tomka). Tehát a C variáns az 1977-es szerződésnek a tárgyat és célját sértette és ez a súlyos jogsértés egyenlő a szerződésnek Csehszlovákia által való elvetésével.

A Bíróság a *Dél-Afrikának a Biztonsági Tanács 276 (1970) sz. határozatával ellentétesen fenntartott namíbiai (dél-nyugat-afrikai) jelenlétének jogi következményei* tekintetében adott tanácsadó véleményében a Közgyűlés 2145 (XXI)-es határozatára utalva, kijelentette:

„A kérdéses határozatban annak a jognak a létezését kell látni, hogy bizonyos kapcsolatot fel lehet mondani olyan szándékos és folyamatos kötelességzegést követően, amely a kapcsolat tárgyát és célját megsemmisíti.” (C. I. J. *Recueil* 1971, 47. old., 95. bek.)

Az 1977-es szerződés tárgya és célja (a KGST tagállamainak „szocialista integrációja”, melyet a preambulum tartalmaz, elavulttá vált) a Duna forrásainak közös hasznosításában állt. E vizek Szlovákia általi egyoldalú elterelése és kizárólagos használata kétségtelenül a szerződés tárgyának és céljának megvalósítására vonatkozó alapvető rendelkezést sértette, miközben Magyarország magatartása egyszerűen csak késleltette az erőmű működésbe helyezését, de azt nem zárta ki. Magyarország nem semmisítette meg a szerződéses viszony „tárgyát és célját”.

Nem értek egyet a Bíróság ítéletével, amikor arra a következtetésre jut, hogy Csehszlovákiának jogában állott 1991 novemberében a C variánshoz folyamodni (88. bek.), mondván:

„1991 novembere és 1992 októbere között Csehszlovákia arra kényszerült, hogy saját területén végrehajtsa azokat a munkálatokat, amelyek szükségesek voltak a C variáns működésbe helyezéséhez, de amelyeket abba lehetett hagyni, ha közben megállapodás jön létre a felek között, ennél fogva nem határozta meg eleve a meghozandó végső döntést.” (79. bek.)

Ezzel a magyarázattal az alábbi okok miatt nem tudok egyetérteni:

Az a tény, hogy a C variáns munkálatait kizárólag Csehszlovákia területén hajtották végre, nem zárja ki azok jogellenességét. Egy állam saját területét felhasználva is minden további nélkül megszegheti nemzetközi kötelezettségeit, és az ezt bizonyító példák nem hiányoznak. Az a tény, hogy a munkálatokat „abbahagyták volna”, ugyancsak nem meggyőző érv. A C variáns munkálatait mindenestre nem állították le, ahogy azt Magyarország kérte, még korlátozott időre sem.

A C variáns építését nem lehet a Duna eltereléséhez szükséges „előkészítő munkálatok”-nak tekinteni. Egyedül a C variáns koncepciója és tervei minősíthetők ilyenek, de nem maga az ahhoz való folyamodás, vagyis az elterelésre szánt művek – töltések és gátak – megépítése. Az ítélet (79. bekezdésben) az államok felelősségéről szóló cikkelyek tervezetére vonatkozó NJB kommentárra hivatkozik. Az említett kommentár az alábbiakat mondja:

„Ami azt a pillanatot illeti, amikor a sértett állam vagy államok az abbahagyás iránt kérelmet nyújthatnak be, nyilvánvaló, hogy a jog értelmében meg kell várniuk, hogy a jogellenes magatartás megkezdődjön, vagyis azt, hogy a jogtalannak tartott magatartás következtében egy küszöböt, méghozzá a törvénytelenég küszöbét átlépjük.” (A Nem-

zetközi Jogi Bizottság Évkönyve, 1993, II. kötet, második rész, 59. old., 14. bek.; kiemelés tőlem.)

Miután a C variáns, mint olyan, az 1977-es szerződés megsértését képezte, Csehszlovákia jogtalan magatartása akkor kezdődött, amikor a Duna vizének egyoldalú eltereléséhez szükséges elemek megépítéséhez folyamodott. Mindenképpen önkényes és következetlen elválasztani Csehszlovákia szóban forgó – véleményem szerint jogszerűtlen – magatartását annak – a Bíróság szerint is jogszerűtlen – végeredményétől.

Mindezek után az a következtetésem, hogy Csehszlovákia jogellenes módon járt el, amikor 1991 novemberében az ideiglenes megoldáshoz folyamodott. Más szavakkal, nem volt joga ahhoz folyamodni, éppúgy, mint ahogyan annak 1992 októbertől kezdődő üzembe helyezése sem állott jogában.

***

Kötelességemnek érzem, hogy ellenvéleményt fejtsek ki a Bíróságnak a harmadik feltett kérdésre adott válaszát illetően, vagyis hogy „melyek a jogi hatásai annak az értesítésnek, amelyben a Magyar Köztársaság 1992. május 19-én közölte a szerződés felmondását?” Más szóval, az 1977-es szerződés hatályban maradt-e vagy sem?

1992. május 19-én Magyarország kormánya közölte a csehszlovák kormánnyal, hogy ugyanazon év május 25-től kezdődően megszüntnek tekinti az 1977-es szerződést. A diplomáciai levélváltások bizonyítják, hogy a C variáns munkálatai akár korlátozott időre szóló felfüggesztésének Csehszlovákia által történt kategorikus elutasítása határozta meg azt az időpontot, amikor a magyar kormány a szerződés felmondásáról döntött. A döntést igazoló fő indoka az volt, hogy válaszoljon a szerződésnek Csehszlo-

vákia által a C variáns megépítésével történt elvetésére. A szerződések jogáról szóló bécsi egyezmény 60. cikkelye a szerződő fél számára lehetővé teszi ezt az eljárást, ahogy az majd később bemutatásra kerül.

A magyar kormány döntését a következő megfontolásokra alapította: a) szükséghelyzet; b) a végrehajtás lehetetlenülése; c) a körülmények alapvető megváltozása; d) a másik fél lényeges szerződésszegése; végül e) a környezetvédelem kötelezővé válása a nemzetközi jogban.

Mindenekelőtt megjegyzem, hogy a valóságban ritkán léteznek „tisztá” vagy egyértelmű ügyek abban az értelemben, hogy csak egyetlen jogszabály vagy megoldás vonatkoztatható rájuk. A felek jogi helyzete rendszerint több nemzetközi jogi norma alkalmazási területét érinti egyszerre.

Nem fogok a Magyarország által előterjesztett összes megfontolásra kitérni. Az 1977-es szerződés felmondásának igazolására felhozott alapvető érv egyértelműen az, miszerint a C variáns megépítése, a Bíróság előtt felhozott okok miatt, a szerződés megsértését jelentette. Magyarország a súlyos szerződésszegést jelentő C variánst úgy minősítette, hogy Csehszlovákia „elvetette” a szerződést, ami a körülményeket alapvetően megváltoztatta. (CR 97/13, 42. bek. [Crawford]). A fenti fogalmak az 1992 májusában kialakult helyzet különböző oldalról történő megközelítését fejezi ki. Magyarország hozzátette, hogy ez a helyzet a végrehajtás lehetetlenüléseként értékelhető és magától értetődik, hogy a nemzetközi környezetvédelmi jog fejlődését ebben az összefüggésben figyelembe kell venni.

A különböző megközelítési módok közül azt fogom választani, amely számomra a legmegfelelőbbnek tűnik, és amelynek eredménye leginkább tükrözi a helyzetet jellemző jogi elemeket. Ez feleslegessé teszi a többi indok vizsgálatát, amelyek véleményem szerint csupán eltérő és kevésbé pontos módon „újrarendezik” ezeket az elemeket.

A szerződések jogáról szóló bécsi egyezmény 60. cikkének I. bekezdése szerint:

„Kétoldalú szerződésnek az egyik részes fél által történt lényeges megszegése feljogosítja a másik részes felet arra, hogy a szerződésszegésre, mint a szerződés teljes vagy részleges megszűnésének vagy alkalmazása teljes vagy részbeni felfüggesztésének indokára hivatkozzon.”

A 60. cikkely 3. bekezdése az alábbiakat mondja ki:

„E cikk alkalmazása körében a szerződés lényeges megszegése:

- a) a szerződésnek az egyezmény által meg nem engedett egyoldalú elvetése;
- b) a szerződés tárgyának és céljának megvalósításához nélkülözhetetlen rendelkezése megsértése.”

A C variáns az 1977-es szerződés rendelkezéseinek, valamint más nemzetközi jogi szabályoknak a megsértése volt, mivel Magyarországot megfosztotta a Duna neki járó vízmennyiségétől. Miután a szerződés által előírt terv lényege maga a közös üzemeltetés volt, az egyoldalú elterelés kizárta a szerződés tárgyának és céljának megvalósítását. Az ökológiai hatásokon túl, amelyeket előreláthatóan a Duna egyoldalú elterelése Magyarországnak okoz, az egyoldalú elterelés pusztá ténye önmagában olyan súlyú volt, hogy az megalapozta a szerződés felmondását. A felmondás alapvető és döntő érve a C variáns megépítésében és annak jogellenességében keresendő, amelyet a bécsi egyezmény 60. cikkelye 3. bekezdésének b) pontja szerint a szerződés lényeges megszegéseként kell minősíteni. A kérdés elsősorban a szerződések jogának keretei közé helyezendő. Az összes többi előterjesztett indok csupán másodlagos jellegű.

Ha a C variáns valóban a szerződés súlyos és alapvető megsértése volt – ahogyan azt maga a Bíróság is megállapította –, akkor Magyarországnak jogában állott a szerződés felmondása.

Idő előtti volt-e Magyarország döntése?

Igaz, hogy a Duna vizének elterelése 1992 májusában még nem fejeződött be, de az 1977-es szerződés megszegése már elkezdődött – ahogyan azt az előzőekben kimutattam –, amikor Csehszlovákia az előző év novemberében a C variáns megépítéséhez fogott. Bajosan lehet elfogadni azt, hogy Magyarországnak passzívan várakoznia kellett volna az említett C variáns befejezéséig. Csehszlovákia több alkalommal kijelentette, hogy elszánta magát az „ideiglenes” megoldás üzembe helyezésére. A kétoldalú tárgyalások zsákutcába jutottak; a C variáns munkálatai jól haladtak, és Csehszlovákia nem rejtegette azt a szándékát, hogy az előre meghatározott időpontban Cunovónál egyoldalúan eltereli a Duna vizét, elutasítva a munkálatoknak, akár csak szigorúan korlátozott időre való felfüggesztését, melyeknek célja többé nem volt titok.

Csehszlovákia a C variáns üzembe helyezése során folyamatosan azt hangoztatta, hogy az az 1977-es szerződés céljainak elérését szolgálja és, hogy az 1977-es szerződés „megközelítő alkalmazásának”, minősül. Hogy megállítsa az építkezési munkálatokat, Magyarország a C variánst meg akarta fosztani a másik fél által hangoztatott igazolásától, és ezért kinyilvánította a szerződés megszüntetését. A C variáns munkálatai kizárólag Csehszlovákia területén folytak és fejeződtek be. Az 1977-es szerződés felmondása volt Magyarország egyetlen eszköze, amelynek segítségével megakadályozhatta Csehszlovákiát abban, hogy a Duna vizét olyan helyen terelje el, ahol a folyó mindkét partja ehhez az országhoz tartozik. 1992. május 19-én közölte Csehszlovákiával azt az elhatározá-

sát, hogy ugyanazon év május 25-ével felmondja a szerződést. A köztes idő valóban nagyon rövid volt, de a szerződések jogáról szóló bécsi egyezmény 65. cikkelyének 2. bekezdése, amely egy három hónapos határidőt ír elő, a következő – kiemelendő – kivételt tartalmazza: „különösen sürgős eseteket kivéve”. Ilyen esetben a három hónapos határidő rövidebb is lehet. 1992 májusában, a C variáns felépítésének látható előrehaladásával szemben Magyarország nyilvánvalóan egy ilyen „különösen sürgős” helyzetben találta magát.

Ez az eszköz, vagyis az 1977-es szerződés felmondása, hatástalannak bizonyult: Csehszlovákia meghozta döntését, és az visszafordíthatatlan maradt. A munkálatokat folyamatosan végezték, és azokat egy pillanatig sem függesztették fel; folytatták azt követően is, hogy Magyarország közölte partnerével, elhatározta a szerződés felmondását. A Duna egyoldalú elterelése végül 1992. október 26-án fejeződött be, és ezzel az 1977-es szerződés megszegése teljessé vált. Még akkor is, ha idő előttinek tekintik Magyarország május 19-i jegyzékét – ahogyan azt a Bíróság tette –, legkésőbb akkor, amikor a Duna vizének elterelése befejeződött, hatályossá vált.

Elvesztette-e Magyarország nemzetközi kötelezettségeinek állítólagos megsértése miatt azt a jogát, hogy az 1977-es szerződést felmondja?

Ellenvéleményem első részében már bemutattam, hogy Magyarország a nagymarosi munkálatok felfüggesztésénél majd abbahagyásánál szükséghelyzetben járt el, amelynek valamennyi feltétele – melyeket felesleges itt megismételni – fennállott. A szükséghelyzet mentesítette Magyarországot az abból adódó felelősség alól, hogy nem tartotta tiszteletben az 1977-es szerződés egyes rendelkezéseit. Ami a dunakiliti munkálatok felfüggesztését illeti, itt is megvoltak – részben – a szükséghelyzet feltételei, de igaz, hogy Csehszlovákiának lényeges érdeke fűződött

a munkálatok folytatásához. Magyarország a maga részéről befejezte a Gabčíkovo alatti gátak építését, amelyért a szerződés értelmében felelős volt, és felajánlotta Csehszlovákiának, hogy kártalanítja azokért a veszteségekért, amelyeket ez utóbbi elszenvedett. Léteznek tehát Magyarország javára szóló és a felelősség alól mentesítő illetve azt enyhítő körülmények, mivel a neki felróható magatartás nem volt olyan súlyos, mint a C variánsnak Csehszlovákia által való megépítése. A szerződés nem élte túl azt az együttes hatást, amit a Duna elterelése által történt súlyos megszegése és a Magyarország által való felmondása okozott. A szerződésekben való államutódlás kérdése ezért nem merülhet fel.

Ami a „vele összefüggő okmányok” kifejezést illeti, ki kell emelni, hogy a szerződés megszűnésével nincs többé olyan alapszöveg, amelyhez ezek az okmányok kapcsolódhatnak. Következésképp ez a kifejezés jogi tartalmát teljesen elvesztette. Ez persze nem jelenti azt, hogy minden okmány, amelynek rendelkezései bizonyos kapcsolatban lehettek az 1977-es szerződéssel, hatálytalanná vált volna. Ezek sorsát külön-külön kell meghatározni, tekintetbe véve a vonatkozó nemzetközi jogi szabályokat.

***

A Bíróság ezek ellenére ítéletében megállapította, hogy az 1977. szeptember 16-i szerződés hatályban maradt, és hogy a Szlovák Köztársaság, mint a Cseh és Szlovák Köztársaság utódállama, 1993. január 1-jével szerződő félle vált. Ami az ítélet jogi következményeit illeti, ideértve a felek azon jogait és kötelezettségeit, melyeknek meghatározására a Bíróságot a kompromisszum 2. cikkelyének 2. bekezdése alapján kérték fel, a Bíróság az ítélet rendelkező része 2. bekezdésének B) pontjában kimondja, hogy „Magyarországnak és Szlovákiának... minden szükséges in-

tézkedést meg kell tennie az 1977. szeptember 16-i szerződés céljai megvalósításának biztosítása érdekében, azon módzatok szerint, amelyekben meg fognak egyezni.” A rendelkező rész 2. bekezdésének C) pontja erre vonatkozóan a „szerződésnek megfelelően” terminust és az E pont a „szerződés vonatkozó rendelkezéseinek megfelelően” kifejezéseket használja.

A Bíróság, amikor az 1977-es szerződés hatályban tartása mellett döntött, megnehezítette a saját feladatát és nem könnyítette meg a felekét sem, akiknek megállapodásra kell jutniuk az őket szembeállító kérdések megoldásában. Az indoklás szerint:

„a Bíróság a szerződéses viszonyokat és a *pacta sunt servanda* elvének integritását zavaró hatású precedenst állítana fel, ha megállapítaná, hogy az államok között érvényes szerződést kölcsönös mulasztásokra hivatkozva egyoldalúan meg lehetne szüntetni...” (114. bek.)

Meg kell jegyezni, hogy a „kölcsönös mulasztások” kifejezés nem megfelelően tükrözi a szerződés megszüntetésének okát vagy okait. Mégis, alapjában véve az ítéletnek nem ezt a részét ellenzem, hanem inkább azokat az eltéréseket – hogy ne mondjam: ellentmondásokat –, amelyek „deklaratív” és „normatív” részei között fennállnak. A Bíróság a szerződés hatályban tartása dacára el akarta kerülni, hogy szembesítsék a *summum jus summa injuria* elvével, és elismerte, hogy az 1977-es szerződés eredeti formájában nem alkalmazható. *In extenso* idézem az ítélet vonatkozó részeit:

„A Bíróság nem hagyhatja figyelmen kívül azt, hogy a szerződést évek óta egyik fél sem teljesítette maradéktalanul, és hogy valójában azok a cselekmények amelyeket elkövettek vagy elmulasztottak megtenni, hozzájárultak

a jelenleg fennálló tényleges helyzet kialakulásához. A Bíróság, azokról a kötelezettségekről szólva, amelyeknek a felek jövődő magatartása meg kell, hogy feleljen, nem mellőzheti a tényleges helyzetnek valamint az ebből származó gyakorlati lehetőségeknek és lehetetlenségeknek a figyelembevételét.

Ezért lényeges, hogy az a tényleges helyzet, amely 1989 óta kifejlődött, a megőrzött szerződéses kapcsolatok keretei közé kerüljön annak érdekében, hogy annak tárgya és célja, amennyire csak lehetséges, megvalósuljon. Csak ilyen feltétellel lehetséges a két fél szerződéses kötelezettségeinek elmulasztásából adódó rendellenes helyzet orvoslása.

Ami 1989-ben vagy 1992-ben a jog helyes alkalmazása lehetett volna, ha az ügy akkor kerül a Bíróság elé, 1997-ben már téves megítélés lenne. A Bíróság nem hagyhatja figyelmen kívül azt aényt, hogy a gabcikovói erőmű már közel öt éve működik, hogy az erőművet tápláló üzemvízcsatorna jóval kisebb tározóból nyeri vizét, amelyet nem Dunakilitinél, hanem Cunovónál építettek meg, és hogy az erőmű folyamatos eljárással üzemel, nem pedig a csúcsrajáratással, mint ahogyan eredetileg tervezték. A Bíróság továbbá azt aényt sem hagyhatja figyelmen kívül, hogy nemcsak hogy nem építették meg Nagymarost, de felépítésének többé nincs is értelme, mert ténylegesen mindkét Fél lemondott a csúcsrajáratással való üzemeltetéséről."

A Bíróság indoklása ebben az összefüggésben mindenekelőtt az időtényező szerepén alapul – azon a nyolc éven, ami 1989 és 1997 között telt el: „Ami 1989-ben vagy 1992-ben a jog helyes alkalmazása lehetett volna, ha az ügy akkor kerül a Bíróság elé, az 1997-ben már téves megítélés lenne.” (Ezzel kapcsolatban nem szabad elfelejteni, hogy Magyarország már 1989 novemberében javasol-

ta, hogy azokat a vitás kérdéseket, amelyeket a felek egymás között nem tudnak megoldani, választott bíróság, vagy a Nemzetközi Bírósághoz való folyamodás útján rendezzék.) Véleményem szerint azonban ez a megközelítés azzal, hogy az időtényező hatását a vita keletkezését követő periódusra szűkíti, a Bíróság számára nem teszi lehetővé, hogy a komplex ügy háttérében meghúzódó valamennyi releváns tényezőt figyelembe vegye.

Az idő nem csupán 1989 és 1997, hanem 1977 és 1989 között is telt. Az 1977-es – kétoldalú – szerződés adott politikai helyzetben került megkötésre – a Kölcsonös Gazdasági Segítség Tanácsa tagállamainak szocialista integrációját elősegítendő –, amely 1989-ben radikális módon átalakult. Az 1997-ben fennálló gazdasági helyzet – amelyet az úgynevezett tervgazdálkodási rendszer jellemzett – nem kevésbé radikális módon bukott meg, amikor a piacgazdaság térnyerése minden, a G/N terv költségeire és rentabilitására vonatkozó előirányzatot túlhaladt. Ugyanakkor a szerződés aláírása óta az ökológiai tapasztalatok és ismeretek gyorsan fejlődtek. Mindkét fél elismerte, hogy a szerződés túlhaladottá vált: Magyarország akkor, amikor 1989 novemberében javasolta annak módosítását; Csehszlovákia pedig akkor, amikor 1991 szeptemberében elismerte, hogy a szerződés elavult részeit törölni kell (Szlovákia emlékirata, IV. kötet, 97. melléklet, 249. old.) A C variánshoz, vagyis az úgynevezett „ideiglenes megoldáshoz” való hirtelen folyamodás megakadályozta a feleket abban, hogy a szerződés által felvetett problémákra mindkettejük által kölcsönösen elfogadható megoldást találjanak. A szerződés módosítása mellett szóló és új megállapodás létrehozását sürgető tényezők, amelyeket nem szükséges itt megismételni, már 1989-ben fennálltak és nem a felek jogellenes magatartásának következményeiként az ezt követő időszak termékei.

A Bíróság ítélete „régí”, „elavult jellegű” szerződés kezei közé helyezi vissza a feleket, bölcs, ésszerű és egyben elengedhetetlen változásokat írva elő: végleg kizárni a gabcikovói erőmű csúcsrajáratásos üzemeltetését; nem megépíteni a nagymarosi gátat, mivel „felépítésének nincs többé értelme”; és ami a környezet védelmét illeti, figyelembe kell venni az „új normákat”, és megfelelő módon értékelni kell az „új jövetelményeket”, „nem csak akkor, amikor az államok új tevékenységbe kezdenek, hanem akkor is, amikor olyan cselekményeket foganatosítanak, amelyekre a múltban vállaltak kötelezettségeket.” (140. bek.)

Ezek a normák hatékonyabbak lennének és a vitázó felek könnyebben tudnák azokat alkalmazni az 1977-es szerződés nélkül. A Bíróságnak ítélete normatív részében nem csak egy elavult, használhatatlan – és véleményem szerint hatályát veszített – szerződésre lehetett és kellett volna támaszkodnia, hanem az általános nemzetközi jog senki által nem vitatott szabályaira és más, a felek között hatályban lévő szerződésre és egyezményre, hogy a régi „G/N” tervtől örökölt problémáikat megoldhassák.

Vitathatatlan, hogy az 1977-es szerződés megszüntetése nem hagyta volna jogi vákuumban a vitázó feleket. A közöttük lévő „kapcsolatok” – ahogy a Bíróság megállapította – „alá vannak vetve más releváns egyezményeknek is, amelyeknek mindkét fél részese, az általános nemzetközi jog normáinak, és jelen esetben az államok felelősségéről szóló normáknak”. (132. bek.) A Szlovákia és Magyarország által kötött kompromisszum preambuluma kimondja, hogy a Szlovák Köztársaság „a Gabcikovo–Nagymaros tervhez kapcsolódó jogok és kötelezettségek tekintetében” a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság „egyedüli utódállama”. Azok a jogok és kötelezettségek, amelyek az 1977-es szerződés végrehajtása során, annak megszűnése előtt keletkeztek, a szerződés megszűnésével nem válnak semmissé. A szerződések

jogáról szóló bécsi egyezmény 70. cikkelyének 1. bekezdése szerint ugyanis:

„Amennyiben a szerződés másként nem rendelkezik, vagy a felek másként nem állapodnak meg, az a tény, hogy a szerződés saját rendelkezései szerint vagy a jelen egyezményvel összhangban megszűnt:

- a) feloldja a részes feleket a szerződés további teljesítésének kötelezettsége alól;
- b) nem érinti a részes feleknek egyetlen jogát, egyetlen kötelezettségét vagy egyetlen jogi helyzetét sem, amely a szerződés végrehajtása során annak megszűnése előtt keletkezett.” (Kiemelés tőlem.)

Az 1977-es szerződés alkalmazása során jóhiszeműen megépített létesítményeket – mint Gabcikovo és Dunakiliti – egyáltalán nem érinti a szerződés végső sorsa. Szlovákia tehát a gabcikovói erőművet olyan módon tarthatja fenn és működtetheti, amely szomszédjának nem okoz jelentős károkat, tehát úgy, hogy azt folyamatos módon üzemelteti. Ami a cunovói gát megépítésének és a Duna vize eltérélésének fent említett problémáit illeti, a felek között érvényben lévő egyéb szerződések, nevezetesen a határ folyókról szóló 1976-os szerződés, és a felek között hatályban lévő egyéb nemzetközi jogi alapelvek és szabályok alapján kell azokat megoldani, a felek kötelezettségévé téve e követelmények tiszteletben tartását. Mindkét fél köteles minden olyan cselekedettől vagy magatartástól tartózkodni, melyeknek a környezetre káros következményei lennének és másnak jelentős károkat okoznának.

Ebben a tekintetben a legfontosabb pont a Duna vízének méltányos és ésszerű megosztása. A Bíróság ítélete idézi a nemzetközi folyóvizek nem hajózási célú hasznosításának jogáról szóló egyezmény 5. cikkelyének 2. bekezdését, melynek értelmében:

„A nemzetközi folyókkal rendelkező államok a nemzetközi folyók használatában, rendben tartásában és védelmében méltányos és ésszerű módon vesznek részt. Ez a részvétel magában foglalja mind a folyóvíz használatának jogát, mind a folyóvíz védelmében és rendben tartásában való együttműködés kötelezettségét, ahogyan azt a jelen cikkek elöírják.” (147. bek.)

Ez az alapelv, amely joggal tekinthető a hatályos nemzetközi jog általános szabálya kifejezésének, irányadó a jelen jogvita rendezésére. A C variáns jogellenessége – egy megosztott természeti erőforrás – a Duna majdnem teljes vízmennyiségének Csehszlovákia, vagy Szlovákia által történt kisajátításában állott. Ezt az egyoldalú használatot a lehető leggyorsabban és véglegesen meg kell szüntetni. Ez a cél elérhető oly módon, hogy „Magyarországot egyenlő jogú félként bevonják az üzemeltetésbe, irányításba és a hasznába” azoknak a létesítményeknek, amelyeket eddig az 1977-es szerződés alkalmazása során vagy azon kívül, illetve annak ellenére építettek a Duna természetes erőforrásainak hasznosítása érdekében a kérdéses szakaszon. Ez orvosolhatná azt a nemzetközi jogsértést, amelyet a C variáns megépítése jelentett, és a tényleges helyzetet jogi renddé alakítaná át. A Bíróság ebben az irányban és ilyen szellemben nyilatkozott ítéletének 146. bekezdésében. Osztom az ebben a bekezdésben foglalt üzenet lényegét, ugyanakkor kötelezettségemnek érzem, hogy azt másként szövegezzem meg, hogy számításba lehessen venni azokat az indokokat, amelyeket a fentiekben igyekeztem pontosítani.

Végül megismétlem azt a következtetésemet, mely szerint az 1977-es szerződés jogszerűen szűnt meg és nincs többé hatályban. A Bíróság ítéletének „normatív” része véleményem szerint sokkal következetesebb és meggyőzőbb lett volna, ha azt a Bíróság nem az 1977-es szer-

ződésre, hanem az általános nemzetközi jog szabályaira és a feleket kötelező más szerződésekre és egyezményekre alapította volna.

Ezen megfontolások alapján éreztem kötelességemnek, hogy a rendelkező rész 1. bekezdésének A), B) és D) pontja ellen szavazzak.

Ami a rendelkező rész 2. bekezdésének pontjait illeti, magától értetődő, hogy mivel az 1. bekezdés D) pontja ellen szavaztam, a 2. bekezdés A) pontját is el kellett utasítanom. Szilárdan meg vagyok győződve arról, hogy Magyarországnak és Szlovákiának a hatályos nemzetközi jog alapján jóhiszeműen kell tárgyalnia a Duna megosztott természeti erőforrásaira vonatkozó jogok és kötelezettségek érvényre juttatása érdekében. Ezeket a megosztott erőforrásokat együttesen, és egy közös megegyezésben foglalt módok szerint kell hasznosítani. Az a tény azonban, hogy a 2. bekezdés B) pontja kifejezetten hivatkozik az 1977. szeptember 16-i szerződés céljaira, hogy a C) pont ugyanezen szerződésnek megfelelő közös üzemeltetésű rendszerről, az E) pont pedig a fent említett szerződés releváns rendelkezéseiről szól – holott az véleményem szerint és az előbbieken felsorolt érvek alapján többé nincs hatályban –, megakadályozott abban, hogy ezen pontok mellett szavazzak. Ugyanakkor a D) pont mellett szavaztam, mely Szlovákia és Magyarország kölcsönös kártalanítására vonatkozik – kivéve, ha a felek másként állapodnak meg – azokért a veszteségekért, amelyeket a vízlépcsőrendszer építésével kapcsolatban szenvedtek el, miután ez a pont igazságos, és összhangban áll a nemzetközi jog releváns szabályaival.

HERCZEGH GÉZA

MEGJEGYZÉSEK AZ 1998. FEBRUÁR 27-I SZLOVÁK–MAGYAR MEGÁLLAPODÁSTERVEZET ÜGYÉBEN

Azt lehetett gondolni, hogy Mádl Ferencnek, Nagy Bol-dizsárnak és Vida Gábornak a Magyar Szemlében megjelent kiváló cikkei¹ mindent elmondottak, ami szük-séges volt, hogy a közvéleménynek tiszta képe legyen a hágai per előzményeiről, lefolyásáról és eredményéről. Sajnos, nem így történt, mert azóta létrejött a február 27-i megállapodástervezet Szlovákiával.

Ez a titkosnak tervezett szöveg – amelynek lényegéről és főleg a vízlépcső alsó részlegének megépítéséről nyugati újságok majdnem azonnal adtak hírt – addig elképzelhetet-lennek tartott engedményeket tesz Szlovákiának az 1977-es szerződés tiszteletben tartásának ürügye alatt. Nem tartja tiszteletben a Hágai Bíróság ítéletét, és kérdéses, hogy a terv véglegesítése és végrehajtása esetén Magyarország eleget tehet-e nemzetközi kötelezettségeinek, amelyek kör-nyezetvédelmi szabályokból fakadnak.

Ellentmondások a hágai döntés és a megállapodástervezet között

Az első kérdésre vonatkozóan először is hangsú-lyozni kell, hogy a megállapodásterv sok szempontból tel-jes ellentétben áll azzal, amit Magyarország képviselői írásban és szóban a Hágai Bíróság elé terjesztettek. Érvelé-sünk legnagyobb része arra épült, hogy a vízlépcső rövid vagy hosszú távon, vagy éppen mindkét vonatkozásban véglegesnek tekinthető környezeti károkat okoz. Ezt a Nemzetközi Bíróság nem fogadta el, olyan kézzelfog-ható bizonyítékok hiányában, amelyek lehetővé tették

volna, hogy a nemzetközi szerződésekre és az államközi felelősségre vonatkozó jogszabályok alól kivételeket ismerjen el. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a környezeti károk fontosságát elhanyagolta volna. Jóllehet a jövő szempontjából fontos kijelentések főleg az ítélet második, normatív részében találhatók, már az első, deklaratív rész is igen fontos megállapításokat tartalmaz. Az ítélet elis-meri, hogy Magyarországnak „lényeges érdeke” fűződött a környezet megvédéséhez a szóban forgó területen². A bíróság idézi egy előbbi tanácsadó véleményét, amelyik kimondja, hogy a környezet nem elvont fogalom, és hogy az államoknak tiszteletben kell tartaniuk határaiton túl a környezetet³. Megemlíti továbbá, hogy tekintettel a kör-nyezet sérülékenységére, a kockázatokat ilyen szempont-ból állandóan értékelní kell.⁴

A döntés második, normatív része még határozottab-ban hangsúlyozza a környezet fontosságát. Ebből a szem-pontból két pont különösen fontos. Az egyik annak elis-merése, hogy a vízlépcsőnek a környezetre gyakorolt hatása kulcskérdés, amint ezt a tudományos vizsgálatok mutatják, annak ellenére, hogy ellentmondóak⁵. A máso-dik az a kijelentés, hogy a környezetvédelem terén az elő-vigyázatosság és a károk megelőzése alapvetően fontos, mert utólag a károk sokszor nem orvosolhatók.

A megállapodástervezet ellentétben van a bíróság döntésével, mert teljesen az 1989 és 1992 közötti csehszlo-vák érvelés mellé sorakozik fel: mindenképpen meg kell építeni a vízlépcsőt, bármi legyen is hatása a környezetre, csak a környezeti károkat kell csökkenteni. Arról nincs szó, hogy a második vízlépcső megépítése – amely a dön-tés szerint nem szükséges az 1977-es szerződés végrehaj-tásához – önmagában alapvetően ellentétes a környezet megóvásával, sőt még az előírányzott hatásvizsgálat sem vonatkozik rá. Jellemző ebből a szempontból a IV. cikk szövege:

„a) a vízlépcső létező és tervezett létesítményei üzemeltetésének hatásait a környezetvédelmi hatásvizsgálat közösen megállapított módszereivel kell értékelni és az értékelés eredményeit figyelembe kell venni az üzemeltetési szabályok közös kidolgozásánál;

b) közösen meg kell határozni az építkezés területén a meglévő és potenciális szennyezési forrásokat, és az elfogadott intézkedéseket az egyeztetett vízminőségi célkitűzések elérésére irányuló nemzeti beruházásokkal kell minősíteni;

c) az egész vízlépcsőrendszer területére kiterjedő közös környezetvédelmi megfigyelő rendszert kell létrehozni, amelyet az 1995. április 19-én aláírt Megállapodásban meghatározottak szerint felépített meglévő közös megfigyelő rendszer módszertani alapján kell kifejleszteni; a vízlépcsőrendszer üzemeltetését a megfigyelési eredmények szerint kell optimalizálni a környezetvédelem és a környezeti erőforrások fenntartható hasznosításának céljával.”

Tehát, a hatásvizsgálat nem a vízlépcső nagymarosi vagy pilismaróti részének megépítésére vonatkozik, annak mindenképpen meg kell épülnie. Csak az *üzemeltetés* környezeti hatásának értékelését írja elő a tervezet, tekintet nélkül arra, hogy magának az alsó résznek pusztá megvalósítása jóvá nem tehető károkat okozhat. Ugyanakkor a megfigyelésnek olyan eredményeket tulajdonít a szöveg, amelyeknek megelőző hatása egyáltalán nem, vagy csak igen kis mértékben lehet. Teljesen az 1990–1992-es csehszlovák érvelés logikáját követi a tervezet: először megépíteni, azután megvizsgálni, mit lehet esetleg javítani rajta. Ez teljesen ellentétes a bíróság által kimondott elvekkel, amelyek az általános környezetvédelmi jog alapelveinek megfelelően a környezeti károk megelőzését vallják és nem azok utólagos enyhítését.

Ugyancsak jellemző a megállapodásterv VI. 2. pontja:

„A nagymarosi, vagy adott esetben a pilismaróti vízlépcső üzembe helyezése után a Felek megállapodás útján rögzítik, határozzák meg az üzemeltetés szabályait, figyelembe véve az addig szerzett üzemeltetési tapasztalatokat, valamint a közös megfigyelés eredményeit. A gabcikováki vízierőmű csúcsrajátását attól a követelménytől kell függővé tenni, hogy nem érheti kár az érintett területek környezetét. A végső üzemviteli szabályokat egy kísérleti csúcsüzem hatásainak részletes értékelése alapján kell kidolgozni.”

Bár itt kevésbé nyilvánvaló, az alap gondolat mégis az, hogy lesz csúcsrajátás, csak éppen üzemeltetési módját kell meghatározni, a környezeti hatás figyelembevételével. Nem szabad elfelejteni, hogy a hágai döntés szerint nem kell a csúcsrajátást megvalósítani. Ez is Szlovákiának tett engedmény!

Mindezekon a pontokon, a környezeti károk megelőzését illetően a megállapodástervezet ellenkezik a hágai döntés szövegével. Még inkább ellenkezik annak szellemével. A bíróság a károk megelőzésével kapcsolatban kijelentette:

„Az emberiség a történelem során gazdasági és egyéb okokból folyamatosan beavatkozott a természet rendjébe. Ez a múltban nemegyszer a környezetre gyakorolt hatások figyelmen kívül hagyásával történt. Az új tudományos ismereteknek köszönhetően és mivel az emberiség egyre jobban tudatára ébred az őt – a jelenlegi és a jövő generációkat – fenyegető veszélyeknek, amelyeket az egyre gyakoribb, megfontolatlan beavatkozások jelentenek az emberiség számára, új normák alakultak ki, amelyeket az elmúlt két évtizedben nagyszámú okmányba foglaltak. Ezeket a normákat nemcsak akkor kell figyelembe venni és kellőképpen értékelni, amikor az államok új tevékenységet mérlegelnek, hanem a múltban megkezdett tevékenységek folytatása során is.”

A megállapodástervezet lehetővé teszi-e Magyarország egyéb nemzetközi elkötelezettségeinek teljesítését?

Az előző idézet felveti ezt a kérdést, pontosan a hatás-tanulmánnyal kapcsolatban. Erre nemzetközi szabályok vannak. 1997. október 9. óta Magyarország szerződő fele az 1991. február 25-én Espooban aláírt egyezménynek az országhatárokon átterjedő környezethatások vizsgálatáról. Ennek 2. cikke szerint a Felek, egyenként vagy közösen, minden megfelelő és hatékony intézkedést megtesznek a tervezett tevékenységekből eredő, jelentős mérvű, országhatárokon átterjedő környezeti hatások megelőzésére, csökkentésére és ellenőrzésére. Minden egyes Fél megteszi a szükséges jogi, közigazgatási vagy egyéb intézkedéseket olyan környezeti hatásvizsgálat bevezetésével, amely lehetővé teszi a nyilvánosság részvételét. Az egyezmény első függeléke szerint nagy gátak és víztározók építése előtt a hatásvizsgálat kötelező. A második függelék leírja a környezeti hatásvizsgálat tartalmát és kötelezővé teszi a tervezett tevékenység elfogadható alternatíváinak, valamint a tevékenység nélküli változatnak leírását, a tervezett tevékenység és alternatívái lehetséges környezeti hatásának leírását és jelentőségének értékelését, valamint, többek között az ismeretekben lévő hiányosságok és a szükséges információk összeállításakor felmerülő bizonytalanságok meghatározását. A harmadik függelék szerint számba kell venni a tervezett mű elhelyezését, azt hogy környezetileg különösen érzékeny vagy fontos területen, vagy ahhoz közel helyezkednek-e el. Ezek meghatározására a szöveg példaként felsorolja a nemzeti parkokat, a természeti rezervátumokat, a különös tudományos fontosságú helyeket, illetve régészeti, kulturális vagy történelmi fontosságú helyeket.

A meg egyezéstervezet ezeknek a követelményeknek aligha felel meg. A nagymarosi illetve pilismaróti vízlépcső új létesítmény, tehát nemcsak üzemeltetését kell megvizs-

gálni, hanem magát a létesítését is és hatását a rezervátumokra, tudományos, kulturális és történelmi fontosságú helyekre. Ugyanez áll a Szigetközre is, bár ott a mai helyzet – a C variáns létezésének elismerése – másképpen alakíthatja a hatástanulmány végrehajtását. Minden körülmények között, Szlovákiának is figyelembe kell vennie az itt lefektetett szabályokat, mert azok a Hágai Bíróság véleménye szerint a ma alkalmazandó nemzetközi jogot⁶ fejezik ki.

A tervezet más egyezményekbe is ütközik. Az Európa-tanács keretében 1979. szeptember 19-én elfogadott, az európai vadon élő növények, állatok és természetes élőhelyeik védelméről szóló Egyezmény 1990. március elseje óta kötelezi Magyarországot. A szerződés 2. cikke kötelezi a Szerződő Feleket megfelelő intézkedések megtételére a vadon élő növények és állatok populációinak fenntartására, illetve olyan szinten való tartására, amelyek megfelel az ökológiai, tudományos és kulturális követelményeknek. Ugyanakkor számba kell venni a gazdasági és rekreációs igényeket és a helyileg veszélyeztetett alfajok, változatok és formák szükségleteit is. Az Egyezmény részletes szabályokat tartalmaz ennek a kötelezettségnek a végrehajtására. Különösen fontos az a rendelkezés, amelyik a két függelékben felsorolt vadon élő növény- és állatfajok speciális védelmét illeti. A vízlépcső által érintett magyar területen 140-nél több ilyen növény- és állatfaj él. Az egyezmény 4. cikke kötelezi arra a Szerződő Feleket, hogy megtegyék a megfelelő és szükséges jogi és adminisztratív intézkedéseket élőhelyeik védelmének biztosítására. Különösen a tervezési és fejlesztési politikában kell tekintettel lenni a védett területek természetvédelmi követelményeire, annak érdekében, hogy elkerüljék, vagy a lehető legnagyobb mértékben csökkentsék e területek bármilyen károsodását.

Nyilvánvaló az, hogy ezeknek a rendelkezéseknek tiszteletben tartása nagyon fontos szerepet fog játszani

a környezeti hatások vizsgálatában, mert az ország nemzetközi felelősségéről van szó.

Ugyancsak igen fontos a biológiai sokféleség védelmét célzó, az 1992 júniusában Rio de Janeiróban elfogadott egyezmény, amelyik ma már gyakorlatilag az egész világra kötelező – és amely Szerződő Feleknek legközelebbi gyűlése éppen Pozsonyban lesz május elején. Ennek értelmében az államok elkötelezik magukat a biológiai sokféleség védelmére. Bár az államokra háruló köteleességek részletes kidolgozása még folyik, nyilvánvaló, hogy a természeti szempontból értékes területek védelem alá esnek. Mint a berni egyezmény esetében, ennél is az 1977-es magyar–csehszlovák szerződés 19. cikkét kell alkalmazni. A megegyezéstervezetből nehéz kiolvasni, hogyan akarják szerzői ezt megvalósítani.

Több egyezmény a vizek minőségét illeti, de egyéb környezeti hatásokról sem feledkeznek meg. Az 1992. március 17-én Helsinkiben elfogadott egyezmény a határokon átmenő folyók és a nemzetközi tavak védelméről és használatáról 1996. október 6. óta van érvényben Magyarországon. A Szerződő Feleket kötelezi arra, hogy a víz szennyezését eleve megakadályozzák és szükség esetén csökkentik, hogy a vizet a környezetet kímélő módon használják, hogy biztosítsák az ökoszisztémák megmaradását és szükség esetén helyreállítását. A környezeti károk megelőzését és az elővigyázatossági elvet kell alkalmazni, úgy, hogy a jelen nemzedékek szükségleteinek kielégítése mellett a jövő generáció érdekeit is megvédje⁷. Az alapvető elvet, a környezeti károk megelőzését, külön cikk hangsúlyozza és határozza meg részletesen alkalmazását⁸. Egy függelék aláhúzza, hogy a földvíz védelmének különleges követelményeit számításba kell venni⁹. Végül, az egyezmény hosszasan előírja a Felek köteleseit a közönség értesítésével kapcsolatban, amelyek nevezetesen a víz állapotát, minőségének romlását megelőző intézke-

déseket és azok hatásosságát illetik. Nyilvánosságra kell hozni a kibocsátott engedélyeket és azok feltételeit.

Több mint kérdéses, hogy a megállapodástervezet megfelel-e ezeknek a követelményeknek. Nem tartalmazza az előírt, a környezeti károkat megelőző intézkedéseket, és ami a közönség tájékoztatását illeti, a tárgyalások eredmények titokban tartása is ellentétes az előírásokkal.

Végül meg kell említeni a május 21-én elfogadott univerzális egyezményt a nemzetközi folyók nem hajózási célokra történő hasznosításáról. Bár nem lépett még érvénybe, a Hági Bíróság úgy tekintette, hogy a jelenlegi nemzetközi szokásjogot fejezi ki, s így alkalmazható¹⁰. Ha nem is szólunk itt az államoknak az egyezményben előírt együttműködési köteleességeiről, meg kell említeni, hogy az egyezmény szerint „a folyami államok külön-külön, vagy közösen védik és megőrzik a nemzetközi folyók ökoszisztémáit”. A módszer mindig ugyanaz, mint a többi megemlített egyezményben: a víz szennyezésének, azaz a vízminőség mindenféle káros módosításának megelőzése, legyen annak oka akár közvetlenül, akár közvetve emberi tevékenység¹¹. Ez a talajvízre éppen úgy vonatkozik, mint a felszíni vizekre¹².

Több mint sajnálatos, hogy a magyar kormány képviselői a Szlovákiával folytatott tárgyalások során nem vették figyelembe ezeket a kötelezettségeket, amelyek megszegéséért pedig – mivel ezek többoldalú egyezmények – minden más Szerződő Fél kifogásolhatja és felelőségre vonhatja a magyar kormányt.

A megállapodástervezet sem a hági döntésnek, sem az ország nemzetközi kötelességeinek nem felel meg. A következmények súlyosak lehetnek, nemcsak Magyarország szavahihetőségének, de az Európai Unióval való tárgyalások szempontjából is, mely a környezetnek mindig nagy figyelmet szentel.

KISS SÁNDOR

Jegyzetek

- 1 Új folyam. VII, 1-2 szám, 1998. február, 7., 43. és 65. oldal, és e kötet 7., 62. oldal
- 2 Ítélet, 53. pont.
- 3 53. pont
- 4 112. pont
- 5 139. pont
- 6 „A környezet veszélyeztetésének meghatározására a jelen érvényes normákat kell figyelembe venni.” 140. pont
- 7 2. cikk
- 8 3. cikk
- 9 III. függelék d) pontja
- 10 Az 1997-i döntés szeptemberi döntés 147. pontja
- 11 21. cikk
- 12 2. cikk a) pontja.

NEMCSÓK KONTRA HÁGAI NEMZETKÖZI BÍRÓSÁG

Mit állapít meg a Nemzetközi Bíróság Bős–Nagymaros ügyében hozott ítélete és milyen megállapodástervezetet irt alá Nemcsók János?

A Nemzetközi Bíróság szerint:

134. „Ami 1989-ben vagy 1992-ben a jog helyes alkalmazása lehetett volna, ha az ügy akkor kerül a Bíróság elé, 1997-ben már téves megítélés lenne. A Bíróság nem hagyhatja figyelmen kívül azt a tényt, hogy a gabcikováói erőmű már közel öt éve működik, hogy az erőművet tápláló üzemvízcsatorna jóval kisebb tározóból nyeri vizét, amelyet nem Dunakilitinél, hanem Cunovónál építettek meg, és hogy az erőmű folyamatos eljárással üzemel, nem pedig csúcsrajáratással, mint ahogyan eredetileg tervezték. A Bíróság továbbá azt a tényt sem hagyhatja figyelmen kívül, hogy nemcsak hogy nem építették meg Nagymarost, de felépítésének többé nincs is értelme, mert *ténylegesen mindkét Fél lemondott a csúcsrajáratással való üzemeltetésről.*”

136. „Elmondható, hogy a teljesítendő kötelezettségek közül azok, amelyek a vízlépcsőrendszer építésére vonatkoztak – amennyiben nem készültek el 1992 előtt –, az események következtében túlhaladottakká váltak. A Bíróság a jogot a valóság teljes szem elől tévesztése mellett alkalmazná, ha elrendelné a kötelezettségek teljes visszaállítását és a cunovói létesítmények lebontását, amikor a meglévő építmények megfelelően szolgálhatják a szerződés céljainak megvalósítását”.

138. „Az 1977. évi szerződés sohasem irányzott elő merev rendszert, jóllehet elbírt egy vízlépcsőrendszer megépítését Gabčíkovónál és Nagymarosnál. E vonatkozásban figyelembe kell venni a Felek utólag elfoglalt álláspontjait. Nemcsak Magyarország ragaszkodott a nagymarosi építkezés munkálatainak abbahagyásához, hanem a tárgyalások során Csehszlovákia is ismételten megerősítette, hogy kész korlátozni, sőt elvetni a csúcsrajáratásos üzemeltetést. Ez utóbbi feltevés szerint *a nagymarosi gát feleslegessé vált*. A Felek a gyakorlatban elismerték, hogy még a szerződés kifejezett rendelkezései is újratárgyalhatók”.

140. „Az idők folyamán az ember nem szűnt meg beavatkozni a természet rendjébe gazdasági és egyéb okokból. A múltban ezt gyakran úgy tette, hogy nem vette figyelembe a környezetre gyakorolt hatásokat. A tudomány által nyújtott új távlatoknak köszönhetően, és azért, mert megnőtt azon kockázatok tudata, amelyeket e beavatkozások meggondolatlan és változatlan ritmusban való folytatásán az emberiség – a jelen és a jövő generáció – számára jelent, új normák és követelmények fejlődtek ki, amelyek a megelőző két évtized folyamán számos okmányban öltöttek testet. Ezeket az új szabályokat figyelembe kell venni és az új követelmények szerint értékelni, nemcsak akkor, amikor az államok új tevékenységbe kezdenek, hanem akkor is, amikor a múltban megkezdett cselekményeket folytatnak. A tartós fejlődés koncepciója jól fejezi ki annak szükségességét, hogy a gazdasági fejlődést össze kell hangolni a környezet védelmével”

152. „Szlovákia tehát jogosult azoknak a károknak a megtérítésére, amelyeket Csehszlovákia, majd pedig saját maga szenvedett el a magyar elhatározás következtében, amely felfüggesztette majd abbahagyta a munkálatokat Nagymarosnál és Dunakilitinél, mivel ezek az intézkedések késleltették a gabčíkovói erőmű üzembe he-

lyezését és az üzembe helyezés után változtatásokat tettek szükségessé a működtetés módjában.

Magyarország jogosult azoknak a károknak a megtérítésére, amelyeket a Duna elterelése következtében elszenvedett, mert Csehszlovákia a C. variáns üzembe helyezésével, majd pedig Szlovákia azáltal, hogy azt üzemben tartotta, megfosztotta Magyarországot egy megosztott vízforrásban való jogos részesedéstől, amely vízforrást lényegében saját hasznukra aknáztak ki”.

153. „Mindazonáltal, figyelembe véve, hogy a Felek egyaránt jogellenes aktusokat követtek el, a Bíróság szükségesnek tartja megjegyezni, hogy *a kártalanítás kérdését kielégítő módon meg lehet oldani egy általános megállapodás keretében, ha a Felek mindegyike lemondana minden pénzügyi természetű követelésről és ellenkövetelésről*”.

Vagyis a Nemzetközi Bíróság

- a vízlépcsőrendszer csúcsrajáratásos üzemeltetését elvetettnek tekinti,
- megállapítja, hogy nincs semmi ok a nagymarosi (vagy más) gát építésére, a nagymarosi gát feleslegessé vált,
- igazságosnak tartja, ha a Felek kölcsönösen lemondának egymással szemben támasztott kártérítési igényeikről.

Ugyanakkor a Nemcsók János által 1998. február 27-én aláírt megállapodástervezet szerint

VI/. „A nagymarosi vagy adott esetben a pilismaróti vízlépcső üzembe helyezése után a Felek megállapodás útján rögzítik, határozzák meg az üzemeltetés szabályait, figyelembe véve az addig szerzett üzemeltetési tapasztalatokat, valamint a közös megfigyelés eredményeit. A gabčíkovói vízi erőmű csúcsrajáratását attól a követelménytől kell függővé tenni, hogy nem érheti kár az érintett területek környezetét. A végső üzemviteli szabályokat egy kísérleti csúcsüzem hatásainak részletes értékelése alapján kell kidolgozni”.

(Megjegyzés: Miután a nagymarosi (vagy pilismaróti) gát legfőbb célja a gabrikovói erőmű csúcsrajáratásának biztosítása, azok, akik a gátat mindenáron meg akarják építeni, majd azt is bebizonyítják, hogy ez az üzemeltetési mód nem annyira káros, mint ahogyan a környezetvédők hirdetik.)

II. B/1. „A következő esetek közül valósul meg az egyik:

a) a vízlépcsőrendszer nagymarosi része megépítésének, illetve a nagymarosi vízi erőmű üzembe helyezésének új programja vagy

b) A vízlépcsőrendszer nagymarosi részét annak pilismaróti része helyettesíti, amelynek technikai paraméterei a lehető legközelebb állnak a vízlépcső nagymarosi részének technikai paramétereireihez”

XII. „A Felek a Szerződésben kölcsönösen lemondanak minden olyan kártérítési jogukról, amellyel kapcsolatos károkat a másik fél jogellenes cselekedete következtében szenvedtek el, a Nemzetközi Bíróság 1997. szeptember 25-én hozott ítélete szerint. Ez a lemondás a nagymarosi vagy adott esetben a pilismaróti vízlépcső üzembe helyezésével egyidejűleg lép hatályba”.

Vagyis a Nemcsók-féle tárgyalóküldöttség

- az előzetes megállapodástervezetbe visszacsempészte a Nemzetközi Bíróság által elvetett csúcsrajáratásos üzemeltetési módot,
- vállalta a nagymarosi vagy a pilismaróti vízlépcső megépítését, mely a Nemzetközi Bíróság szerint felesleges, illetve amire semmi szükség,
- elfogadta, hogy a kártérítési igényekről való kölcsönös lemondás a nagymarosi illetve pilismaróti gát megépítésétől függjön.

Ugyanakkor viszont elfogadta, hogy a dunakiliti tározó Magyarország „nemzeti beruházásaként” épüljön meg, azaz teljes egészében magyar költséggel, sőt vállalta (lásd a VII. 1. pont c. bekezdést) a Bíróság által jog-

ellenesnek minősített C-variáns beruházási költségei 50 százalékának a Szlovák Köztársaság részére történő megtérítését is.

Hogy ezek után miért nevezték Nemcsókékat a megállapodás tervezetét a Nemzetközi Bíróság 1997. szeptember 25-i ítéletében foglaltak jóhiszemű és teljességében történő megvalósításának, azt a legszorgosabb kutatások dacára sem sikerült kideríteni.

MAGYARÁZOM A BIZONYÍTVÁNYOM

Ki ne ismerné Karinthy Frigyes remek kis könyvét, a „Tanár úr kérem”-et? Ki nem olvasta és ki nem nevetett a „Magyarázom a bizonyítványom” című fejezeten? Igazán megérdemli, hogy idézzünk belőle, hiszen időszerűbb, mint valaha.

1998. február 27-én Pozsonyban Nemcsók János és Peter Baco keretmegállapodást látott el kézjeggyével a Bős-Nagymarosi Vízlépcsőrendszer megépítéséről. A megállapodás tartalmát illetően a Horn-kormány először mély hallgatásba burkolózott – nem véletlenül, mert a valóságban kapitulált Meciar követelései előtt! –, majd amikor március 11-én a Népszava az addig titokban tartott szöveget teljes terjedelmében közölte, Karinthy bukott diákját is megszégyenítő, ügyetlen magyarázkozásba kezdett.

„Hát kérem szépen – vesz nagy lélegzetet Karinthy diákja –, először is: ez még nem végleges bizonyítvány – ez csak afféle lenyomat, amit ideiglenesen kiosztottak nekem. Hogy ma van a féléves bizonyítvány-nap, az nem jelent semmit...”

Kovács László külügyminiszter: „A keretmegállapodás-tervezet nem jelent nemzetközi jogi kötelezettséget, ezért nem helytálló az ellenzéknek az az állítása, hogy Magyarország kötelezettséget vállalt az alsó duzzasztómű megépítésére.”

„A többiek tényleg kikapták a bizonyítványt, de az enyémet fel kellett küldeni a minisztériumba, mivel téve-

dések derültek ki, amiket sürgősen orvosolni kell. Igen. Különben bizonyítvány-ellenőrző és -kiegészítő konferencia foglalkozni fog az esettel, tanfelügyelői középülésen...”

Kuncze Gábor belügyminiszter: „Csak ökológiai hatásvizsgálatok és gazdaságossági számítások alapján lehet olyan szerződést aláírni, ami az adófizetők több száz milliárd forintját érintheti. Ezeknek a vizsgálatoknak egyebek mellett éppen arra kell kiterjedniük, hogy valóban szükség van-e alsó duzzasztásra.”

„A bélyeghatósági szabályrendelet szerint sajnos így is ki kell adni a bizonyítványt, de kérnék kedves Bauer, közöld a szülővel, miszerint ez csak olyan ideiglenes okirat, aminek adatai nem jelentenek semmit...”

Kovács László külügyminiszter: „A megállapodás nem kőbe véselt igazság, megváltoztatható mindaddig, amíg a megállapodásra mindkét kormány rá nem üti a pecsétet és a két miniszterelnök alá nem írja.”

„Tudni illik Mangold, a történelemtanár, az csak helyettes tanár nálunk, még csak nem is osztályozhat, mert előbb vizsgáznia kell osztályozástanból a főegyetemen. Ő csak helyettes osztályzatot adhat, amit másképpen kell érteni...”

Kovács László külügyminiszter: „Nemcsók János csupán egy keretmegállapodást látott el kézjeggyével. Nemzetközi szerződést csak kormányzati aláírás után lehet nyilvánosságra hozni.”

„Kérd meg kedves szüleidet, ne haragudjanak ezért a tévedésért, az igazi bizonyítványt csakhamar kiállítják. Egyelőre kéretem őket, hogy írják alá ezt...”

Kiss Elemér kormányzóvivő: „A kormány... nyilatkozatot fogadott el a Duna ügyében, amelyben leszögezi: a magyar tárgyalódelegációt elismerés illeti munkájáért... A kabinet megítélése szerint az elkészült keretmegállapodás-tervezet alapul szolgálhat a kormányközi megállapodás, illetve az arra épülő államközi szerződés kimunká-

lásához... A kormány december 31-ig meghosszabbította Nemcsók János államtitkár és a Hágai Nemzetközi Bíróság ítéletének végrehajtásáról a szlovák féllel tárgyaló magyar delegáció mandátumát."

(Tehát ez ugyan csak amolyan minden jelentőség nélküli papír, de mindenesetre írjuk alá, dicsérjük meg azokat, akik megszövegezték és bízunk meg őket a munka folytatásával. Lehetséges, hogy a Horn-kormány tagjai sűrűn forgatják Karinthy köteteit?)

Mint ismeretes, a bizonyítvány magyarázatát a bukott diák azzal zárja, hogy lebeszéli a szülőket az iskolába való bemenetelről: "... a kaput kiemelték... most alakítják... nincs kapu... nem lehet bemenni."

Nincs kapu, de lehet, hogy lépcső sincs az iskolában. Nincs, és reméljük nem is lesz vízlépcső a Dunán, Nagymaros térségében. Ami persze nem Horn Gyulán és elvtársain múlik, akik minden áron, akár több százmilliárd forint árán is bosszút akarnak állni, amiért 1990-ben négy évre kisorsultak a hatalomból – többek között a vízlépcső építésének erőltetése miatt. Azokon a magyar választópolgárokon múlik, akik nem hagyják, hogy félrevezessék őket ilyen átlátszó és ostoba magyarázkodás által. Jót nevetnek rajta, akár csak Karinthy bukott diákjának szövegén, nagyot nevetnek, de igazában csak akkor, ha a májusi választásokon végleg megghiúsítják Hornék mesterkedéseit.

IFJÚ BAUER KÁROLY